

**I. KÖRFEZ SAVAŞI'NIN
TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Anıl ACAR

Kütahya-2017

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

I. KÖRFEZ SAVAŞI'NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR

Hazırlayan:
Anıl ACAR

Kütahya – 2017

Kabul ve Onay

Anıl ACAR'ın hazırladığı “I. Körfez Savaşı'nın Türk Dış Politikasına Etkisi” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2017

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Gökhan GENEL		
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Selami ERDOĞAN		

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “I. Körfez Savaşı’nın Türk Dış Politikasına Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2017

Anıl ACAR

Özgeçmiş

1988’ de Kastamonu’da doğdu. İlk ve ortaokulu Kastamonu/Seydiler Şehit Ersin Yenel İlköğretim Okulu’nda, lise öğrenimini ise Seydiler Lisesi’nde tamamladı. 2007 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksek Okulu Yerel Yönetimler bölümünde ön lisan eğitime başladı. 2009 yılında bu bölümden mezun olmasının ardından 2010 yılında Dikey Geçiş Sınavı ile Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans eğitime başladı. 2013 yılında bu bölümden mezun olmasının ardından 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı programında tezli yüksek lisans eğitime başladı. Halen yüksek lisans eğitimi devam etmektedir.

Bu tez çalışmasının planlanması, araştırılması ve yürütülmesinde ilgi, bilgi ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR’e içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam süresince maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, devamlı yanımda olan ve bana her zaman moral veren aileme; babam Suat ACAR’a, annem Bakiye ACAR’a, kız kardeşim Ayşenur ACAR’a ve değerli sözlüm Damla AKBOYRAZ’a şükranlarımı sunarım.

Ayrıca tez yazımı sırasında katkılarından dolayı değerli dostlarım Seramik Yüksek Mühendisi Eray ÇAŞIN ve eşi Sabiha ÇAŞIN’a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

I. KÖRFEZ SAVAŞI'NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

ACAR, Anıl

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR

Temmuz, 2017, 108 sayfa

Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990 tarihinde işgali ile başlayan Körfez Krizi'nin 17 Ocak 1991'de Körfez Savaşı'na dönüşmesiyle birlikte Orta Doğu dengeleri önemli bir kırılma yaşamıştır. Bu savaşla birlikte bölge dengeleri yeniden dizayn edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk ciddi kriz olan I. Körfez Savaşı yalnızca bölge ülkelerini değil başta ABD olmak üzere Batılı birçok devleti ve uluslararası örgütleri de harekete geçirmiştir. Körfez Krizi süresince Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren Orta Doğu bölgesinde dış politikada izlemiş olduğu Araplar arası sorunlara müdahil olmama kısacası bölgede izlenen statüko ve denge politikası terk edilmiş ve Türk dış politikasının bölge içi dinamiklere etkisi giderek artmaya başlamıştır. Böylece Türkiye bölgede aktör olma konumuna evrilmeye başlamıştır.

Körfez Savaşı'nın hemen ardından Kuzey Irak'ta Saddam Hüseyin'e karşı Kürt grupların gerçekleştirdiği ayaklanmanın başarısız olması sonucunda mülteci krizi ortaya çıkmış ve bu kriz Türkiye'ye sıçramıştır. Savaş sonunda mülteci krizini yaşayan Türkiye, sorunun çözümü için dış politikada yapmış olduğu manevralarla Kuzey Irak'ta güvenli bölgelerin oluşmasına öncülük etmiştir. Bölgede yer alan Kuzey Iraklı Kürtlerin olası özerk bir Kürt devleti kurmalarına karşı Türk dış politikası yapıcılarını önlemler almış ve bu oluşuma izin verilmemiştir. Sonuç olarak Körfez Savaşı'nın ardından Türk dış politikası, Orta Doğu açısından büyük bir değişime uğramış ve dış politikada eksen kayması yaşanmıştır. Bölgede Türkiye'nin de içinde bulunduğu siyasi sorunlarda aktör olarak yer aldığı yıllar başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Körfez Savaşı, Türk Dış Politikası, Turgut Özal, Orta Doğu, Kuzey Irak.

ABSTRACT**EFFECT OF GULF WAR AGAINST TURKISH FOREIGN POLICY****ACAR, Anıl****M.A. Thesis, Political Science and International Relation Administration****Supervisor: Ass. Prof. Dr. Hakan ARIDEMİR****July, 2017, 108 pages**

The Middle East's balance was being crashed due to crisis of Kuwait occupation by Iraq in 2 August 1990 transforms into Gulf War in 17 January 1991. The Middle East balance was existed an important crush. This area's balance redesigned with this war. I. Gulf War which was the first crisis after Cold War not mobilized only region's states but also mobilized USA, the International Organizations and several westerner states. Republic of Turkey did not take part in Inter-Arabian troubles from its establish date accordingly its foreign policy. The balance policy and status quo tracked in region was abandoned and effect of intra-regional dynamics of Turkey's foreign policy was increased. Thereby Turkey was begun to evolve to actor position in region.

The refugee's insurrection was showing up due to failure of Kurdish insurrection towards Saddam Hüseyin in South Iraq right after Gulf War and this crisis leap into Turkey. The refugee insurrection was occurred and Turkey was lead to constitute safe zone in South Iraq for solution of trouble with making maneuvers in foreign policy. The Turkish foreign policy was taking precaution against autonomous Kurdish State of Kurdish in South Iraq. Turkish Foreign Policy was taking precautions and did not allow this organization. Consequently, Turkish foreign policy has an axial dislocation and variance with regard to Middle East. The years were started partaking political actor of Turkey.

Keywords: Gulf War, Turkish Foreign Policy, Turgut Özal, Middle East, South Iraq.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KÖRFEZ SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM

1.1. KÖRFEZ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE BÖLGE İÇİ DİNAMİKLER (1990 ÖNCESİ DÖNEM).....	4
1.1.1. Irak ve BAAS Partisi	4
1.1.1.1. Saddam Hüseyin Rejimi Öncesi Irak.....	4
1.1.1.2. BAAS Partisi.....	8
1.1.2. İran-Irak Savaşı (1980-1988).....	10
1.1.2.1. İran-Irak Savaşı'nın Sonuçları	17
1.1.3. İran-Irak Savaşı ve Sonrasında Türkiye'nin Bölge İç Dinamiklere Etkisi ...	18
1.2. KUVEYT'İN İŞGALİ VE SONRASI DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ	20
1.2.1. Kuveyt'in İşgali Öncesi Dönem (1988-1990)	20
1.2.2. Kuveyt'in İşgali ve İlhakı	24
1.2.3. Kuveyt'in İşgali Karşısında ABD Öncülüğündeki BM'nin Tutumu.....	28
1.2.4. Türkiye'nin Kuveyt'in İşgali Karşısındaki Tutumu	29
1.2.5. Körfez Krizi'nde Hükümette Yaşanan İstifalar	39
1.2.5.1. Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın İstifaları.....	40
1.2.6. BM Güvenlik Konseyi'nin 678 Sayılı Kararı ve Üye Ülkelerin Görüşleri ...	41
1.2.7. Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın İstifası (3 Aralık 1990)	44
1.2.8. Körfez Krizi'nde Turgut Özal'ın Musul-Kerkük'e Bakışı	49
1.2.9. Körfez Krizi'nde Turgut Özal'ın Dış Politikası	51
1.2.10. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Körfez Krizi ve Körfez Savaşı'ndaki Faaliyetleri.....	55

İKİNCİ BÖLÜM KÖRFEZ SAVAŞI VE SONRASI DÖNEM (1991-1993)

2.1. KÖRFEZ SAVAŞI	58
2.1.1. Körfez Savaşı'nın Başlaması	58
2.1.2. Kuzey Irak'ta Kürtlerin, Güneyde Şiilerin Ayaklanması ve I. Huzur Operasyonu'nun Başlaması.....	63
2.1.3. Türkiye'nin Çekiç Güç Karşısındaki Tutumu	67

2.1.4. ABD'nin Irak'a ve Diğer Ülkelere Karşı Uyguladığı Çifte Çevreleme Politikası.....	73
2.2. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI	75
2.2.1. Körfez Savaşı Sonrası Dönemde Oluşan Yeni Türk Dış Politikası.....	76
2.2.2. Turgut Özal'ın Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesine Bakış Açısı	80
2.2.3. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin Oluşma Durumu ve Türkiye.....	82
2.2.4. Türkiye'nin 1992 Yılında Kuzey Irak'ta Yaşanan Gelişmeler Karşısındaki Tutumu	86
2.2.5. Körfez Savaşı'nın Sonuçları	88
2.2.6. Körfez Savaşı ve Sonrasında Türk Dış Politikasında Yaşananalar	91
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	101
DİZİN	108

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BAAS	Arap Diriliş Sosyalist Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	ABD Gizli Servisi
CNN	Kablolu Haber Ađı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IMTP	Irak Milli Türkmen Partisi
INC	Sivil Toplum Örgütleri
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
NGO	Sivil Toplum Örgütleri
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliđi
UNSCOM	BM Özel Komisyonu

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan itibaren dış politikada belirlemiş olduğu Batıcılık ve statükoculuk çerçevesinde yaklaşık yetmiş yıl boyunca hareket etmiştir. Bu durum dış politikada artık bir devlet politikası haline gelmiştir. İktidara gelen tüm partiler bu felsefe ışığında hareket etmiş ve bu uygulama ister sağ ister sol olsun bütün hükümetler tarafından titizlikle uygulanmıştır.

Türkiye izlemiş olduğu dış politika sayesinde Orta Doğu bölgesinde yaşanan siyasi, ekonomik ve askeri krizlerden neredeyse hiç hasara uğramadan yoluna devam etmiştir. Böylece Orta Doğu’da yaşanan Araplar arası sorunlara müdahil olunmamış ve bölge içi sorunlarda tarafsızlık politikası izlenmiştir.

Dış politika yapıcıları izledikleri bu yöntemle Türkiye’nin yönünü hep Batı tarafında tutmuştur. Ancak 1990 yılında Körfez Krizi’nin patlak vermesi ile birlikte Türkiye, Cumhurbaşkanı Turgut Özal liderliğinde uyguladığı Orta Doğu’ya yönelik aktif dış politika ile bir anda kendini bölge sorunlarının ortasında bulmuştur. Böylece dış politikada aktif olarak izlenen Batıcılık ve statükoculuk ekseninde büyük bir kayma yaşanmıştır. Orta Doğu’nun sorun sarmalı Türkiye’yi de içine alarak büyük bir krize dönüşmüştür. Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle başlayan süreç, bölgedeki tüm ülkelerin bu durumdan etkilenmesine neden olmuş ve hatta ABD’nin ve Batı’nın da müdahil olması ile kriz uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bölge dengeleri açısından duruma bakıldığında ise Körfez Krizi, Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu bölgesinin ilk ciddi sınavı olarak tarihe not edilmiştir.

Türkiye ise hem dış politikadaki geleneksel tutumunu değiştirmiş hem de Soğuk Savaş sonrası bölgede yaşanan ilk ciddi krizde bölge sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgede yaşanan kaos ortamı uluslararası aktörleri de hareketlendirmiş ve BM Güvenlik Konseyi Irak’a karşı siyasi, ekonomik ve askeri açıdan birçok yaptırım kararına imza atmıştır. Bu kararlar çerçevesinde Irak’ın derhal Kuveyt işgaline son vermesi istenmiştir. Ancak alınan bu yaptırım kararları sonuçsuz kalmış ve Körfez Krizi, Körfez Savaşı’na dönüşmüştür.

Bu süreçte geleneksel dış politikasını bir kenara bırakan Türkiye, o dönemde dış politikada yaptığı manevralarla krizin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Batıcılık ve

statükonun korunması olarak bilinen geleneksel dış politikada yaşanan değişim, Türkiye'nin o dönemde bölge ülkeleriyle de sorunlar yaşamasına neden olmuştur.

Böylece Türkiye 1990'lar boyunca Orta Doğu sorunları ile bu sorunlara karşı ürettiği çözümler çerçevesinde hareket etmiştir. Türkiye o dönemde siyasi, askeri ve özellikle de ekonomik olarak büyük sıkıntılar yaşamıştır. Siyasi olarak dönemin hükümetleri bölge konjonktüründen doğan mülteci krizi yüzünden 36. paralelin uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ile Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanmasına izin vermiştir. Ayrıca verilen bu izinler dönemin muhalefet partileri tarafından şiddetle eleştirilmiş ve dönemin iktidarları iç siyasette zor durumda kalmıştır. Yine bu dönemde bölgede yaşanan kriz, Türkiye'nin o dönemki adıyla Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilerine gerektiği kadar vakit ayıramamasına neden olmuştur.

Askeri açıdan ise Irak'ın kuzeyinin uçuşa yasak bölge ilan edilmesinin ardından, bölgede yaşanan otorite boşluğundan faydalanan PKK terör örgütü bölgeye yerleşmiştir. Terör sorunu yüzünden bölgeye Türk Silahlı Kuvvetleri askeri operasyonlar düzenlemiştir.

Ekonomik açıdan duruma bakıldığında ise, Türkiye'nin krizin ilk saatlerinden itibaren Irak'a uygulanan ambargo kararlarında aktif rol alması ve Körfez Savaşı'nın bitiminden sonra da Irak'la olan ilişkilerinde tam anlamıyla bir düzelme yaşanmaması nedeniyle ekonomik olarak ciddi kayıplar yaşamıştır. Bu kayıplar uzun vadede yani krizin bitiminden sonraki on yılda, Türkiye'nin petrol boru hatlarını kapatması, Irak'la olan sınır ticareti ve müteahhitlik anlaşmalarını askıya alması nedeniyle önemli miktarda zarara uğramıştır.

Yaşanan bu gelişmelere rağmen, bölgede cereyan eden sorunlara karşı kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Türkiye'nin 1990'larda bölgede izlediği dış politika, kuruluşundan itibaren Orta Doğu'ya hiç olmadığı kadar yakınlaşmasına neden olmuştur. Ancak her ne kadar bölge içi sorunlar Türkiye'ye sıçrasa da dönemin dış politika yapıcıları özellikle Dışişleri Bakanlığı bürokratları, MİT ve Genelkurmay bölgedeki yapıları dikkatli bir şekilde analiz ederek o dönemdeki hükümetlere aktif bir şekilde dış politika konusunda yardımcı olmuştur. Böylece krizin Türkiye'ye daha da fazla hasar vermesinin önüne geçilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖRFEZ SAVAŞI ÖNCESİ DÖNEM

1.1. KÖRFEZ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE BÖLGE İÇİ DİNAMİKLER (1990 ÖNCESİ DÖNEM)

Orta Doğu bölgesi, özellikle 19. yüzyılın sonlarından ve 20. yüzyılın başından itibaren zengin petrol yatakları nedeniyle başta Avrupalı devletler ve ABD olmak üzere, Batılı ülkelerin hakim olmak istedikleri bir coğrafya haline gelmiştir. Bu yüzden bölgede öncelikle mandater yönetimler kurulmuş, daha sonra da bu yönetimlerin bağımsızlıkları tanınarak bölgede petrolün Avrupa'ya güvenli bir şekilde ulaştırılmasının altyapısı sağlanmıştır.

Bunların yanında Orta Doğu'daki Araplar arasında etnik, mezhepsel ve ideolojik kampaşmalar sürekli olarak kullanılmıştır. Bu sayede Araplar arası çatışmalarla bölge ülkelerinin güçlenmesi engellenmiş ve ayrıca bu devletlerin sürekli olarak dışa bağımlı kalmaları sağlanmıştır. Özetle bölge ülkeleri arasında yaşanan savaş, çatışma ve kaos ortamı Batılı devletler tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Böylece hem petrolün Avrupa'ya aktarılması hem de bölgede İsrail'in güvenliği sağlanmıştır. Bu durumun sürekliliği adına Batılı devletler, bazen Araplar arası çatışmalarda taraf olmuş, bazen ülke içi çatışmaları desteklemiş, bazen de İran-İrak Savaşı'nda olduğu gibi bir tarafı destekleyerek bölge içi dengeleri gözeterek hareket etmiştir.

1.1.1. Irak ve BAAS Partisi

1.1.1.1. Saddam Hüseyin Rejimi Öncesi Irak

İngiltere ve Fransa, 1916 yılında Birinci Dünya Savaşı sırasında Sykes-Picot Antlaşması ile Orta Doğu topraklarını paylaşmıştır. 1920 yılında gerçekleşen San Remo Konferansı ile İngiltere ve Fransa Orta Doğu'da manda yönetimler kurarak bunları kendi aralarında paylaşmışlardır. Böylece Suriye ve Lübnan Fransız mandasına; Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz mandasına dahil edilmiştir. İngiltere ilk etapta Irak'ı bizzat yönetmek istemiştir. Ancak halkın sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Irak'ı üçe ayırarak (Musul, Bağdat ve Basra) yönetmek isteyen İngiltere, Şiiilerin ve halkın sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Çıkan isyanlar sonucunda özellikle Şii halkı etkin olarak rol almış ve bu dönemde Necef şehri, isyanın merkezi konumuna gelmiştir. İngilizler o dönemde, bazı Arap aşiret liderlerine ekonomik ve siyasi vaatler vererek Irak'ı bizzat yönetmek

istemiştir. Ancak artan milliyetçilik karşısında zor durumda kalan İngiltere, isyanlara karşı koyamamış ve kademeli olarak imzalamış olduğu anlaşmalar ile Irak'taki manda yönetimini sürdürmeye çalışmıştır. Bu uygulamaların sonuçsuz kalması üzerine Irak 1932 yılında bağımsız bir ülke olarak Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.¹

30 Ekim 1932 tarihinde kabul edilen Irak Bağımsızlık Anlaşması ile İngiltere ve Irak arasında 25 yıllık bir askeri ittifak başlamıştır. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Şuaybe ve Habbarye'de hava üsleri bulundurmaya devam etmiş ve askeri birliklerinin Irak topraklarında istediği şekilde yer değiştirebilmesini sağlamıştır. Ayrıca 1927 yılından itibaren Irak petrol şirketine devredilen petrol çıkarma işlemini daha çok yabancılar yapmıştır. Bu olay milliyetçi duyguların kabarmasına yol açmıştır. 1933 yılında Faysal'ın yerine geçen Gazi'nin yönetimi esnasında İngiltere aleyhinde hareketler tırmanmış ve ülke yönetilemez duruma gelmiştir. Irak'ta 1936 ile 1941 yılları arasında toplamda yedi darbe yaşanmıştır.²

1945 yılında Arap ülkelerinin bir araya gelmesi sonucunda Arap Birliği örgütü kurulmuştur. Arap Birliği fikri, Arap devletleri arasında milliyetçilik duygularını arttırmıştır. Böylece Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın tek bir ülke çatısı altında birleşmesi fikri gündeme gelmiştir. Arapların birleşmesi fikrini özellikle İngiltere desteklemiştir. Bu birleşme sonucunda İngilizler, Suriye ve Lübnan'daki Fransız hakimiyetine son vererek bu bölgeleri de kendi hakimiyetleri altına almak istemiştir. Güçlü bir Arap ülkesi konumunda olan Mısır da bu birleşmeye karşı çıkmıştır. Mısır'ın endişesi ise eğer bu birleşmenin gerçekleşmesi durumunda, Arap dünyasının en büyük ülkesi olma özelliğini kaybedecek olmasıdır. Ancak, bu birleşme fikri Orta Doğu'da İngiltere'nin etkisinin azalması, İsrail'in kurulması ve Mısır'ın muhalefet etmesi sebebi ile hayata geçmemiştir. 1955 yılında ise Irak, Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı Bağdat Paketi'ne katılmıştır. Sonraki yıllarda ise Arap Federasyonu'nu kurmuştur.³

1958 yılında Irak tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Arap dünyasında Batı'nın en güçlü kalesi olan Irak'ta monarşi yıkılmış yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir. 14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım ve General Abdülselam Arif komutasında gerçekleşen darbe sonucunda, Kral II. Faysal devrilmiştir. İngiltere'nin Irak'taki adeta

¹ Sait Yılmaz, (2011), *Irak Dosyası*, 1. Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul: s. 33

² Sayim Türkman, (2007), *ABD, Orta Doğu ve Türkiye*, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s. 117-118

³ Yılmaz, a.g.e., s. 35

elçisi konumunda bulunan Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Said darbeciler tarafından öldürülmüştür. Böylece Irak'ta karanlık bir dönem kapanırken, zifiri karanlık bir dönem başlamıştır. Darbe BAAS karşıtı milliyetçi subaylar tarafından yapılmıştır. Darbenin liderliğini General Kasım yapmış, bunun sonucunda da devlet başkanı olmuştur. Devlet başkanlığına rağmen General Kasım, Komünizm yanlısı bir yönetimin başında olmak istemiştir. Böylece yıllarca Irak'ı sömürmüş olan İngiltere devre dışı kalacaktır. Nitekim 1958'de Irak'ta Monarşinin yıkılmasıyla İngiltere-Irak ilişkileri bozulacak ve İngiltere'nin zarar ettiği yıllar başlayacaktır.⁴

1958 yılında Irak Monarşisi yıkıldığında, birçok milliyetçi genç gibi Saddam Hüseyin de Komünizm yanlısı iktidara cephe almıştır. 1959 yılında 22 yaşında olan Saddam Hüseyin dönemin devlet başkanı General Abdülkerim Kasım'a suikast düzenleyen grubun içinde bulunmuştur. Kasım'ı öldürmeyi başaramamışlar ancak generalin yaverini ve şoförünü öldürmüşlerdir. Saddam olay yerinden yaralı olarak kaçmıştır. Ayağına isabet eden kurşunu çıkartması Saddam Hüseyin'e müthiş bir şöret kazandırmıştır. Bu olay onun acıya ve acı çekenlere karşı duyarsız olduğunun kanıtı olarak gösterilmiştir. Saddam Hüseyin yaralı olarak Suriye'ye kaçtıktan bir süre sonra Nasr'ın bütün ihtişamıyla parladığı Mısır'a geçmiştir. Burada Nasr'ın bütün Arap dünyasını birliğe çağıran milliyetçi mesajının gücünün farkına varmıştır. Arap dünyası birliğinin liderliğine oynayan Nasr'ın itibarının ve etkinliğinin sınırsız görünümü Saddam Hüseyin'in gözlerini kamaştırmıştır. O zamana kadar yenilemez ve karşı çıkılmaz olarak görülen süper güçlere, Nasr'ın diplomatik alanda nasıl kafa tuttuğunu görmüş ve ona hayran olmuştur. O dönemde güçlü bir Pan-Arap önderliği düşü Saddam Hüseyin'in kafasına yerleşmiştir.⁵

1963 yılında BAAS darbesinin gerçekleşmesi sonucunda ülkesine dönen Saddam Hüseyin, bir süre sonra parti gücünü ve iktidarını kaybedince tehlikeli olduğu gerekçesiyle hapse atılmıştır. Hapiste iki yıl kalmıştır.⁶

1968 yılında Irak'ta gerçekleşen darbenin ardından Devrim Komuta Konseyi kurulmuştur. Hükümet programı konusunda yaşanan anlaşmazlıkların ardından BAAS yanlısı Saddam Hüseyin'in başını çektiği bir grup subay, temmuz ayı sonlarında diğer

⁴ Yılmaz Kalkan, (1991), *Bir Orta Doğu Gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin*, Beyan Yayınları, İstanbul: s. 36-37

⁵ Doğu Ergil, (1990), *Körfez Bunalımı*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara: s. 10

⁶ Ergil, a.g.e., s. 11

darbeci ve hizipçileri saf dışı bırakmıştır. Devlet başkanlığı ve başbakanlığa getirilen El-Bekir, ayrıca Devrim Komuta Konseyi ve BAAS Partisi Bölgesel Başkanı olarak kesin bir denetim sağlamıştır. Böylece BAAS Partisi hükümete ağırlığını koymuş ve örgütlü yapısıyla neredeyse tüm kurumları ele geçirmiştir.⁷

Ahmet Hasan El-Bekir ayrıca Saddam Hüseyin'in büyük kuzeniydi. Bu güçlü kuzen, on bir yıl boyunca kendisine büyük bir özveriyle hizmet eden Saddam Hüseyin'e ikinci adam olma yolunu açmıştır. Ancak hırslı Saddam Hüseyin için bu konum yeterli olmamıştır. Yerini sağlama alıp yeterince müttefik kazandıktan sonra 1979 yılında gerçekleşen bir saray darbesi sonucunda kuzeni El-Bekir'i istifaya zorlayarak yerine geçmiştir. Saddam Hüseyin iktidar koltuğuna tek başına yerleştiği an, yıllarca birlikte çalıştığı kabine arkadaşları dâhil olmak üzere pek çok aydın ve yöneticiyi ölüme göndermiştir. Bırakın birini kendine rakip görmeyi, kendisine yapılan eleştiriye dahi tahammül edememiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin, her şeyin ve herkesin kendi denetimi altına girmesini istemiştir. BAAS Partisi'nin diktası olan Irak rejimi, Saddam Hüseyin önderliğinde tek adam sultasına dayanan acımasız bir polis devletine dönüşmüştür. Otoriter devlet artık yerini totaliter devlete doğru bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşümün itici gücü şiddet ve terör olmuştur.⁸

Saddam Hüseyin Arap milliyetçiliği hareketi olarak ortaya çıkan BAAS Partisi lideri olduktan sonra daha da ünlenmiştir. 1979 yılında iktidara gelerek komşusu olan İran'ı işgal etmek ve kendisi için tehdit unsuru olarak gördüğü İslami hareketi devirmek için harekete geçmiştir. Ardından yaşanan İran-Irak Savaşı'nda yüzbinlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda Basra Körfezi'nin zengin petrol stokunun kontrolünü ele geçirmek istemiş ve bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk krizi olmuştur. Krizin hemen ardından ABD öncülüğündeki BM koalisyonu tarafından Saddam Hüseyin mağlup edilmiştir. Ancak savaş sonrası Irak'a karşı BM tarafından uygulanan ağır ekonomik yaptırımlara rağmen Saddam Hüseyin iktidarda kalmaya devam etmiştir.⁹

⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 38

⁸ Ergil, a.g.e., s. 11

⁹ Steven W. Hook and John Spanier, (2014), *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, Özge Zihnioğlu T. (Çev), İnkılap Kitabevi, İstanbul: s. 301

1.1.1.2. BAAS Partisi

BAAS Partisi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından bölgedeki emperyalist güçlerin etkisinin azalmasıyla birlikte ortaya çıkan bir harekettir. Bu hareketin varoluş gayesi ise Batı tarafından yapay sınırlar ile parçalanmış olan Arap ulusunu tekrar bir araya getirmektir. Bu amaç doğrultusunda parti, 1947 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da çoğunluğunu öğrencilerin ve öğretmenlerin oluşturduğu bir grup tarafından kurulmuştur.¹⁰ Partinin kurucularından biri olan Mişel Eflak, BAAS Partisi'nin fikir babası yani ideoloğudur. Ayrıca Hristiyan'dır. Partinin diğer kurucusu Salih Bitar ise ikinci adam konumundadır ve partinin örgütlenme işleri ile uğraşmıştır.¹¹

BAAS Partisi'nin kurulduğu yıllarda Orta Doğu, emperyalist devletlerin sömürgesi altındaydı. Partinin kurulmasının ardından Arap milliyetçiliği fikri filizlenmeye başlamıştır. 1947'de BAAS Partisi ilk yasal kongresini gerçekleştirmiş ve Arap dünyasının faaliyet alanlarında en önemli siyasi parti konumuna gelmiştir. Parti, 1948'de Ürdün'de, 1949-1950'de Lübnan'da, 1951'de ise Irak'ta bölgesel şubeler açarak faaliyetlerine başlamıştır. Ancak partinin uzun bir süre en güçlü olduğu ülke Suriye olmuştur.¹²

BAAS Partisi yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Bir Pan-Arap hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Sosyalizm ile milliyetçiliği tek bir çatı altında birleştirmeyi hedeflemiştir. BAAS Partisi'nin ideolojisi belirlenirken Arap halkının fikirlerine ve yapısına uygun olması hedeflenmiştir. 1952'de Ekrem Hurani'nin Sosyalist Partisi ile birleşmiş ve böylece daha da güçlenmiştir.¹³

Arap milliyetçiliği, tıpkı modern ulus yaratma faaliyetlerindeki gibi, kendini muzaffer bir tarih üzerinden tanımlamıştır. BAAS Partisi kurucuları için Araplar, tarihin en eski ve gelişmiş halklarından biri olmasına rağmen zaman içinde gerek içeriden, gerekse dışardan yıpratılarak zayıf düşürülmüş, bunun sonucunda başka güçlerin vesayeti altına girmiştir. Bu sebeple BAAS Partisi, bir millet yaratmaktan ziyade var olan ancak baskı altında dağılan ve içine kapanan şanlı bir milleti diriltmeyi ilke edinmiştir. Bu nedenle partinin adı diriliş anlamına gelen BAAS olmuştur. Kısacası,

¹⁰ Mustafa Cem Oğuz (2014), "Birlik" Arzusunda Araçsallaşan 'Sosyalizm': BAAS Partisi'nde Sosyalist Düşüncenin Niteliği", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 1, Ankara: s. 26

¹¹ Kalkan, a.g.e., s. 35

¹² M. Hulki Cevizoğlu, (1991), *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, Form Yayınları, İstanbul: s. 55-56

¹³ Kalkan, a.g.e., s. 35

Arap milliyetçiliğinin amacı Arap toplumunu yeniden canlandırarak, eski müreffeh ve muzaffer günlerine geri döndürmeyi hedeflemiştir.¹⁴

BAAS hareketinin temelinde yatan fikir, Arap milliyetçiliğine dayanan radikal bir akım olarak tanımlanmıştır. BAAS ideolojisi, amaç olarak Orta Doğu'da tek bir Arap devleti kurulmasını benimsemiştir. Bağlantısızlık politikası çerçevesinde emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı çıkan hareket İslam'ın bazı değerlerinden yararlanmış, sınıf farklılıklarının üzerinde bir çizgi geliştirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu hareket, katı disipline dayalı aşırı merkeziyetçi bir yapıyı ilke edinmiştir. BAAS Partisi'nin sloganı ise "birlik, özgürlük ve sosyalizm" kavramlarından oluşmuştur. Parti ideolojisi ise parti birliğine ve dış baskılara karşı ayakta kalmaya çalışmıştır.¹⁵

Bunlar içerisinde özgürlük kavramı, monarşi yönetimlerinden kurtulmayı amaçlamıştır. Bununla beraber dini, politik ve ekonomik özgürlükleri de içermiştir. Birlik kavramı ise halkların fikir birliğini içeren milliyetçilik anlamında bir birleşmeden söz etmiştir. Yani Mısır Devlet Başkanı Nasr'ın tek Arap devleti ilkesine bir anlamda karşı çıkmıştır. BAAS Partisi'nin üçüncü ilkesi olan Sosyalizm ise yoksulluk, bilgisizlik ve her türlü hastalığın yenilmesi ve böylece uluslararası ileri düzeyde bir toplum olma fikrine dayanmıştır.¹⁶

Araplar arasındaki dinsel ve mezhepsel farklılıkları reddettiği ve Arap birliği temeline dayanan bir milliyetçilik anlayışı benimsediği için çoğu kez laik olarak tanımlanmıştır. Ancak BAAS milliyetçiliği İslam'ı dışlamış değildir, tam aksine İslam'ı Arap ulusal kültürünün temel ve ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmiştir. Sünni Arap milliyetçilerinin tam tersine BAAS, İslam'ı Arapların ulusal dini olarak değil, ulusal kültür mirasının önemli bir paçası olarak görmüştür. Arapların ulusçuluk anlayışının özü İslam'dır. Hristiyan Araplar ise milliyetçilik fikrine yaklaştıkça Arabizmin temelini İslam olduğunu anlayacaklardır.¹⁷

BAAS Partisi Suriye'de olduğu gibi diğer Arap ülkeleri olan Irak, Ürdün, Lübnan'la birlikte Körfez ülkelerinde de üst düzeyde taraftarlar toplamış ve örgütlenmesini sürdürmüştür. Buna rağmen hiçbir zaman geniş halk kitlelerinin

¹⁴ Oğuz, a.g.m., s. 31

¹⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 37

¹⁶ Kalkan, a.g.e., s. 35-36

¹⁷ Baskın Oran vd., (2008), (a), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Der), C. I, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s. 785

desteğini alan bir parti olmamıştır. BAAS Partisi'yle iktidarı ele alan her yönetim, geniş halk kitlelerinin desteğinden büyük ölçüde yoksun olduğundan ya faşizanca baskılar yapmış ya da dikta rejimi uygulayarak iktidarını sürdürmeye devam etmiştir. Kısacası BAAS hareketi ile iktidara gelen tüm yönetimler, partinin ilkelerinde yer alan parlak sözlere rağmen geriye dönüp bakıldığında Arap dünyasını huzursuzluklara sürüklemekten başka bir şey yapmamıştır. Geniş halk kitlelerinden uzak ve kopuk olarak dikta rejimler şeklinde sürüp gitmiştir. Her BAAS dönemi, yeni kayıplar dönemi olarak tarihe not edilmiştir.¹⁸

1.1.2. İran-İrak Savaşı (1980-1988)

1975 Cezayir Antlaşması Irak'a, güvenlikle ilgili bölgesel konularda liderlik yapma fırsatı sağlamıştır. Thalweg hattını kabul eden Irak, Şatt-ül Arap'ın doğu yakasını İran'a bırakmıştır. Böylece İran, o zamana kadar Kürtlere sağlamış olduğu desteğe son vermiştir. 1970'lerin ikinci yarısına gelindiğinde, hem petrolün millileştirilmesi hem de OPEC'in fiyatları artırması sonucunda, Irak'ın 1973'te 2 milyar dolar olan yıllık petrol geliri 1980'de 26 milyar dolara ulaşmıştır. Saddam Hüseyin, ekonomik ve siyasal gücünün artmasıyla doğru orantılı olarak, uluslararası politikada daha etkin rol üstlenmek ve bununla birlikte Körfez'de ve tüm Arap dünyasında lider konuma gelmek istemiştir.¹⁹

O dönemde ABD ise Vietnam Savaşı'ndan sonra kendi güvenliği için tehdit olarak gördüğü ülkelere doğrudan müdahale etmek yerine bölgesel jandarmalar aracılığıyla müdahale ederek küresel güvenliğini sağlamıştır. Bu durum Orta Doğu bölgesinde Şah rejimi döneminde İran'ın önemini artırmıştır. Ancak İran'da Şah yönetiminin İslam Devrimi sonucunda yıkılması ile önemli bir petrol havzası ABD denetiminden çıkmış, ayrıca ABD'nin bölgesel jandarmalarından olan İran'ı kaybetmesine neden olmuştur. 1979 yılından sonra Irak jandarmalık görevini üstlenmek için yeni bir aday olarak ortaya çıkmıştır.²⁰

¹⁸ Kalkan, a.g.e., s. 36

¹⁹ Tayyar Arı, (2004), (a), *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul: s. 372-373

²⁰ Nuri Ersoy, (2005), *İran-İrak Savaşından Günümüze ABD'nin Irak Politikası*,; <http://bgst.org/dunya-gundem/iran-irak-savasindan-gunumuze-abdnin-irak-politikasi> (14.11.2005), html, 27.10.2016

İran’da 1979 yılında Şah’ın devrilmesi sonucunda yerine geçen Humeyni’nin Şii rejimi, Irak için hem dış güvenlik hem de iç güvenlik açısından tehditler içermektedir. Bu durum, Saddam Hüseyin’in hedefleri açısından önemli bir engel teşkil etmiştir. Çünkü İran’daki Şii ideolojisine dayanan devrimci rejim, BAAS ideolojisine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun bölge ülkelerine de yayılması sonucunda Saddam Hüseyin’in pozisyonunu büyük ölçüde sarsabileceği gibi, Irak’taki Şii gruplar tarafından bu ideolojinin benimsenmesi, BAAS rejimi açısından büyük bir tehlike yaratacaktı.²¹

Devrimin, nüfusun yüzde doksanı Şii olan bir ülkede gerçekleşmiş olması, bölgede bulunan ekonomik ve siyasal anlamda geri kalmış olan diğer Şii toplumları harekete geçirmiştir. Bu bağlamda İran’daki Humeyni devriminin ardından, Irak’taki Şiiler arasında hareketlilik yaşanmıştır. Necef, Kerbela ve Bağdat’ta 1979 Şubatında ve 1980 başında bazı yerlerde olaylar çıkmıştır. Irak’taki nüfusun yaklaşık yüzde altmışının Şii olması sebebiyle Bahreyn’den sonra İran dışındaki Şiilerin en yoğun olduğu ülke Irak’tır. Ancak bu noktada Irak’ı diğer Körfez ülkelerinden ayıran en önemli özellik, Kerbela ve Necef gibi Şii dünyası tarafından kutsal sayılan yerlerin Irak’ta yer almasıdır. Böylece Saddam Hüseyin, Humeyni’yi ve onun devrimci ideolojisini kendisi için bir tehdit olarak görmüş ve bu durumu engellemek istemiştir.²²

Saddam Hüseyin, İran’ın zayıf durumda olduğunu düşünmüş ve bu ülkeyi büyük bir yenilgiye uğratmak istemiştir. Şatt-ül Arap sorununu kendi lehine çözüp, Irak’la İran arasındaki tüm sorunları Irak lehine sonuçlandırmayı amaçlamıştır.²³

Irak ve İran arasında 1975 yılının Mart ayında imzalanan Cezayir Antlaşması ile başta Kürt sorunu ve su yolunun denetimi konusu olmak üzere, birçok sorun iki ülke arasında çözüme kavuşturulmuştur. Ancak Saddam Hüseyin bu antlaşmayı zorunlu şartlar altında imzaladığını öne sürmüştür.²⁴ İran’da gerçekleşen Şii kökenli devrimin ardından Saddam Hüseyin, bu durumun Iraklı Şiiler üzerindeki olası etkisini göz önünde bulundurarak, 1975 Cezayir Antlaşması ile İran’a bıraktığı toprakları geri almayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, İran’ın petrol bölgesi olan Kuzistan eyaletinde

²¹ Arı, (a), a.g.e., s. 373

²² Arı, (a), a.g.e., s. 373-374

²³ Arı, (a), a.g.e., s. 376

²⁴ Arı, (a), a.g.e., s. 377

yaşayan Arap azınlığı kışkırtarak İran petrollerini kontrol etmeyi planlamıştır.²⁵ Sonuçta Irak, İran'da 1979 Şubatında gerçekleşen devrimden sonra meydana gelen kaos ortamından yararlanmış ve 18 Eylül 1980'de Cezayir Antlaşması'nı tanımadığını ilan etmiştir.²⁶

Saddam Hüseyin, İran'ı kesin bir yenilgiye uğratarak bölgede hâkim güç konumuna gelmeyi hedeflemiştir. Böylece Saddam Hüseyin, Tahran'dan sonra ülkenin en büyük ikinci sanayi bölgesi olan Ahvaz, Hürrem Şehr, Abadan, Bender Humeyni gibi petrol ve doğalgaz merkezlerinin yer aldığı Kuzistan bölgesinde yaşayan bir buçuk milyon civarındaki Arap halkın özerkliğe kavuşturulmasını istemiştir. Böylelikle bu önemli petrol ve endüstri merkezi İran'ın elinden çıkmış olacak ayrıca Kürtlere verilen İran desteği, Irak tarafından Kuzistan Araplarına sağlanacak olan destekle dengelenmiş olacaktır.²⁷

İki ülke arasında sular giderek ısınmıştır. Sonuçta Irak'ın 22 Eylül 1980 tarihinde baskın şeklinde 700 kilometrelik cepheden saldırıya geçmesi sonucunda sekiz yıl sürecek olan savaş başlamıştır. İlk etapta Irak birlikleri, İran topraklarında hızla ilerleyişini sürdürmüş, daha savaşın ikinci gününde önemli bir direnişle karşılaşmadan hayati merkezleri işgal etmiştir. Kuzistan eyaletinin merkezi konumunda bulunan Ahvaz kentine de 25 kilometre yaklaşmıştır. Ayrıca Irak, saldırılarını daha çok İran'ın önemli ihracat merkezlerinden biri olan Harg Adası'nın da içerisinde yer aldığı stratejik bölgelere yapmıştır.²⁸

Savaşın ilk dört ayı karşılıklı olarak topçu atışları ile geçmiştir. Bu sırada İran büyük ölçüde toparlanarak, Irak'a ciddi kayıplar verdirmeye başlamıştır. Bu gelişmede İran'ın gücü kadar Irak'ın da kendi hatalarının payı büyüktür. Öncelikle net bir askeri hedef belirlenmediği için Humeyni'nin düşmesi ve rejimin çökmesi gibi modern anlamda bir savaşın amacı olmayan düşüncelerle hareket edilmiştir.²⁹

Böylece savaşın başında Irak, üstelik daha birinci yılı bile dolmadan birçok noktada hayal kırıklığına uğramıştır. İran'daki siyasal kaos sona erip istikrar da

²⁵ Dilek Özcan, (2007), "1991 Körfez Savaşı Dönemi İsrail ve İran'ın Dış Politikaları", Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul: s. 10

²⁶ Arı, (a), a.g.e., s. 377

²⁷ Arı, (a), a.g.e., s. 377-379

²⁸ Arı, (a), a.g.e., s. 383-384

²⁹ Arı, (a), a.g.e., s. 384

sağlandığı gibi, Humeyni'nin Devrim Muhafızları Kuzistan bölgesinin savunulmasında büyük bir başarı sağlamıştır. Bununla beraber Saddam Hüseyin'in beklentisinin aksine, Kuzistan bölgesinde yaşayan, etnik olarak çoğunluğu Arap olan ve Şii mezhebine bağlı olan halk, savaşın başında Irak'ın umduğu desteği vermemiştir. Bu savaş Irak ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yapmış, iç politikayı ise olumlu yönde etkilemiştir. Kendisinin ve BAAS'ın bekasını Irak'ın bekası ile özdeşleştiren Saddam Hüseyin, bu savaşın ulusal birliğin sağlanmasında ve kişisel konumunun güçlenmesinde önemli ölçüde bir araç olacağını düşünmüştür. Geçekten de böyle olmuş ve daha savaşın başında Saddam Hüseyin, kamuoyu karşısında imajını ve prestijini güçlendirmiştir.³⁰

Daha 1979 yılının başında önemli ölçüde desteğini kaybetmiş ve büyük bir muhalefetle karşı karşıya kalmış olan Humeyni rejimi ise Irak'ın saldırısından kısa bir süre sonra hızla toparlanmış, içerde siyasal istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. Ayrıca rejim için istikrarsızlık nedeni olan grupların (Azeriler, Kürtler, Türkmenler ve Sünni Müslümanlar) daha önce muhalif olan tavırları, savaşın başlaması ile birlikte desteğe dönüşmesi gerçekten de şaşırtıcı olmuştur. Zira İran'ın kısa sürede çökeceği ve rejiminde parçalanacağı düşünülürken, Humeyni'nin İslami rejimi Irak saldırısı ile beraber daha da toparlanmıştır.³¹

Ancak 1982 Temmuzunda İran'ın savaşta Irak karşısında üstünlüğü ele alması ile birlikte, Sovyetler Birliği yeniden Irak'a silah sevkiyatına başlamıştır. Sovyet yönetimi, İran'ın Irak'ı yenmesi ile birlikte Humeyni'nin savaştan galip ayrılmasının bölgedeki güç dengesini bozacağını düşünerek tutumunu değiştirmiştir. Ayrıca İran, bir taraftan Afganistan'daki mücahitlere destek vermiş, diğer taraftan da ülkedeki sol gruplar ve özellikle de Tudeh üzerindeki baskılarını artırmıştır. Bunların dışında Sovyet Orta Asya'sında yaşayan milyonlarca Müslüman üzerinde Humeyni'nin artan karizması göz önünde tutulduğunda, İslam devriminin bölgede yayılması Moskova'nın çıkarları açısından uygun değildir.³²

Sovyetler Birliği gibi ABD de, savaş esnasında İran'ın üstünlüğü ele geçirmesine sessiz kalmamıştır. Ancak ABD, İran'ın 1982'de savaşın seyrini kendi lehine çevirmesi ile birlikte tutumunu değiştirmiştir. Irak'ın çökmesi ve İran'ın bölgeye

³⁰ Arı, (a), a.g.e., s. 389-390

³¹ Arı, (a), a.g.e., s. 389

³² Tayyar Arı, (2005), (b), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul: s. 554

tamamen hakim olması ihtimalinin belirmesi üzerine ABD, kesin tavrını belli etmiş ve tarafsız tutumunu terk ederek, Irak'ı açıktan desteklemeye başlamıştır.³³ Çünkü Orta Doğu'daki güç dengelerini değiştirebilecek bir yapıya sahip olan İran Devrimi ve onun ortaya çıkartmış olduğu İslam Devrimi ideolojisi, Nasr'ın Arap milliyetçiliği ideolojisinden daha etkin ve uzun soluklu olmuştur. İran Devrimi ve ortaya çıkardığı statüko karşıtı ideoloji, hem bölgedeki muhafazakar ve ABD yanlısı rejimleri hem de bölgeyi yakından izleyen ABD ve diğer bölge dışı güçleri şaşkına çevirmiş ve karşı tedbirler almalarına neden olmuştur.³⁴

ABD ve müttefikleri, İran ve ideolojisine karşı çeşitli yöntemlerle ittifaklar kurmuş ve bunun ilk örneği de diplomatik ittifak olmuştur. Böylece İran hem bölgeden hem de dünyadan izole edilmeye çalışılmıştır. Birçok ülke İran'la olan diplomatik ilişkilerini kesmiş, ayrıca ekonomik ve ticari ilişkilerini de durdurmuştur. Özetle İran, siyasi ve ekonomik açıdan kısıpaca alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Körfez ülkeleri arasında 1982'de Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Konseyin temel amacı, bu devletleri ABD'nin desteğini alarak İran'a karşı bir arada tutmak ve güçlendirmektir. Suriye ve Libya haricinde tüm bölge ülkeleri, İran'a karşı oluşan bu ittifaka çeşitli yollardan dahil olmuştur. Böylece Irak'ın İran'a karşı yaptığı savaş desteklenmiştir. Savaş süresince bölge ülkeleri ve ayrıca batılı ve doğulu devletler Irak'a askeri, siyasi, ekonomik ve mali destek vermişlerdir.³⁵

Çünkü savaşın İran'ın galibiyeti ile sonuçlanması durumunda, Irak'ta kendi güdümünde bir Şii İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlaması, sadece bölgenin jeopolitik yapısında bir değişiklik olarak kalmayacak, dünya finans çevrelerini de ciddi biçimde etkileyecekti. Her şeyden önce Irak'ın geniş petrol yatakları, İran'ın mevcut petrol yatakları ile birlikte göz önüne alındığında, bu iki ülke Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip olacaktı. Bu durumun gerçekleşmesi sonucunda, dünya petrol rezervinin yüzde 10'unu elinde tutan Kuveyt'in bu güçlü komşusu tarafından ilhak edilmesi durumu da yüksekti. Ayrıca İran'ın savaştan galip ayrılarak Irak'ı işgal etmesi durumunda, Irak'ın başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere ABD ve batılı ülkelere olan savaştan kalma borçlarını ödemekten vazgeçebileceği

³³ Arı, (a), a.g.e., s. 398

³⁴ İdris Bal vd., (2004), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (Der.), 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara: s. 648

³⁵ Bal, a.g.e., s. 648

ve böyle bir durumun dünya ekonomi ve finans sistemini altüst etme ihtimali de bulunmaktaydı.³⁶

Kısacası süper güçler de dahil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerin hemen hemen hepsi, savaşın taraflardan herhangi birinin kesin galibiyeti ile sonuçlanmasına karşı çıkmıştır. Çünkü bölgedeki güç dengesinin savaştan önceki konumuyla devam etmesi tüm devletlerin çıkarınaydı. Dolayısı ile savaşı Irak'ın kaybedeceğini anlayan ABD ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu'daki ve Körfez'deki dengeler altüst olmadan bu savaşı sona erdirmenin formülünü aramaya başlamışlardır. Zira her iki süper gücün asıl endişesi, bölgede kendi denetimleri dışında ortaya çıkabilecek alternatif denge senaryolarıydı. Bölge ülkeleri ise Irak'ın ya da İran'ın kesin bir galibiyet elde etmesini asla istememişlerdir. Asıl istedikleri, her iki devletin de savaştan güç kaybederek çıkması ve bölgedeki güç dengesinin bozulmamasıydı.³⁷

Yaşanan gelişmelerin yanında savaşın gidişatı Saddam Hüseyin ve ülkesi açısından pek de iç açıcı değildi. İran karşısındaki başarısızlıklar sebebiyle Saddam Hüseyin, 1983 yılından itibaren savaşın seyrini değiştirmek için adım atmıştır. Öncelikle bu yıldan itibaren Irak, kara savaşlarında İran'a karşı zaman zaman kimyasal silah kullanmaya başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı, 1984 yılının Mart ayında Irak'ın İran'a karşı kimyasal silah kullandığını doğrulamıştır.³⁸

Irak'ın kimyasal silah kullanması karşısında ses çıkartmayan Körfez ülkeleri ve dünya kamuoyu, İran'ın petrol tankerlerine saldırması sonucunda sessizliklerini bozmuş ve İran'ı saldırgan ilan etmişlerdir. Bu çifte standarda savaşın başında da rastlanmış ve ne BM ne Bağlantısızlar ne de İslam Konferansı Örgütü, Irak'ın saldırgan tavrı karşısında tepki göstermekten kaçınmış fakat İran'a savaşı derhal durdurması için baskı yapmışlardır.³⁹

Savaş bu şekilde devam ederken Şah döneminde ordusunu Amerikan silahlarıyla donatmış olan İran, Irak'la süren savaş nedeniyle yeni silahlara ve yedek parçaya ihtiyaç duymuştur. Humeyni rejiminin savaş esnasında zor durumda kalarak ABD'den İsrail aracılığı ile gizlice silah satın aldığı ve bu olayda Ulusal Güvenlik

³⁶ Arı, (a), a.g.e., s. 398-399

³⁷ Arı, (a), a.g.e., s. 399-400

³⁸ Fahir Armaoğlu, (2005), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, C.1-2, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul: s. 872-873

³⁹ Arı, (a), a.g.e., s. 386

Konseyi Üyesi olan Yarbay Oliver North'un önemli bir rol üstlendiği ortaya çıkmıştır. ABD ile ilişkileri son derece kötü durumda olan İran'a silah satılmasının nedeni ise o sırada Nikaragua'da sol Sandinista yönetimine karşı savaşılan kontra gerillalarının faaliyetlerinin finanse edilmesidir. Ayrıca İran'a satılan silahlardan da elde edilen gelir oraya aktarılmıştır. Çünkü ABD yönetiminin bu tür bir faaliyet için Kongre'den kaynak sağlama imkânı yoktu. Bu olaya daha önce yaşanan Watergate olayından esinlenerek İrangate adı verilmiştir. Bu konuda 1986 yılında soruşturma açılmış ve Oliver North'un kongrenin çalışmalarını engellemek ve Ulusal Güvenlik Konseyi belgelerini yok etmek gibi iddialardan dolayı suçlu bulunmuş, Başkan Reagan'ın ise sorumluluğunun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu olay ise ABD'nin Orta Amerika'daki yasadışı bir faaliyeti sürdürmek adına İran'a bile silah satabileceğini, İran'ın ise ABD'yi büyük şeytan olarak tanımlamasına rağmen bu ülkeden silah alabileceğini göstermiştir.⁴⁰

Yaşanan bu gelişmelerin yanında, 1986 yılının Şubat ayında İran askeri kuvvetleri Basra'nın güneyinden Şatt'ı geçtikten sonra 750 km'lik Fao Yarımadası'nı almıştır. 21 Mayıs tarihinde Körfez ülkelerinin gemilerine Amerikan bayrağının çekilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca buna bağlı olarak çok sayıda Avrupa ülkesinden bölgeye kuvvet kaydırılması yönünde karar çıkmış, ABD Yedinci Filo'yu Hint Okyanusu'ndaki güçleriyle takviye yoluna gitmiş, Altıncı Filo'dan da bölgeye kuvvet kaydırılmıştır. Savaş tüm şiddetiyle devam ederken 20 Temmuz 1987 tarihinde BM Güvenlik Konseyi oy birliği ile aldığı 598 sayılı ateşkes kararını kabul etmiştir. Karar Irak tarafından kabul edilirken İran tarafından kabul görmemiştir.⁴¹

1988 yılına girildiğinde gerginlik büyük ölçüde azalmıştır. Irak bir taraftan Sovyetler Birliği'nden aldığı füzelerle Tahran'ı füze yağmuruna tutarak çökertmek istemiş, diğer yandan da sınırda Fransa ve İngiltere'den aldığı kimyasal silahları kullanmıştır. Bu kimyasal silahlar büyük ölçüde Halepçe'de kullanılmıştır. Kürtlerden beş bin kişinin katledildiği olay, tarih sayfalarına Halepçe Katliamı olarak geçmiştir. Yine aynı yıl içinde Irak, yaklaşık iki yıldır İran'ın elinde tuttuğu Fao Yarımadası'nı ve Mecnun Adaları'nı geri almıştır.⁴²

⁴⁰ Baskın Oran vd., (2008), (b), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Der), C. 2, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: s. 51

⁴¹ Arı, (a), a.g.e., s. 387

⁴² Arı, (a), a.g.e., s. 387-388

Ayrıca 1988 yılının ortalarında İran, bir yandan silah ve teçhizat eksikliği yaşarken diğer taraftan da Irak saldırıları karşısında zor durumda kalmıştır. Bu arada Irak artık sınırda da kimyasal silah kullanmaya başlamıştır. Bu durumu değerlendiren Humeyni, zehir içmekten de beter diyerek kararını açıklamıştır. İran 18 Temmuz 1988 tarihinde BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmiştir. BM'nin bu kararının İran tarafından da kabul edilmesi ile barış adına ilk adım atılmış ve taraflar 25 Ağustos 1988 tarihinde Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. Böylece sekiz yıl süren savaş sona ermiştir.⁴³

1.1.2.1. İran-İrak Savaşı'nın Sonuçları

İran-İrak arasındaki savaş sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980 tarihinde başlayan savaş, Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 598 sayılı kararı öncelikle 17 Temmuz 1988 tarihinde Irak'ın kabul etmesi ve ardından 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi ile 20 Ağustos 1988 tarihinde savaşın yaşandığı tüm cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesi ile sona ermiştir. Zaman zaman çok şiddetli muharebelerin yaşanmasına rağmen sekiz yıl boyunca ne Irak ne de İran birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamıştır. Bu yüzden sekiz yıllık savaş sona erdiğinde Irak sadece çok küçük çapta bir İran toprağını kontrol altına alabilmiştir.⁴⁴

20 Ağustos 1988'de tüm cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle birlikte sekiz yıl süren savaş, yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve başladığı gibi sıfır noktasında sonlanmış.⁴⁵

Savaş, her iki devlet içinde çok sayıda insan kaybının yanında büyük bir ekonomik çöküntüye de neden olmuştur. Buna rağmen İran, savaş sırasında sağlamış olduğu milli güç ile rejim karşıtı muhalif tepkilerden kurtulmuştur. Devrimin temellerini sağlam bir şekilde yükseltmiş ve halkın ABD ve İsrail'e karşı Humeyni rejimi etrafında birleşmesini sağlamıştır.⁴⁶

İrak ise İran-İrak Savaşı'nın sonunda milli birliğini sağlayamamış olmanın zararını, İran'a karşı savaşırken net bir şekilde görmüştür. Kuzey Irak'taki Kürt gruplar,

⁴³ Arı, (a), a.g.e., s. 388

⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 872

⁴⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 874

⁴⁶ Yaşar Semiz ve Birol Akgün, (2005), "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 9, Konya: s. 166

Irak'ın savaş sırasındaki zor durumundan yararlanmış, İran'ında desteğini alarak ayaklanma başlatmışlardır. Irak bu ayaklanma karşısında kimyasal ve biyolojik silah kullanmıştır.⁴⁷ İran–Irak Savaşı'nda, Kürtlerin İran'a destek vermek için başlatmış olduğu bu ayaklanma sonucunda Halepçe katliamı yaşanmış ve beş bin kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁸ Böylece Irak'ın kuzeyinde kaos ortamı yaşanmış ve Kürtler Türkiye'ye sığınmıştır.⁴⁹

Savaşın ardından Irak, Batı'yla daha önceki dönemin aksine hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştır. Irak ekonomisi, Batılı ülkelere Sovyetler Birliği'nden daha fazla bağımlı hale gelmiştir.⁵⁰ Savaş sonunda İran'ın etkisi kaybolurken bölgede Irak sorunu ortaya çıkmıştır.⁵¹

İran-Irak Savaşı'nın en önemli sonucu, Orta Doğu'da yeni bir yapılanmaya yol açan 1990-1991 Körfez Savaşı'nın hazırlayıcı unsuru olmasıdır. Irak lideri Saddam Hüseyin'in bu savaştaki başarısızlığı, kendisini adeta Körfez Savaşı'na yönlendiren bir faktör olmuştur. Irak'ın savaşta başarısız olması sonucunda Saddam Hüseyin'in BAAS diktasını dışarıda başka bir zafer aramaya sevk etmiş ve bunun sonucunda da Irak 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'e saldırmıştır. Kısacası İran-Irak Savaşı ile Körfez Savaşı arasında organik bir bağlantı bulunmaktadır.⁵²

1.1.3. İran-Irak Savaşı ve Sonrasında Türkiye'nin Bölge İçi Dinamiklere Etkisi

Irak 17 Eylül 1980 tarihinde Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı fes ederek, 22 Eylül 1980'de sınırın güneyinden girip, İran topraklarını işgal etmesiyle sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı başlamıştır. Savaş başlamadan on gün önce iktidara el koyan 12 Eylül yönetimi, savaşın başlaması ile birlikte Türkiye'nin tarafsızlığını ilan etmiştir. Ardından

⁴⁷ Talat Özdoğan, (1992), “Körfez Savaşı'nın Düşündürdükleri”, *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl: 26, Sayı: 87, Genelkurmay Başkanlığı Basım Evi, Ankara: s. 80

⁴⁸ Mehmet Öztürk, (2010), “I. Körfez Savaşı'ndan (1990-91) – 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası Ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 19, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, s. 13 <http://www.akademikbakis.org/eskisine/19/08.pdf> , 26.03.2017

⁴⁹ Ahmet Eyicil ve Peyman Hamadlak, (2015), “Türkiye-Irak İlişkilerinde Musul Sorunu”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı:2, Kahramanmaraş: s. 78

⁵⁰ Kadir Akpınar, (2000-2001), Körfez Savaşı, *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Yıl: yy, Sayı: sy, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara: s. 76

⁵¹ Bal vd., a.g.e., s. 648

⁵² Armaoğlu, a.g.e., s. 872

gelen ve sekiz yıl sürecek olan Turgut Özal hükümetleri döneminde de Türkiye'nin tarafsızlık politikasında bir değişiklik yaşanmamıştır.⁵³

Bu dönemde Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinde yaşamış olduğu temel iki sorun, Kürt sorunu ve su sorunudur. Savaşın Türkiye açısından yarattığı sorunların en önemlisi, bölgedeki kaos ortamından ve Kuzey Irak'taki askeri boşluktan faydalanan Kürtlerin bölgede inisiyatifi ele almasıdır. Ayrıca PKK terör örgütü de yaşanan süreçte avantajlı bir konuma gelmiştir. Savaş sırasında özellikle İran'ın etkili olduğu dönemde, İran birliklerinin Kuzey Irak'ta denetim oluşturmaya başlaması ile hem Kerkük-Yumurtalık boru hattının güvenliği hem de Türkiye-Irak arasında karayolu ile yapılmakta olan ticaretin güvenliği konuları Türkiye'de endişe yaratmıştır.⁵⁴

Ayrıca 1988 yılında İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte yaşanan gelişmeler dünya kamuoyunun ve Türkiye'nin gündeminde ilk sıraya Kürt sorununu yerleştirmiştir. Bağdat yönetimi savaşın bitmesiyle birlikte dikkatini Kuzey Irak'a çevirmiştir. Saddam Hüseyin yönetimi, savaştan çıkan Irak askerlerini sekiz yıl boyunca silahlı direniş yürüten Kürt muhaliflerin üzerine göndermiştir. Bölgede yaşanan saldırılar sonucunda sekiz yüz civarında köy ortadan kaldırılmıştır. Bölge nüfusunu oluşturan yaklaşık iki yüz elli bin Kürt, beşer kişilik aile grupları şeklinde Irak'ın orta ve güney kısımlarına yerleştirilmiştir. Irak'ın bu yöndeki amacı sınırda insansız bölge oluşturmaktır.⁵⁵

Ağustos ayında Irak birlikleri Türk sınırına yakın yerlerde Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmıştır. Halepçe'yi unutmayan Iraklı Kürtler, bu olayın üzerine Türkiye ve İran sınırına doğru kaçmaya başlamışlardır. İran, sınırı kapatınca Türkiye sınırında yığılma yaşanmıştır. 1988 yılının Eylül ayında Türkiye'ye altmış üç bin Iraklı Kürt sığınmıştır. Kürt sığınmacılar on iki kampa yerleştirilmiştir. Böylece Türkiye ciddi bir mülteci krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Kürt mülteciler sorunu Türkiye açısından uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle 1980'den beri Irak'la devam eden yakın ilişkiler sona ermiştir. Türkiye'nin politikasına karşı bir hamle ile Irak kuzeyde yaşayan Türkmenlere karşı tutumunu sertleştirerek yirmi beş Türkmen'i idam etmiştir. Bununla birlikte Kerküklü Türkmenleri de Irak'ın güney bölgelerine göndererek iskana tabi

⁵³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 130-131

⁵⁴ Faruk Sönmezoğlu, (b), (2006), *İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul: s. 443

⁵⁵ Oran vd., (b), a.g.e., s. 138-139

tutmuştur. Irak birliklerinin bölgeyi terk etmesinin ardından boşalan yerlere PKK terör örgütü yerleşmiştir.⁵⁶

1.2. KUVEYT'İN İŞGALİ VE SONRASI DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

1.2.1. Kuveyt'in İşgali Öncesi Dönem (1988-1990)

Irak, 1980-1988 yıllarında İran'la yapmış olduğu savaşta ekonomik anlamda büyük kayıplar yaşamıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte elle tutulur bir kazanç da sağlayamamıştır. Her iki ülkenin de insan kaybı bir milyondan fazla olmuştur. Ayrıca İran'la sekiz yıl süren savaştan dolayı Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, en az 80 milyar dolar borç içinde bulunmaktaydı.⁵⁷

Saddam Hüseyin Arap devletlerini İran tehdidine karşı koruduğunu ve bunlar içinde en zengin konumda olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'e olan borçlar konusunda bu ülkelerin Irak'a yardımcı olmalarını istemiştir. Saddam Hüseyin'e göre Irak, İran ile yapmış olduğu savaşı Arap çıkarlarını ve Sünni yönetimleri korumak için saldırgan ve devrimci Şii mollalara karşı yapmıştır. Bu yüzden savaşın yükünü tüm Arap ülkelerinin üstlenmesini istemiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin İsrail'e, İran'a ve Arap aleminin tüm düşmanlarına karşı bu kadar büyük bir orduyu ayakta tutmanın maliyetine zengin Arap devletlerinin katlanması gerektiğini düşünmektedir. Özetle Irak, İran ile yapmış olduğu savaşta Şii tehdidinin bölgedeki Arap ülkelere karşı yarattığı tehlikeyi engellediğini ve bu yüzden de savaşın maliyetinin tüm Arap devletleri tarafından paylaşılması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁸

İran-Irak Savaşı sırasında, Kuveyt'in Irak'ı desteklemesine rağmen savaşın bitmesi ile birlikte ilişkiler yeniden bozulmuştur. Irak savaş esnasında Kuveyt'e ve diğer Arap komşularına 37 milyar dolar borçlanmıştır. Ayrıca Batılı ülkelere ve Japonya'ya da büyük miktarda borcu bulunmaktadır. 1989 yılının sonunda Irak borçlarını yeniden yapılandırmak istemiştir. Ayrıca bu borçların ödenmesi, Saddam Hüseyin'in bölgesel hesapları açısından uygun değildir. Irak askeri faaliyetler için ciddi

⁵⁶ Oran vd, (b), a.g.e., s. 138-139

⁵⁷ Hook and Spanier, a.g.e., s. 213

⁵⁸ Anılcan Küçük, (2011), *I. Körfez Savaşı* (1991), TUIÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/> (31.01.2011). html., (05.11.2016)

miktarda para harcamıştır ve mobilize edilmeye hazır büyük bir ordusu bulunmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Saddam Hüseyin, Kuveyt'e karşı yeni iddia ve ithamlar ortaya atmıştır.⁵⁹

Böylece Irak, gözünü tekrardan Kuveyt'e çevirmiştir.⁶⁰ Öncelikle Irak, Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde İngiltere tarafından dizayn edilmiş yapay bir devlet olarak görmekteydi. Kuveyt'in Osmanlı döneminde Basra'nın bir parçası olduğunu ve bu tarihsel hatanın bir an önce düzeltilmesi gerektiğini, bunun da tek yolunun iki ülkenin birleşmesinden geçtiğine inanmaktaydı. Ancak bu durum, tarihte birçok kez denenmesine rağmen başarılı olmamıştır. Saddam Hüseyin hali hazırdaki yapının bu amacın gerçekleştirilmesi için uygun olacağını düşünmüştür. Yine bununla bağlantılı olarak Kuveyt'le Irak arasında bulunan 130 mil uzunluğundaki sınırın çizilmesine de bir türlü yanaşmamıştır.⁶¹

Bunun yanında Irak yönetimi İran'la yaptığı savaş esnasında körfeze açılan en büyük kapısı olan Şatt-ül Arap su yolu kullanılamaz hale gelmiştir. Bu nedenle körfeze inebilmek için tek yol Kuveyt'in adalarının kullanılmasıdır. İşte bu yüzden Irak, Kuveyt yönetiminden Bubiyan ve Warba adalarını kendisine kiralanması talebinde bulunmuştur. Çünkü Irak'ın körfeze tek çıkış noktası konumunda olan Umm Kasr Limanı'nın giriş ve çıkışları Bubiyan ve Warba adaları tarafından kontrol ediliyordu.⁶²

Ayrıca İran-Irak Savaşı'ndan sonra Kuveyt, OPEC ile yapmış olduğu anlaşmayı bozarak petrol üretimini artırmaya başlamıştır. Irak'la arasında sürekli tartışma konusu olan ve Irak'ın da üzerinde hak iddia ettiği Rumeyla bölgesinde petrol çıkarmaya başlamıştır. Bu durum Saddam Hüseyin'in sert tepkisine neden olmuştur. Çünkü petrol üretiminin artması ile fiyatlar düşmüştür. Irak ekonomisinin yüzde doksanını oluşturan petrol gelirlerinin düşmesi Bağdat yönetimini olumsuz yönde etkilemiştir.⁶³

⁵⁹ Harun Bodur, (2013), *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul: s. 861

⁶⁰ Anılcan Küçük, (2011), *I. Körfez Savaşı* (1991), *TUIÇ Akademi*, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/> (31.01.2011). html., (05.11.2016)

⁶¹ Arı, (b), a.g.e., s. 561

⁶² Ertan Efegil, (2002), *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul: s. 49

⁶³ Nurettin Türsan, (1992), "Körfez Savaşı'nda Amerikan Diplomasisinin Dengesizliği", *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl: 26, Sayı: 87, Genelkurmay Başkanlığı Basım Evi, Ankara: s. 87

Bu bağlamda Irak, Kuveyt'in sınır ihlali yaptığını iddia etmiş ve Kuveyt'i kendisinden 2,4 milyar dolar değerinde petrol çalmakla suçlamıştır. Ayrıca Irak, Kuveyt'ten İran'la yaptığı savaş esnasında almış olduğu borçlarının silinmesi talebinde bulunmuştur. Bu talepler Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz aracılığı ile 15 Temmuz 1990 tarihinde bir memorandumla Arap Ligi'ne sunulmuştur.⁶⁴

Gerilim devam ederken, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in 17 Temmuz 1990 tarihinde Kuveyt ve BAE'nin aşırı üretim yaparak, Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattıklarını öne sürmesi üzerine kriz daha da artmıştır. Aynı zamanda Irak temmuz ayı ortasından itibaren Kuveyt sınırına askeri birliklerini sevk etmeye başlamıştır.⁶⁵

Irak'ın Rumeyla petrol bölgesi ve petrol fiyatlandırma politikasıyla OPEC kotasından daha fazla petrol üretme, böylelikle fiyatların düşmesine neden olarak Irak'a zarar verme ile ilgili şikâyetleri yeni, Warba ve Bubiyan adalarını elde etmek için öne sürmüş olduğu talebi eskiydi.⁶⁶

Ancak Irak'ın bu taleplerinden hiçbirini Kuveyt yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Böylece Irak, Kuveyt'i işgal ve ilhakın senaryosunu hazırlamaya başlamıştır. Irak'ın amacı bu argümanları gerekçe göstererek, Kuveyt üzerindeki tarihten gelen iddialarını güç yoluyla gerçekleştirmek ve nihai noktada Orta Doğu'da egemen güç olma hedefine bir adım daha yaklaşmaktır. Irak, Kuveyt'i kendi topraklarına kattığı zaman Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip ülke konumuna gelmiş olacaktı. Böylece Irak'ın elde ettiği bu potansiyel gücün karşısında duracak bölgede başka bir güç kalmayacaktı. Çünkü Irak, askeri kapasite açısından zaten bölgede önemli bir güç konumundaydı.⁶⁷ ABD ise yaşanan bu gelişmelere rağmen Irak yönetimine karşı sert bir tutum içinde değildi.

Saddam Hüseyin, muhafazakâr Arap devletleri ve ABD'nin çıkarlarını korumak amacıyla İran'la yaptığı savaşın ardından kötüye giden ekonomisini güçlendirmek ve biriken borçlarını ödeyebilmek için petrol zengini olan Arap komşularından hakkı olduğunu düşündüğü mali yardımı istemesinin ve Kuveyt'le sınır anlaşmazlığını gündeme getirmesinin ardından isteklerinin Arap ülkeleri ve Batılı

⁶⁴ Mesut Özcan, (2003), *Sorunlu Miras Irak*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul: s. 68

⁶⁵ Arı, (a), a.g.e., s. 420

⁶⁶ Özcan, a.g.e., s. 68

⁶⁷ Arı, (a), a.g.e., s. 420-421

devletler tarafından ciddiye alınmaması üzerine Irak'ın Kuveyt'e karşı askeri harekate kalkışabileceği sinyalini ilk kez 20 Temmuz 1990'da vermiştir. İstihbarat kaynakları bu tarihte 30.000 civarındaki Irak askerinin Kuveyt sınırına doğru harekete geçtiği bilgisini vermiştir. Dönemin CIA Başkanı William Webster'a göre Saddam Hüseyin'in amacı, Kuveyt'i işgal etmek değil petrol fiyatlarını yükselterek taleplerinin kabul edilmesini sağlamaktır.⁶⁸

Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Irak lideri Saddam Hüseyin ile ilgili olarak hazırlanan raporlar üç ana çizgiden oluşmaktaydı. Bunlar: Saddam Hüseyin'in Arap dünyasının gerçek lideri olma arzusu ve kapasitesi, kendisini özdeşleştirdiği eski Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasr'ın saygınlığına ve söz geçiriciliğine duymuş olduğu hayranlık, son olarak da Doğu ile yakınlaşması.⁶⁹

Süreç bu şekilde devam ederken ABD'nin Bağdat'taki büyükelçisi 28 Temmuz 1990'da Saddam Hüseyin ile gerçekleştirdiği görüşme sırasında, ABD'nin Araplar arasındaki sorunlara karışmak istemediğini belirtmiştir. Görüşmeden iki gün sonra da Bağdat'tan ayrılmıştır.⁷⁰

Nihayet Saddam Hüseyin Kuveyt'le aralarındaki petrol anlaşmazlığı sebebiyle Kuveyt'i tehdit etmeye başlayıp sınıra asker sevkıyatı yaptığında bile ABD, bu konunun Arap ülkeleri arasında barışçıl yollarla kendi aralarında çözmeleri gereken bir problem olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca Irak, yıllarca bölgedeki petrol zengini Arap devletleri için savaşmış ve bu sebeple içinde bulunduğu ekonomik dar boğazın aşılmasında Irak'a anlayışla yaklaşılmamasını istemiştir. ABD yönetiminin bu türden yapmış olduğu yorumlar, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin tarafından Kuveyt'in işgaline Washington'un üstü örtülü onay verdiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷¹

Suudi Arabistan sınırında hazır bekleyen Irak askerleri ve ondan tedirgin olan birçok Arap komşusuyla Saddam Hüseyin, o dönemde Basra Körfezi'ndeki petrol krallıklarını sindirmeyi ve tüm bölge üzerinde hâkimiyet kurmayı amaçlamıştır. Ortadoğu'da hiçbir devlet, Saddam Hüseyin'in iktidar girişimine karşı durabilecek

⁶⁸ Nasuh Uslu, (1999), "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Yıl: 56, Sayı: 3, Ankara: s. 172-173

⁶⁹ Pierre Salinger and Eric Laurent, (1991), *Körfez Savaşı Gizli Dosya*, Erden A., (Çev.), E Yayınları, İstanbul: s. 11

⁷⁰ Oran vd., (b), a.g.e., s. 255

⁷¹ Sönmezoğlu, (b), a.g.e., s. 541

konumunda değildi. Arap ülkelerinin geleneksel lideri olan Mısır, bu konumunu İsrail ile barış yaptığı dönemde kaybetmiştir. Ayrıca petrol gelirlerinin siyasi ve askeri güce dönüştüğü bir dönemde petrol rezervi bulunmayan Mısır, Basra Körfezi devletlerinden daha güçsüzdü. Arap liderliği için bir başka alışılmış rakip konumunda olan Suriye, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda izole olmuştur. Saddam Hüseyin, Irak'ı Orta Doğu'nun hâkim gücü konumuna getirerek Basra Körfezi'nde bulunan ılımlı petrol krallıkları ve rakip Arap ülkelerine karşı bölgesel hâkimiyet mücadelesi başlatabileceği sonucuna varmıştır.⁷²

Türkiye ise yaşanan bu gelişmeleri yakından takip etmiştir. Türkiye'nin o dönemki Bağdat Büyükelçisi Sönmez Köksal, Irak'taki gelişmeleri raporlar şeklinde Ankara'ya bildirmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmeden önce Orta Doğu'da suların ısındığını öngörerek Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu telgrafı şöyledir: 1990 yılının Mart ayında Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf yolladığını, telgrafta Saddam Hüseyin'in sıkıntı yaşadığını, maddi ve mali açıdan büyük sorunlarla karşı karşıya olduğunu, muhtemelen bu sıkıntılı süreçte Kuveyt'i işgale kalkışabileceğini belirtmiştir.⁷³ Bağdat'taki büyükelçilerin hiçbirisi Sönmez Köksal'ın yaptığı bu analizi yapamamışlardı. Türkiye ise tecrübeli diplomatı sayesinde Irak yönetiminin Kuveyt üzerindeki düşüncelerine aylar öncesinden vakıf olmuştu.

1.2.2. Kuveyt'in İşgali ve İlhakı

2 Ağustos 1990'da Saddam Hüseyin, Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olduğunu ve ayrıca kaçak olarak Irak petrolünü çıkardığı gerekçelerine dayanarak bu devleti işgal etmiştir.⁷⁴

Baskın harekâtı sonucunda Irak birlikleri on sekiz bin kilometre karelik komşusu Kuveyt'te dört saat içinde denetimi ele geçirmiştir. Kuveyt'te devrim yapan yeni hükümetin isteği doğrultusunda bu ülkeye girdiklerini belirten Bağdat yönetimi, kısa bir sürede tüm resmi binaları ele geçirmiştir. Ayrıca Kuveyt'teki havaalanını kapatan Irak birlikleri, ülkenin dünya ile olan bağlantısına da son vermiştir.⁷⁵

⁷² Hook and Spanier, a.g.e., s. 213

⁷³ Gül İnanc, (2008), *Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: s. 50

⁷⁴ Oral Sander, (a), (2009), *Siyasi Tarih 1918-1994*, 18. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara: s. 569

⁷⁵ Irak, Kuveyt'i yuttu, *Milliyet*, 03.08.1990, s. 1

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden bir kaç gün sonra savaş ve kaos ortamı ile birlikte tüm dünyada petrol krizi başlamış ve petrol fiyatları iki katına yani 40 dolara çıkmıştır. Suudi Arabistan, Venezuela ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden sağlanan ilave petrol üretimleriyle açık ancak kapatılmıştır.⁷⁶

Nihayet Kuveyt'in işgali sonucunda hem Basra Körfezi'nde hem de genel olarak Orta Doğu'daki güç dengesi, bölgedeki diğer ülkelerin ekonomik çıkarlarını Irak lehine tehlikeye sokmuştur.⁷⁷ Ancak işgali takip eden saatlerde özellikle ABD'nin başını çektiği ülkeler, işgalin beklenenin tersine bölgede çetin bir süreci beraberinde getireceğini göstermiştir.⁷⁸

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında başta ABD Başkanı Bush ve Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki diğer müttefikleri hareketlendirmiştir.⁷⁹ Irak'ın Kuveyt'te denetimi ele alması üzerine ABD, işgal öncesi dönemde sergilemiş olduğu tavrı bir kenara bırakmış ve politikasında değişikliğe gitmiştir. Irak'a karşı her türlü tedbirin alınabileceğinin hatta bu durumun kuvvet kullanma yoluna kadar gidebileceğinin sinyalini vermiştir. ABD'nin işgalin hemen ardından göstermiş olduğu bu sert tavır, Irak'ın işgale devam etmesi durumunda politikasına taviz vermeden devam edeceğinin ve gerekirse Irak'a saldırmaktan çekinmeyeceğinin kanıtı olarak görülmüştür.⁸⁰ Çünkü Kuveyt'in işgali yalnızca Orta Doğu bölgesini değil petrol kaynaklarının denetimini, kısacası tüm uluslararası sistemi tehdit etmiştir.⁸¹

Bu bağlamda Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi ve bu işgalin kabul edilmesi durumunda krizin Suudi Arabistan'a da sıçrayarak büyüme ihtimali, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD dış politikasının özellikle güvenlik ayağında önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Hatta Süveyş Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'ya müdahil olma pozisyonunu giderek arttıran ABD, 1950'lerden itibaren Orta Doğu'da petrolün uluslararası piyasalara sorun yaşanmadan ulaştırılması, İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve başta petrol üreticisi ülkeler olmak üzere bölgedeki dost ve

⁷⁶ Şener Üşümezsoy ve Şamil Şen, (2003), *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul: s. 112

⁷⁷ Arı, (a), a.g.e., s. 409

⁷⁸ Veysel Ayhan ve Ferhat Pirinççi, (2008), *Tarih Yeniden Yazılırken Saddam Hüseyin*, 1. Baskı, Barış Platin Kitabevi, Ankara: s. 163

⁷⁹ Sander, (a), a.g.e., s. 570

⁸⁰ Emine Bulut, (2011), "Birinci ve İkinci Körfez Savaşı'nda ABD Politikası", Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya: s. 20

⁸¹ Sander, (a), a.g.e., s. 570

müttefik rejimlerin korunması için üçayaklı bir politika uygulamıştır. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği ile bu konular için ciddi bir rekabete giren ABD, Sovyet tehdidinin azalmaya başladığı süreçte Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesiyle birlikte üçayaklı politikasını da tehlikeye atacak ciddi bir durumla karşılaşmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgaline müdahale edilmemesi petrol piyasalarında Irak'ı tam anlamıyla üstün bir konuma getirecek, başta Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri olmak üzere bölgedeki ABD müttefiki rejimlerin istikrarını bozacak ve kaçınılmaz olarak İsrail'in güvenliğini de tehlikeye atacaktı.⁸²

Süreç bu şekilde devam ederken Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin hemen ardından bu ülkede kontrolünü sağlamlaştırmaya çalışmış ve böylece 18 Ağustos 1990'da Kuveyt'i ilhak ettiğini, 28 Ağustos 1990'da ise on dokuzuncu ili olduğunu açıklamıştır.⁸³

Saddam Hüseyin yönetimi, Kuveyt'i ilhak ettiği gün ülkede bulunan tüm yabancı elçiliklerin kapatılmasını isteyen kararı yayınlamıştır. Çünkü bu ilhak kararıyla Kuveyt'in artık Irak'ın bir vilayeti olduğunu ilan etmiştir. Batılı ülkeler, Kuveyt'teki büyükelçiliklerini kapatmamışlardır. Bunun üzerine Bağdat yönetimi, yabancı elçilikleri karneye bağlamış ve yabancı diplomatlara bir nevi ambargo uygulamaya başlamıştır.⁸⁴ Tüm dünya bir an önce Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini beklerken Saddam Hüseyin yönetimi bu tutumuyla Orta Doğu'da saldırgan tavrına devam etmiştir. ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler, Irak'ın bu hareketine karşı geri adım atmadıkları gibi Irak'a karşı tedbirlerini daha da sertleştirmişlerdir.

Irak'ın ve ABD'nin karşılıklı uzlaşmaz tutumları sorunun barışçıl yollarla çözümünü engellemiştir. Saddam Hüseyin, karşısındaki ittifakın bozulacağını ve ayrıca ekonomik ambargonun da bir süre sonra kalkacağını düşünmüştür. Ancak bu konuda yanılmıştır. Çünkü Saddam Hüseyin, diğer Arap devletlerinin kendisine karşı böylesine bir cephe oluşturacaklarını tahmin edememiştir. Saddam Hüseyin 17 Ağustos 1990'da Irak ve Kuveyt'te bulunan yabancıların ekonomik ve stratejik hedeflere yerleştirileceğini açıklamış ve ABD'den bir anlamda saldırmama güvencesi almaya çalışmıştır. Ancak bu konuda başarılı olamadığı gibi uluslararası kamuoyunda da

⁸² Cenap Çakmak vd., (2011), *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik*, 1 Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara: s. 84-85

⁸³ Arı, (a), a.g.e., s. 420-421

⁸⁴ Efeğil, a.g.e., s. 120

tepkilere maruz kalmıştır. Irak elinde bulunan rehineleri serbest bırakarak ABD ile müttefiklerinin arasını açmayı hedefleyecek ve karşısındaki ittifakı parçalamayı deneyecekti. Irak bu doğrultuda Filistin sorununu da kullanmak istemiştir. Hatta 12 Ağustos 1990'da yaptıkları açıklamada, İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesi ve Filistin devletinin kurulmasını kabul etmesi durumunda Kuveyt'te de benzer düzenlemelere gidileceğini belirtmiştir. Ancak karşı tarafın bu konuya yanaşmaması üzerine buradan da bir sonuç elde edememiştir. ABD'nin Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz bir şekilde çekilmesinde ısrar etmesi ve Saddam Hüseyin'in önerdiği uzlaşmayı kabul etmemesi bu konuda etkili olmuştur. Çünkü ABD bu isteklerin kabul edilmesinin Saddam Hüseyin'in saldırgan politikalarını ödüllendirmekle aynı anlama geleceğini ve ileride bu olayın daha büyük ve önü alınamayacak krizlere neden olabileceğini düşünmüştür.⁸⁵

Karşılıklı bu meydan okumadaki çıkarlar çok netti: Petrol üretiminin ve fiyatlarının Irak tarafından olası denetimi, ılımlı Arap yönetimlerinin ve İsrail'in istikrarı, Soğuk Savaş sonrası güç dengesinin bozulmaması. Bu meydan okumayı sözlü olarak kabul eden ABD sözünden geri dönemezdi. Ayrıca sözünden geri dönmesi durumunda güvenliğini, kendi ekonomik büyümesini, bunların yanında başlıca ticari ortaklarının ekonomik büyümesini ve dünyanın kalan son süper gücü olarak konumunu da tehlikeye atmış olacaktı. Ayrıca ABD'nin Arap müttefikleri ve İsrail, tehlikede oldukları anda ihmal edilirse bir daha ABD'ye güvenmeyebilirlerdi.⁸⁶

Süreç bu şekilde devam ederken Saddam Hüseyin, Kuveyt'ten şartlı olarak geri çekilmeyi görüşebileceği konusunda teklifte bulunmuştur. Ancak yine de Kuveyt'in işgaline son verileceğine ilişkin açık ifadeler kullanmamıştır. Süreçle ilgili görüşmeler başlasa ve hatta belli bir aşama kaydedilse bile Saddam Hüseyin, en ufak bir hoşnutsuzluğunda Kuveyt'ten geri çekilmeme yönünde karar alabilirdi. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in boşaltılmasını sıkı sıkıya bölgedeki diğer sorunların çözüme kavuşturulmasına bağlamıştır. Saddam Hüseyin'in bu tutumu diğer ülkeler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Arı, (a), a.g.e., s. 426-427

⁸⁶ Hook and Spanier, a.g.e., s. 215

⁸⁷ Efeğil, a.g.e., s. 66

Bu bağlamda Irak, Kuveyt'teki işgalin ülkede bir genel seçim yapılması şartıyla son bulabileceğini bildirmiştir. Irak birliklerinin boşaltacağı yerlerde genel seçimlerin yapılması istenmiştir. Irak'ın öne sürdüğü bu talep, işgalden sonra demografik yapısı değişmiş bir nüfusun eğilimlerini yansıtacaktır. Kuveyt'te bulunan Irak askeri birlikleri, Kuveyt halkının nüfus kayıtlarını ve her türlü resmi belgeyi yok etmiştir. Ayrıca ülkeden kaçan Kuveytlilerin yerine Irak vatandaşlarını getirip yerleştirmiştir. Kuveytlilerin vatandaşlık kaydı silinirken Iraklılar yeni vatandaş olarak kayda geçirilmiştir. Bu durumun aksini kanıtlayacak her türlü belge yok edildiği için tarafsız gözlemciler eşliğinde yapılsa bile seçimleri Irak yanlılarının kazanma ihtimali çok yüksekti. Böylece Kuveyt'te seçimle belirlenecek olan yeni yönetim ve yöneticiler eskisine hiç benzemeyecekti.⁸⁸

Yaşanan bu süreçte Saddam Hüseyin, kendisine karşı oluşturulan Batı ittifakı içerisinde çatlakların oluşacağını, ABD'nin olası bir çöl savaşında vereceği ağır kayıpları göze alamayacağını, Arap dünyasında isyanların çıkacağını ve Irak'ın Scud füzeleri ile İsrail'i de savaşın içine çekebileceğini düşünmekteydi.⁸⁹ Ancak Saddam Hüseyin'in bu düşüncesinin aksine koalisyon güçleri, bölge ülkelerinin de desteğiyle Irak'a karşı sert tutumlarına devam edeceklerdi.

1.2.3. Kuveyt'in İşgali Karşısında ABD Öncülüğündeki BM'nin Tutumu

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden saatler sonra BMGK üyeleri, New York'ta bir araya gelerek 660 sayılı kararı kabul etmiş ve işgali kınamıştır.⁹⁰ Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi sırasında BM örgütü ve özellikle Güvenlik Konseyi uluslararası bir sorun karşısında 1945'ten sonraki dönemde yani kuruluşundan bu yana hiç olmadığı kadar etkin bir rol oynamıştır. Elli yıldır ortaya çıkan uluslararası sorunlarda ve kriz dönemlerinde rafa kaldırılmış olan Güvenlik Konseyi adeta yeniden keşfedilmiştir. Elbette bu durum karşısında Doğu Bloğunda yaşanan gelişmelerle birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermiş olmasının da etkisi büyüktür. Ayrıca sorunun ABD'nin ve Batılı devletlerin çıkarlarını aynı yönde etkilemesinin de payı vardır.⁹¹

⁸⁸ Ergil, a.g.e., s. 44

⁸⁹ Ayşe Özek Karasu, (2003), “‘Körfez’ biter ‘Savaş’ bitmez!”, *Popüler Tarih*, Yıl: 3, Sayı: 2003/29, İstanbul: s. 50

⁹⁰ Efegil, a.g.e., s. 177

⁹¹ Arı, (a), a.g.e., s. 431

1985 yılında Sovyetler Birliği Genel Sekreterlik koltuğuna Mihail Gorbachev'in gelmesiyle birlikte Sovyet yönetimi, yeni dış politika önceliklerini belirlemiş ve ayrıca yeni bir ekonomik zihniyete imza atmıştır. Artık Sovyetler Birliği, dış politika önceliklerinden ideoloji kavramını çıkarırken bunun yerine uluslararası işbirliği kavramını getirmiştir. Bu yeni anlayış ışığında Gorbachev dünya ekonomisi ile entegrasyona gitmeyi amaçlamış ve böylece ABD ile savaşmak yerine anlaşma yoluna gitmeyi planlamıştır. Uluslararası alanda karşılıklı olarak yumuşamanın yaşandığı bir zeminde, Körfez Krizi patlak vermiştir. Bu yumuşama, kriz esnasında BM koridorlarına da taşınmıştır. Artık iki süper güç, BMGK kararlarını veto ederek engellememişlerdir. Bu yumuşama sayesinde BM, hukuksal yönden Körfez Krizi'nde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü uluslararası ittifakın atacağı her adım, bütün ülkelerin BMGK kararını şart koşmaları sebebiyle BM'nin daha etkin rol oynamasının önünü açmıştır. Böylelikle uluslararası ittifakın atmış olduğu her adım, BM sayesinde meşruiyet kazanmıştır.⁹² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ardı ardına birçok karar alarak Kuveyt'in işgali karşısında tam bir işbirliği ve uyum görüntüsü vermiştir.⁹³

1.2.4. Türkiye'nin Kuveyt'in İşgali Karşısındaki Tutumu

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Türkiye'yi birbirine zıt iki alternatifle karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü Türkiye ile Irak arasında ekonomik, ticari, mali, sosyal ve kültürel ilişkiler, petrol boru hatları sistemi, ortak etnik sorunlar ve enerji gibi konular üzerine kurulan karşılıklı bağımlılık sistemi mevcuttu. Bu bağımlılığı sona erdirmek kesinlikle Türkiye'nin lehine olabilecek bir karar değildi ve maliyeti yüksekti. Diğer taraftan Irak'ın Kuveyt'i işgali hiçbir şekilde ve hiçbir mazeretle kabul edilemez bir davranış örneğiydi. Eğer Irak, işgalden vazgeçmezse ileride daha büyük sorunlara yol açardı. Bu nedenlerden ötürü Türkiye'nin Irak'a karşı oluşan Körfez Koalisyonuna katılması gerekirdi.⁹⁴

Bu çerçevede MGK üyeleri bir araya gelerek bölgedeki son gelişmeleri değerlendirmiştir. Bu toplantının ardından Türkiye'nin tutumu ile ilgili bir açıklama yapılmamış ve Bakanlar Kurulu üyeleri bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bakanlar Kurulu, Kuveyt'in işgalinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu aynı zamanda bunun haksız bir

⁹² Efegil, a.g.e., s. 118

⁹³ Arı, (b), a.g.e., s. 565

⁹⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 159

fiil ve Irak'ın sergilemiş olduğu tutumun da uluslararası hukuka, komşuluk münasebetlerine ve milletlerarası teamüllere uygun olmayan bir eylem olduğu yönündeki görüşünü açıklamıştır. Körfez bölgesinde yaşanan krizi ise uzun süredir ihdasına uğraşılan bölgedeki barışın ve istikrarın ortadan kalkmasına sebep olan bir olay olarak değerlendiren Bakanlar Kurulu, Körfez Krizi'nin Türkiye'nin sınırlarına yakın bir bölgede yaşanmasından dolayı endişelerini de dile getirmiştir.⁹⁵ Böylece işgalin derhal durdurulması gerektiği vurgulanmıştır.

Türkiye'nin Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltması gerektiği kararını açıklaması üzerine Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Taha Yasin Ramazan, 5 Ağustos 1990 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve Türkiye'den destek almak istemiştir.⁹⁶

Taha Yasin Ramazan, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a Saddam Hüseyin'in mesajını iletmiştir. Bu mesajda iki istek bulunmaktadır: Krizde Ankara'nın tam bir tarafsızlık politikası içinde olması ve BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak etkin ekonomik ambargo kararına uymaması. Yani Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmamasını istemiştir.⁹⁷

İran-Irak Savaşı sırasında Şatt-ül Arap batan gemiler ve patlayan mayınlar nedeniyle kullanılamaz hale gelince, Irak açısından petrol boru hatlarının ve bununla birlikte Kerkük-Yumurtalık hattının önemi daha da artmıştır. Çünkü o yıllarda Suriye İran'ı desteklemiştir. Bu nedenle Suriye üzerinden geçen hat çalışmamaktadır.⁹⁸ Boru hattının kapatılması demek Irak'ın ekonomik olarak tüm Dünya'dan izole edilmesi anlamına gelmekteydi. Çünkü petrol, Irak ekonomisinin ihracattaki en büyük payına sahipti. Petrol haricinde dişe dokunur bir ihracat kalemi de yoktu. Bu yüzden Irak'ın ekonomik modeli tamamen petrol ihracatına dayalı bir sistemden oluşmaktaydı. Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatması demek Irak'ın ekonomisinin iflası anlamına gelmekteydi. Kısacası Irak'ın hayat damarları Türkiye'nin elindeydi.

Taha Yasin Ramazan ile yapılan görüşme sırasında Türkiye, derhal Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca çekilme için gerekli olan tüm yardımların yapılabileceğini fakat işgal devam ettiği müddetçe Türkiye'den bir beklenti

⁹⁵ Efegil, a.g.e., s. 177

⁹⁶ Turan Silleli, (2005), *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, 1 Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: s. 176

⁹⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 551-552

⁹⁸ Özcan, a.g.e., s. 82

içinde olunmaması gerektiği de ifade edilmiştir. Görüşmenin ardından 6 Ağustos 1990 günü BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini içeren ve Irak'a ambargo uygulanmasını isteyen kararı çıkartmış ve tüm ülkeleri bu karara uymaya davet etmiştir.⁹⁹ Böylece BM Güvenlik Konseyi Irak'ın işgal ettiği topraklardan çekilmediğini belirtmiş ve bu nedenle tüm ülkelerin Irak'la ithalat ve ihracat yapmalarını yasaklamıştır.¹⁰⁰

Konsey, kararın giriş kısmında Irak'ın 660 sayılı karara uymamasından ve işgalin gerek maddi gerekse insani kayıplara rağmen devam etmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.¹⁰¹ Bu karara göre Güvenlik Konseyi üyeleri, Irak'ın 660 sayılı karara uymadığını tespit etmesi durumunda BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan münferit ve kolektif meşru müdafaa hakkının bulunduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Irak ve Irak'ın işgali altındaki Kuveyt'e ekonomik ve siyasi ambargo uygulanması kararı alınmış ve tüm ülkelerin alınan karara uymaları istenmiştir. 661 sayılı karar, BM Antlaşması'nın 41. maddesi çerçevesinde kabul edilmiş ve ayrıca bu karar üye ülkeleri de bağlayıcı niteliğe sahip olan bir karar olarak düzenlenmiştir.¹⁰²

Bu bağlamda Konsey, işgalin sona ermesi ve Kuveyt'in bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin yeniden tesis edilmesi yönünde kararlı olduğunu vurgulamıştır. Konsey bu karara hukuki dayanak olarak, bireysel veya kolektif şekilde meşru müdafaa hakkı veren BM Sözleşmesi madde 51'i; tamamen veya kısmen ekonomik ilişkileri kesmeyi sağlayan madde 41'i; ve madde 2, paragraf 6'ya göre uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için almış olduğu sorumluluğu göstermiştir.¹⁰³

Birleşmiş Milletler'in Irak için almış olduğu her kararda olduğu gibi Saddam Hüseyin, ekonomik ve ticari ambargonun Irak'ı etkilemeyeceğini belirtmiştir. Ekonomik ve ticari ambargodan hemen sonra Irak'ta muhtemel gıda ve ilaç sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durum, Saddam Hüseyin'in yeni bir tehdidiyle karşı karşıya kalınması durumunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü Saddam Hüseyin elinde bulunan ilaç ve gıda maddelerini ilk etapta Irak askerine, ardından da Irak halkına ve rehinelere verileceği

⁹⁹ Silleli, a.g.e., s. 176

¹⁰⁰ İbrahim Kaya ve Yücel Acer, (2003), "Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Irak Savaşı: İhlallere ve Olası Yargılamalara İlişkin Değerlendirmeler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 3-4, Konya 2003, s. 118

¹⁰¹ Efegil, a.g.e., s. 119

¹⁰² Arı, (b), a.g.e., s. 565-566

¹⁰³ Efegil, a.g.e., s. 119-120

yönünde bir sıralama yapmıştır. Batının endişeleri bu tehditlerin ardından daha da artmış ve böylece biraz yumuşamaları sağlanmıştır.¹⁰⁴

Yaşanan bu gelişmeler sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin bu karara uyduğunu ve petrol boru hattını kapattığını, 7 Ağustos 1990 tarihinde dünya kamuoyuna açıklamış ve Türkiye'nin Irak'a karşı ambargo uygulayacak ilk ülke olmasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Böylece Turgut Özal, Körfez Krizi sırasında dengeli bir dış politika izlemek yerine hemen risk almış ve Batı ülkelerine Türkiye'nin güçlü olduğu mesajını vermiştir.¹⁰⁶

Türkiye'nin Körfez Koalisyonuna destek vermesi aynı zamanda onun tarafsızlık ilkesinden vazgeçtiği anlamına gelmekteydi. Böylesine çetin ve zor bir ikilem, Türk dış politikası karar vericileri adına hem işgal süresince hem de savaştan sonraki dönemde hep gündemde olmuştur. Türkiye, bu ikilem karşısında tercihen ikincisini seçmiştir. Yani Türkiye, 1960'ların başından beri titizlikle sürdürmüş olduğu denge ya da tarafsızlık politikasını terk etmiş, ABD'nin liderliğinde kurulan Birleşmiş Milletler müşterek güvenlik sistemi çerçevesinde bölgedeki en önemli ekonomik ortağı olan Irak'la ilişkilerini kopartmıştır. Türkiye Irak'a karşı çok sıkı bir ekonomik ambargo uygulamıştır. Petrol boru hatlarını kapatmış, müteahhitler ve işçiler işlerini bırakıp geri dönmüş, sosyal bağlantılar kopmuş ve böylece siyasi-diplomatik temaslar durma noktasına gelmiştir. Böylelikle Türkiye, bir taşla iki kuş vurma anlayışını ve ABD'nin çıkarlarına hizmet eder bir yaklaşımla 1970'lerden beri Irak'la arasında geliştirdiği ekonomik ve ticari ilişkileri birkaç gün içinde bitirmiştir.¹⁰⁷

Yıldırım Akbulut hükümetine göre Türkiye'nin coğrafi konumu sebebiyle kriz karşısında sessiz kalması mümkün değildi. Türkiye, yaşanan bu krizin hemen yanında bulunmaktaydı ve Orta Doğu ülkesiydi. Ayrıca Türkiye'nin BM kurucu üyesi olması sebebiyle özellikle başta Batılı devletler olmak üzere birçok ülkenin BMGK kararlarına destek vermesi, hükümetin krize karşı duyarlı olmasını sağlamıştır. Bu yüzden Yıldırım Akbulut hükümeti, kriz esnasında yalnız kalan Irak'ın yanında tutum sergilemek yerine Batı ülkelerinin safında yer edinmeyi tercih etmiştir. Bu tercihindan dolayı hükümet

¹⁰⁴ Kalkan, a.g.e., s. 95

¹⁰⁵ Silleli, a.g.e., s. 176

¹⁰⁶ Resul İzmirli vd., (2014), "Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 42, Kütahya: s. 248

¹⁰⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 159-160

BMGK kararlarına harfiyen uymuş ve kararlara titizlikle destek vermiştir. Diğer taraftan Batı'nın yanında yer alan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında Batı düzeyinde kaybettiği stratejik önemini Körfez Krizi sonucunda yeniden kazanabilirdi.¹⁰⁸

Özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu fırsatı iyi değerlendirerek Türkiye'nin stratejik öneminin azalmadığını, aksine Batılı ülkeler açısından daha da arttığını düşünmekteydi. Başbakan Yıldırım Akbulut, Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay gibi karar verme mekanizmasında yer alan temkinlilere karşı Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez Krizi'nin yarattığı imkânlardan faydalanarak aktif politika izlenmesi gerektiğine inanmıştır. ABD Başkanı Bush ile özel görüşmeler yaparak Türkiye'nin bu dönemdeki politikasını belirlemeye çalışmıştır.¹⁰⁹

Yani Turgut Özal o dönemde dış politika mekanizmasını bizzat üstlenmiş ve bu politikayı bazen Dışişleri Bakanlığı, Meclis, TSK hatta hükümeti bile yok sayarak sürdürmeye çalışmıştır. Kamuoyunda da yarattığı telefon diplomasisi imajı ile ABD Başkanı Bush'un politikalarını etkilediği görüntüsünü vermiştir.¹¹⁰

Bu görüntünün verilmesinde daha önceki uygulamalardan farklı olarak ilk kez bir ABD Başkanı'nın kriz sürecinde sürekli olarak Türk Cumhurbaşkanı'nı telefonla aramaya başlamasının rolü büyüktü. Böylece iki lider tüm dünyaya birlikte hareket ettikleri izlenimini vermiştir.¹¹¹

Turgut Özal'a göre, Türkiye dış politikada aktif bir yol izleyerek halen stratejik açıdan önemli bir ülke olduğunu gösterecekti. ABD'den ticari ve ekonomik avantajlar sağlayacak, AB'ye girişi kolaylaştıracak, Körfez ülkelerinden savaş bitiminde ekonomik kazançlar elde edebilecek ayrıca Orta Doğu'daki yeni oluşumda önemli bir aktör konumuna gelecekti.¹¹²

ABD açısından da Türkiye, kriz süresince kritik öneme sahip bir ülkeydi. Washington hükümeti tarafından axis of evil yani şer eksenini olarak belirlenen üç ülke: Suriye, Irak ve İran'dan oluşmaktaydı. Bu ülkelere sınırı olan tek ülke Türkiye'ydi. Ayrıca Türkiye, Rusya ve İran gibi ülkelere de alternatif olarak bulunduğu konum

¹⁰⁸ Efegil, a.g.e., s. 222-223

¹⁰⁹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 551

¹¹⁰ Oran vd., (b), a.g.e., s. 254

¹¹¹ İsmail Birer, (2001), "Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Yansımaları", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 120, Sayı: 370, Ankara: s. 4

¹¹² Oran vd., (b), a.g.e., s. 254

sebebiyle Asya kıtasının enerji kaynaklarını Avrupa hatta dünya pazarlarına taşıyacak bir köprü konumundaydı. Türkiye'yi stratejik olarak öne çıkaran diğer faktörler, nüfusunun büyük bir bölümünün Müslüman olmasına rağmen laik ve demokratik bir devlet yapısına sahip olması ve Müslüman nüfusuyla NATO üyesi olmasıydı.¹¹³ İşte bu nedenlerden dolayı Türkiye, dış politikada ABD açısından büyük bir stratejik öneme sahipti. Ayrıca tutumu gereği kuruluşundan itibaren Batı yanlısı olması da bu stratejik konumunu ABD açısından daha da arttırmaktaydı. Türkiye'nin bu pozisyonu özellikle Körfez Krizi sırasında artarak devam etmiştir.

Ayrıca Türkiye'nin ABD açısından kilit konumda bir müttefik olmasının başka nedenleri de vardı. Bunlar, jeopolitik ve stratejik önemiydi. ABD ve İsrail'in özellikle Orta Doğu'daki güvenlik ile ilgili çıkarlarının korunmasında önemli bir rol oynayabilecek potansiyele sahip olması da diğer bir etkeni. Bu nedenlerden dolayı Türk-Amerikan ilişkileri, Turgut Özal hükümetlerinin iktidarda olduğu dönemlerde daha da artmıştır. Bu destek, Birinci Körfez Savaşı'nda ABD'ye geniş bir siyasi ve askeri yardım sağlamıştır.¹¹⁴ Özellikle Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanan sıcak gelişmelerle Türk-Amerikan ilişkileri zirve yapmıştır.

Bu çerçevede ABD'nin isteği ve desteği doğrultusunda Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Saddam Hüseyin'den arındırılmış bir Irak yaratılmasına katkı sağlama düşüncesine sahipti. Bu durum gerçekleşmese bile Saddam Hüseyin'in askeri gücünün yok edilmesi veya büyük ölçüde darbe alması da Turgut Özal'ın öncelikleri arasında bulunmaktaydı. Zira 1990 öncesi ilişkilerde de görüldüğü gibi bölgedeki silah gücünü arttıran Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, Türkiye için bir tehdit olabilirdi. Bunların ötesinde Turgut Özal, krizin Türkiye'nin bölgedeki önemini ABD'ye göstermek için önemli bir fırsat olduğunu görmüş ve bu durumun iyi yönetilmesi sonucunda Türkiye'nin kriz sonrası dönemden karlı çıkacağını düşünmüştür.¹¹⁵

Böylece Türkiye, bölgeye yönelik olarak dış politikada sürdürdüğü Araplar arası sorunlara karışmama politikasını terk etmiş ve ekonomik anlamda da ciddi

¹¹³ Çakmak vd., a.g.e., s. 59-60

¹¹⁴ Çakmak vd., a.g.e., s. 280

¹¹⁵ Sönmezoglu, (b), a.g.e., s. 543

kayıplar yaşamıştır.¹¹⁶ Körfez Krizi boyunca Türkiye, ABD'nin liderliğindeki koalisyona destek vermiştir.

Süreç bu şekilde devam ederken ABD kriz sırasında Ankara'dan üç konuda yardım istemiştir. Birincisi Irak'a yönelik hava harekâtları sırasında Türkiye'deki üslerin kullanılması, ikincisi Saddam Hüseyin'in Kuveyt cephesindeki asker sayısını azaltması için Türkiye'nin Irak sınırına asker sevkiyatı yapması, üçüncüsü ise Suudi Arabistan'da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye'nin de askeri destek vermesiydi. Türkiye bunların ilk ikisine olumlu yanıt vermiş, üçüncü isteği ise Turgut Özal'ın ısrarına rağmen hükümetin ve TSK'nın karşı çıkması sonucunda kabul etmemiştir. Türkiye bu amaçla İkinci Ordu'ya bağlı 180.000 kadar askeri Irak sınırına konuşlandırmış, Irak'ın kuzeyde 8 tümen tutmasını sağlamış ve kara savaşında müttefikler üzerindeki askeri yükü hafifletmiştir.¹¹⁷

Bu çerçevede Turgut Özal'a göre kriz üç aşamadan oluşmaktaydı. Birincisi, ambargo aşaması veya diğer bir deyişle BM kararlarının uygulandığı ve Suudi Arabistan'a ABD'nin asker sevkiyatı yaptığı aşamaydı. Kuvvet yığılması esnasında Irak askeri bir saldırıya geçebilirdi. Irak'ın bu aşamada yapacağı bir saldırı da netice vermezdi ama bölgede daha karmaşık bir yapı oluşurdu. İkincisi, daha çok kuvvet yığınağının devam ettiği bir dönemdi. Turgut Özal, bu sürecin bir aydan daha fazla süreceğine inanıyordu. Bu aşamada, BM gücü veya çok uluslu bir güç bölgede konuşlandırılabilirdi. Bu dönemde ABD, petrolün Irak tarafından kontrol edilmesini önlemek adına kurumsallaştırılacak bir yapıya doğru gidecekti. ABD, askeri müdahaleyi tek başına yapmak istemeyecek ve yanına Arap devletlerini de alarak müttefikleri aracılığıyla silahlı mücadeleye başlayacaktı. Bu çerçevede diğer Arap devletleri de Suudi Arabistan'a asker sevkiyatı yapacaklardı. Üçüncü aşamada ise Turgut Özal, iki seçenek üzerinde duruyordu: Ya silahlı mücadele olacaktı ya da ambargonun devam etmesiyle birlikte Irak kendi içerisinden parçalanıp yıkılacaktı. Bu süreçte ambargonun sonuna kadar uygulanmasını isteyen Turgut Özal, tarafların birbirlerine karşı ilk etapta silahlı saldırıda bulunacağını düşünmüyordu.¹¹⁸

¹¹⁶ Sönmezoğlu, (b), a.g.e., s. 542

¹¹⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 255

¹¹⁸ Efegil, a.g.e., s. 220

Körfez Krizi bu şekilde hızla devam ederken TBMM’de Irak’ın mevcut yapısı ve Türkiye’ye karşı olası bir saldırıda bulunabileceği konusu görüşüldükten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yurt dışı savunmasında hazır halde bulunması için tezkere görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

T.B.M.M. B : 126 12. 8. 1990 O : 1

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

*Irak’ın Kuveyt’i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117’nci maddesine göre, milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete, savaş hali ilanı, silahlı kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması konularında, Anayasanın 92’nci maddesi uyarınca yetki verilmesi hususunda gereğini müsaadelerinize arz ederim.*¹¹⁹

Yıldırım Akbulut

Başbakan

TBMM’nin kapalı oturumunda görüşüldükten sonra oylanan Başbakanlık tezkeresinin açık oylamasına 373 milletvekili katılmış ve 151 ret, 6 geçersiz oya karşın 216 evet oyu ile tezkere kabul edilmiştir. Tezkerenin kabulünün ardından başbakan Yıldırım Akbulut TBMM’de bir konuşma yapmıştır. Silahlı Kuvvetlerin kullanılması izni verildiği için Meclis’e teşekkür etmiştir. Ayrıca Türkiye’nin kesinlikle tavizkâr bir tutum içinde olmadığını, sadece ülke savunmasında daha tedbirli olunması için bu tezkerenin alındığını, hiçbir ülkenin toprağında gözümüzün olmadığını, meselenin şimdiye kadar olduğu gibi barışçıl yöntemlerle çözülmesinden yana olduklarını ifade etmiştir.¹²⁰

1 Eylül 1990’da, TBMM’nin açılış gününde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal Meclis’te açılış konuşması yapmıştır. Turgut Özal konuşmasında Anayasa’nın 92. maddesine dayanarak kimi yetkileri kullanma izninin hükümete verilmesi talebini

¹¹⁹ Tezkereler ve Önergeler, (1990), T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Ankara: s. 476-477

¹²⁰ Tezkereler ve Önergeler, a.g.d., s. 476-477

TBMM'ye tavsiye etmiştir. Hükümete Anayasa'nın 92. maddesinde yer alan savaş hali izni hariç diğer izinlerin verilmesini istemiştir.¹²¹

Turgut Özal konuşmasına şu şekilde devam etmiştir: “Türkiye'nin hemen yanı başında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendirdiği kadar etkileyen bu olaylar, başından itibaren tarafımızdan büyük bir hassasiyetle takip edilmiş ve değerlendirilmiştir. Politikamız, uluslararası hukuka daima saygılı davranmış ve sorumluluklarını bilen bir ülke olarak milli menfaatlerimizin gerekleri doğrultusunda tespit edilmiştir. Dış politikamızın ana hatları; Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz şartsız çekilmesi, Kuveyt'in bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün sağlanması ve meşru Kuveyt yönetiminin geri dönmesini sağlamaya yöneliktir. Bu çerçevede BMGK'nın aldığı kararlar tarafımızdan desteklenmiş ve istenilen ekonomik yaptırımlar hızla uygulamaya konmuştur.”¹²²

Turgut Özal'ın Meclis'teki konuşmasından iki gün sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Anayasa'nın 92. maddesine dayanarak, “*lüzum, hudut ve şümülü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesini*” isteyen hükümet tezkeresini kabul etmiştir. Hükümet, tezkereye sebep olarak Orta Doğu'da barışın ve istikrarın yeniden sağlanmasını ve ülkemizin olası tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamayı, kriz süresince ve sonrasında oluşabilecek gelişmeler ışığında Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili şekilde kollamayı, olayın seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik hızlı ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmayı göstermiştir.¹²³

4 Eylül günü ANAP grup toplantısında görüşülen tezkere hakkında görüş belirten MSB Ercan Vuralhan, Irak yönetimini Türkiye'nin güvenliği açısından potansiyel bir tehlike olarak değerlendirmiştir. Talep edilen izin ile modern savaş düzeyinin gerektirdiği ve adeta saatlerle değişebilecek strateji hamleleri içinde hükümetin eline bir rahatlık vermek istendiğini söylemiştir. Ercan Vuralhan, almayı istedikleri izin ile ganimet ve savaş çıkırtkanlığı yapmadıklarını savunmuştur. Alınacak

¹²¹ Cüneyt Arcayürek, (2000), *Krizi Doğuran Savaş*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara: s. 7-8

¹²² Arcayürek, a.g.e., s. 8-9

¹²³ Efegil, a.g.e., s. 187

bu izne göre hükümetin elinde oynar mekanizma olacaktı ve mekanizma ülkenin menfaatleri için kullanılacaktı. ANAP grup toplantısında kabul edilen hükümet tezkeresi, ertesi gün TBMM'ye gelmiştir.¹²⁴

T.B.M.M. B:3 5.9.1990 O: 1

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

*Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez krizi sebebiyle öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak; kriz sürecinde ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut, şümülü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine karar ittihazını arz ve teklif ederim.*¹²⁵

Yıldırım Akbulut

Başbakan

Yapılan oylama sonucunda tezkere, 136 hayır oyuna karşı 246 evet oyuyla kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın isteğine önceden karşı çıkan bazı ANAP milletvekilleri, tutumlarını değiştirmemiş ve oylamaya katılmamışlardır. İktidar partisinde yaşanan tartışmalara rağmen Meclisten alınan tezkereye dayanarak Yıldırım Akbulut hükümeti, uluslararası ittifaka destek vermek için bölgeye savaş gemisi göndermemiştir. Aynı günlerde Yıldırım Akbulut hükümeti, üslerin kullanılıp kullandırılmayacağına dair bir karar da vermemiştir. Çünkü Bakanlar Kurulu açısından bu karara gerek duyulmadan bazı hareketler yapılabilmiştir.¹²⁶

¹²⁴ Efegil, a.g.e., s. 188

¹²⁵ Tezkereler ve Önergeler, (1990), T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Ankara: s. 99

¹²⁶ Efegil, a.g.e., s. 188

1.2.5. Körfez Krizi'nde Hükümette Yaşanan İstifalar

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1990 yılının Eylül ayı sonlarına doğru ABD gezisine çıkmıştır. Ajandasında yer alan bazı konuları Washington'da başkan Bush'la bizzat görüşecekti. Aslında bu konular üzerinde varılacak mutabakatlar çerçevesinde Türk dış politikasının da seyrini belirleyecekti. Her ne kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası bölge üzerindeki Araplar arası meselelere karışmama konusundaki dış politika stratejisi, BM'nin almış olduğu kararlara Ankara'nın uymasıyla değişmiş olsa da ABD gezisi sırasında varılacak mutabakatlarla yeni bir perspektif kazanacağı açıktı. Görüşmenin ardından Türkiye'nin izleyeceği dış politika manevrası merak konusuydu. Turgut Özal bu görüşme sırasında özellikle ekonomik alandaki taleplerini başkan Bush'a iletmiştir.

Turgut Özal'ın ABD'den ve Körfez ülkelerinden ekonomik açıdan yüksek oranda yardım beklentisi bulunmaktaydı. Turgut Özal bu konuyu 1990 yılının Eylül ayında Washington'a yaptığı ziyarette dile getirmiştir. Tekstil ithalatına konan kısıtlamaların kaldırılması, askeri modernizasyona destek verilmesi ve borçların hafifletilmesi taleplerinde bulunmuştur. Başkan Bush bu isteğe 1991'in Ocak ayında 82 milyon dolarlık acil yardım paketi verilmesini sağlayarak karşılık vermiştir. Yine ABD, 1991 yılı içinde Türkiye'ye yaptığı yardıma 282 milyon dolar ilave etmiş ve askeri yardım ile birlikte tekstil ihracında 1991 için 150 milyon, 1992 için 200 milyon dolarlık bir artış sağlamıştır. Bunun yanında; Suudi Arabistan, BAE, ABD ve Kuveyt'in katkılarıyla 4,2 milyar dolar tutarındaki Türk savunma fonu hazırlanmıştır. Bu fonun bir kısmı daha sonra F-16 uçaklarının ikinci diliminin finansmanında kullanılarak ABD'ye gitmiştir.¹²⁷

Ayrıca bu ziyaret sırasında Turgut Özal, bu fonlar ile birlikte ABD'den AT üyeliğinin desteklenmesi sözünü almış ve buna karşılık olarak Türkiye topraklarının askeri harekatta kullanılmasına yeşil ışık yakmıştır.¹²⁸

İleriki dönemde Bernard Lewis, Turgut Özal'ın ABD ziyareti ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: Turgut Özal'ın kendisine birkaç ay önceki Washington ziyaretinde başkan Bush'la görüştüğünü, ikircikli bir karaktere sahip olmasına rağmen

¹²⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 257-258

¹²⁸ Sönmezoglu, (b), a.g.e., s. 544

kararını verdiğini, bir savaşın çıkacağını ve bu savaşın hızlı ve kolay olacağını düşündüğünü söylemiştir. Ayrıca Turgut Özal her hafta Irak sınırından kaçan Iraklı subayların ve askerlerin sınırı geçerek Türkiye'ye sığındıklarını, daha savaş başlamadan bir ülkenin askerlerinin kaçtığı bir ordunun durumunun iç açıcı olmadığını ve bu yüzden savaş çıktığında bu savaşın kolaylıkla koalisyonun lehine sonuçlanacağını belirtmiştir. Lewis'in Turgut Özal'a eğer savaş çıkarsa bizim yanımızda yer alır mısınız sorusu üzerine Turgut Özal, tabi ki diyerek buna neden olarak da 1945 yılında müttefiklerin yanında yer almalarıyla aynı nedenden kaynaklandığını belirtmiş ve savaş bittiğinde masada yer almak isteriz ayrıca masada galip ülkelerin yanında olmak isteriz, menüde değil diyerek cevap vermiştir.¹²⁹

Turgut Özal'ın bu düşünceleri aslında en başından beri Türk dış politikasına tek başına yön vermek istediğinin ve kriz süresince dış politikada yapılan manevraların ABD'nin Orta Doğu politikasıyla benzer nitelikler taşıdığının göstergesi olmuştur.

1.2.5.1. Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın İstifaları

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la ABD Başkanı Bush'un Washington'da bulunan Beyaz Saray'daki ikili görüşmeleri başlamadan önce, baş başa görüşmeleri ve bununla birlikte yanlarında dışişleri bakanları dâhil başka hiç kimsenin bulunmaması kararlaştırılmıştır. Ancak ABD Başkanı, Dışişleri Bakanı James Baker'ı toplantıya çağırmıştır. Fakat Turgut Özal, Türk Dışişleri Bakanı Ali Bozer'i dışarıda bir bekleme odasında bırakmıştır. ABD Dışişleri Bakanı'nın toplantıya alındığını görmesi üzerine Turgut Özal, Dışişleri Bakanı Ali Bozer'i toplantıya çağırmamış ve bu duruma sessiz kalmıştır.¹³⁰

Turgut Özal'ın ABD'deki bu tutumu, bir Dışişleri Bakanı'nın görevi bırakmasına neden olmuştur. Ali Bozer 10 Ekim 1990 tarihinde Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir. İstifa mektubuna; Dışişleri Bakanlığı'nın, devletin uluslararası camiaya açılan bir kapısı olduğunu, hakkında spekülasyonlara neden olunmuş bir Dışişleri Bakanı'nın görevini gereken hassasiyetle yürütmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Basında çıkan çeşitli spekülasyonların gerçeği yansıtmadığını

¹²⁹ Bernard Lewis and Buntzie Ellis Churchill, (2015), *Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları*, Çağdaş S., (Çev.), 2. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara: s. 369

¹³⁰ Arcayürek, a.g.e., s. 69

istifa metninde belirtmiş olan Ali Bozer, görevini devletin çıkarlarına ve görev gereklerine uygun şekilde sürdürmeyi ve düşüncelerini her platformda açıklamayı ilke edindiğini de istifa mektubuna eklemiştir.¹³¹

Ankara, Körfez Krizi sırasında Dışişleri Bakanı'nın istifasının şokunu atlatamadan kabineden ikinci istifa haberi gelmiştir. Bu kez Milli Savunma Bakanı istifa etmiştir. Ancak bu defa istifanın nedeni parti içi hesaplaşmanın ürünüdür.

Bu gelişmelerden sonra Milli Savunma Bakanı Safa Giray da ANAP büyük kongresine katılacak delegelerle ilgili sorunları gerekçe göstermiş ve 18 Ekim 1990'da istifa etmiştir.¹³² Bu istifa her ne kadar Körfez Krizi ve Turgut Özal'la yakından ilişkilendirilmese de birer hafta arayla kabineden gelen iki önemli bakanın istifası, hükümette soğuk duş etkisi yapmıştır. Ayrıca kamuoyu ve basın, istifaları yakından takip etmiş ve Turgut Özal'ın bu istifalarda etkin rol oynadığını düşünmüştür.

1.2.6. BM Güvenlik Konseyi'nin 678 Sayılı Kararı ve Üye Ülkelerin Görüşleri

Körfez Krizi sırasında gerilim arttıkça coğrafi ve politik eksenden askeri müdahalenin aciliyeti düşüncesine doğru bir geçiş yaşanmıştır.¹³³ Bu doğrultuda ABD'nin tek amacı, Irak'ın Kuveyt'ten kesin bir şekilde çıkarılmasıydı. Bu amaçla BM Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990'da, tarihi 678 sayılı kararı almıştır. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımış ve aksi halde bu ülkeye karşı askeri müdahale yapılacağını duyurmuştur.¹³⁴ Ayrıca kararda, BM Antlaşması'nın 7. bölümünde belirtildiği üzere Irak'ın BM kararlarına uymasını sağlamak ve uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli her türlü faaliyetin devreye sokulacağı ve bunun için tüm BM üyesi ülkelerin gerekli desteği sağlamasına davet edileceği belirtilmiştir.¹³⁵

BMGK'daki oy birliği dikkat çekiciydi. Bu durum, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber büyük güç dengesinin nasıl değiştiğini göstermiştir. Daha önce Konsey'in beş daimi üyesi; ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin neredeyse hiçbir konu

¹³¹ Arcayürek, a.g.e., s. 69-70

¹³² Arcayürek, a.g.e., s. 70

¹³³ Aslı Özkaya, (1997), "Medya ve Körfez Savaşı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 44, Sayı: 1, Ankara: s. 574

¹³⁴ Sönmezoğlu, (b), a.g.e., s. 542

¹³⁵ Arı, (b), a.g.e., s. 566

üzerinde anlaşılamamıştır. İki süper güç, bugüne kadar olan tüm ortak eylem çağrılarını veto etmiştir. Ama Sovyetler Birliği'nde iktidara gelen Mihail Gorbachev, ilk kez Batı ile uyumlu bir işbirliği yapmıştır. Büyük güçlerin bu birleşmesi sonucunda zor durumda kalan ve bu birlikteliği bozmak isteyen Saddam Hüseyin, bunun yerine BM'ye uzun zamandır etkisiz konumda bulunan kolektif güvenlik sistemini test etmek için gerekçe sunmuştur. Saddam Hüseyin'in hukuksuz yöntemlerinin daha da artması Dünya kamuoyunu çileden çıkartmış ve BM koalisyonunun kararını pekiştirmiştir.¹³⁶

Saddam Hüseyin yönetiminin 678 sayılı kararla ilgili olarak tepkisi çok sert olmuştur. Bu karar hakkında BMGK'de bir konuşma yapan Irak'ın BM Daimi Temsilcisi Abdul Amir Al-Anbari, bu sorunun Araplar arasında çözülmesi gerektiği konusunda ısrar etmiş ve BMGK tarafından alınan 678 sayılı kararı saldırgan bir tutum olarak nitelendirmiştir. Al-Anbari'ye göre bir kararın saldırgan bir amaç taşımaması için üç önemli maddeden birini içermesi gerekiyordu:

1. BM Sözleşmesi madde 51'e dayanarak meşru müdafaa hakkı,
2. Madde 41'e dayanarak alınan tedbirlerin başarısızlığı halinde Konsey'in Genelkurmay Komitesi ile koordinasyon kurarak bir harekette bulunması,
3. Konsey'in madde 106'ya dayanarak geleneksel güvenlik düzenlemesi gibi bir harekette bulunması.¹³⁷

ABD Dışişleri Bakanı James Baker'e göre Irak'a 45 günlük süre tanıyan 678 sayılı kararın amacı, soruna barışçıl bir çözüm bulmaktır. Bu kararın BMGK'nın yapmış olduğu girişimlere belli bir süre duraklama getireceği düşünülmüştür. Ayrıca Baker, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlarını kullandığı takdirde BMGK'nın 1925 Cenevre Protokolü'nden doğan ve 4. Cenevre Sözleşmesi gereği üçüncü ülke vatandaşlarının korunmasını sağlayan haklarını saklı tuttuğunu ifade etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd da ABD Dışişleri Bakanı Baker'la aynı doğrultuda düşünmektedir. İngiliz Bakan, BMGK üyelerinin barışı tesis etmek için bir araya geldiğini ve hiçbir üyenin savaştan hoşnut olmadığını belirtmiş, bu kararın barış arayışlarında son bir mil koymak için alındığını söylemiştir. Krizin başından itibaren Irak'a karşı ABD ve İngiltere'ye göre daha yumuşak bir politika izleyen Fransa, 678 sayılı kararı BMGK'nın

¹³⁶ Hook and Spanier, a.g.e., s. 216

¹³⁷ Efegil, a.g.e., s. 126

kararlarını uygulamak için Irak'a yapılan son bir çağrı olarak nitelendirmiştir. Bu kararın güç kullanmaya kapı araladığını da belirtmiş olan Fransa, olası bir askeri müdahaleye hiç sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Kararın metni ile ilgili olarak bir açıklama yapan Fransa Dışişleri Bakanı Roland Dumas, ülkesinin bu konu üzerindeki tutumu ile ilgili olarak iki neden ileri sürmüştür:¹³⁸

1. Yıllardır birçok kez kriz ile karşı karşıya kalan Orta Doğu bölgesini yine bir kriz nedeniyle yeniden karıştırmamak,

2. Bu güne kadar dostluk ve karşılıklı saygıya dayalı ilişkiler kurduğu bir ülke ve o ülkenin milleti ile çatışmamak.¹³⁹

Fransa her ne kadar barışçıl girişimlerini sürdüreceğini açıklasa da bu konunun hukukla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Fransa'ya göre hukuki çözüm ise BMGK kararlarında belirtilen amacın gerçekleşmesidir. Sovyetler Birliği de Fransa gibi kriz karşısında birçok ikilem yaşamış ve bu kararda adalet ve cömertliğin bulunduğunu ifade ederek, verilen süre dolmadan olayların akışının barışa doğru gideceğini ve duraklamanın siyasi bir çözüme yol açacağını düşünmüştür. Saddam Hüseyin yönetimine krizin sonuçlarını dikkatlice düşünmesi için belli bir sürenin verilmesini doğru bulan Sovyet yönetimi, bu soruna çözüm bulmak için diplomatik girişimlerini daha da artıracığını ifade etmiştir. Uluslararası topluluğun, Orta Doğu'daki tüm sorunlara kapsamlı bir çözüm bulması için arayışlarını sürdürmesini isteyen Sovyetler Birliği, İsrail ile her konuda ikili ilişkiler kurmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Bunların yanında Sovyetler Birliği, Kuveyt kriziyle Arap-İsrail meselesinin aynı perspektifte karşılaştırılmasına da karşı çıkmıştır.¹⁴⁰

Ayrıca sahadaki etkinliğin tam tersine BM, diplomatik alanda arzulandığı gibi etkin bir rol oynamamıştır. BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, kriz esnasında iyi niyet misyonu çerçevesinde birkaç kez Bağdat rejimi ile görüşmüş ve iki ülke arasında diyalog kurmak istemesine rağmen sonuç alamamıştır. Bu durum ise Cuellar'ın kendisinden kaynaklanmamıştır. Zira en başta ABD yönetimi ve BMGK üyeleri, Genel Sekretere diplomatik ilişkiler için tam yetki vermemiştir. Zaten ABD yönetimi krizin

¹³⁸ Efeğil, a.g.e., s. 127

¹³⁹ Efeğil, a.g.e., s. 128

¹⁴⁰ Efeğil, a.g.e., s. 128

başından itibaren tüm inisiyatifi eline almış ve BMGK'den yalnızca kendi isteği doğrultusunda kararlar aldırıştır.¹⁴¹

1.2.7. Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın İstifası (3 Aralık 1990)

Körfez Krizi sırasında BMGK 678 sayılı maddeyi onayladıktan sonra kritik konumda bulunan Türkiye'nin tavrı ve dış politikadaki manevraları merak konusu olmuştur. Ancak kabinede, Körfez Krizi devam ederken kritik konumda olan ve art arda gelen Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı'nın istifasına, bir de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın istifası eklenmiştir. Bu istifada Turgut Özal'ın Körfez Krizi esnasında karar mekanizmasında tek başına hareket etmesi ve askerin Başbakan'a karşı sorumlu olmasına rağmen hükümetin direktifi ve talimatı olmadan sınır ötesi harekâtın yapılması ile ilgili baskılardan kaynaklandığı düşünülmüştür.

2 Ağustos 1990 tarihinde Körfez Krizi'nin başlaması ile birlikte Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay haftalık görüşmelerde ya da kriz masası çalışmalarında bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ise bu görüşmelerde Türkiye'nin hangi şekilde olursa olsun askeri bir katkı veya müdahalede bulunarak bölgedeki ağırlığını ve önemini dünyaya göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Bu argümanlara gerekçe olarak da olası bir Körfez Savaşı sonunda, Irak'ın hızla çöküp parçalanacağını ve Türkiye'nin katkısı ölçüsünde bu savaşın bitiminde söz sahibi olarak büyük yararlar sağlayacağını söylemiştir. Necip Torumtay ise böyle bir savaşın Irak tarafından kaybedileceğini, bu durumun da herkes tarafından kabul edildiğini fakat sonraki gelişmeleri tahmin etmenin güç olduğunu ifade etmiştir.¹⁴²

Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a, eğer Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sınır ötesi bir görev verilecekse önce bu konuda milli stratejinin belirlenerek kendilerine bildirilmesi gerektiğini, buna bağlı olarak da askeri stratejinin belirleneceğini ve ardından harekât planları ile fiili askeri hazırlıkların yapılabileceğini söylemiştir. Ayrıca Necip Torumtay, her ne şekilde olursa olsun önce somut bir hedefin ortaya konması gerektiğini, amacın ise sadece Irak'ın ezilmesi mi yoksa bununla birlikte toprak işgali mi olduğunu, eğer işgal ise ne ölçüde ve neresinin hedef olacağının belirlenmesinin ardından askeri stratejinin bu sorulara verilen yanıtlar

¹⁴¹ Efeğil, a.g.e., s. 118

¹⁴² Necip Torumtay, (1994), *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul: s. 111

doğrultusunda kesinleşeceğini ifade etmiştir. Ancak Necip Torumtay bu sorulara net bir cevap verilmediğini, daha da önemlisi bu konuda hükümetin bir görüşü ve hazırlığının bulunmadığını belirtmiştir.¹⁴³

Necip Torumtay bu konunun hükümet tarafından hiç ele alınmadığını, Genelkurmay Başkanlığı'na böyle bir talebin iletilmediğini ve bu durumun sadece Cumhurbaşkanı'nın arzuları olarak ortaya atıldığını söylemiştir. Bununla birlikte Genelkurmay Başkanlığı Körfez bölgesine herhangi bir kara birliği gönderilmesi ihtimaline karşı bu durumun fayda ve sakıncalarını Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak değerlendirmiş ve tetkikleri için hükümet ve Cumhurbaşkanlığına göndermiştir.¹⁴⁴

Genelkurmay Başkanı Körfez Krizi süresince Irak'ın kesinlikle Türkiye'ye taarruz edecek güçte olmadığını, bununla birlikte asıl savaşın cereyan edeceği yerin Körfez bölgesi olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Irak, askeri kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu ve ihtiyatlarını Kuveyt ve kuzey bölgesine yığmıştır. Ayrıca Necip Torumtay, en düşük ihtimalle Irak'ın savaş başladıktan sonra Türkiye'ye birkaç füze atabileceğini ya da hava saldırısında bulunabileceğini, bu durumun ise ancak Türkiye üzerinden Irak'a bir tehdit ya da askeri bir saldırı olması durumunda gerçekleşebileceğini söylemiştir. Necip Torumtay başka bir ifadeyle Irak'la olası bir savaşın ancak Türkiye'nin kendi isteğiyle başlatabileceğini belirtmiştir. Ayrıca hükümetin de kendi inisiyatifi ile Irak'a karşı bir savaşı başlatma düşüncesi ve kararı olmadığını, her şeyin dış siyaseti de bizzat yönlendirmeye başlayan ve hükümeti arka planda bırakan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın tutumu ve kararına kaldığını söylemiştir.¹⁴⁵

Kısacası askeri yönden muhtemel bir saldırıya karşı Türk Silahlı Kuvvetleri olarak ne yapacaklarını gayet iyi bildiklerini çünkü bunun Genelkurmay Başkanlığı olarak işleri ve görevleri olduğunu, hükümetin olası bir görev vermesi durumunda göreve sevrerek hazır olduklarını belirtmiştir. Ancak savunma dışında Cumhurbaşkanı'nın sürekli olarak dile getirdiği niyetlerle ilgili açık ve kesin hükümet politikasının ne olduğunu bilemediklerini söylemiştir. Yine Necip Torumtay krizin

¹⁴³ Torumtay, a.g.e., s. 111-112

¹⁴⁴ Torumtay, a.g.e., s. 112

¹⁴⁵ Torumtay, a.g.e., s. 113

başından itibaren Dışişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı ile koordineli bir şekilde çalıştıklarını, değerlendirmeler yaparak bu çalışmaların periyodik bir şekilde Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığına sunulduğunu söylemiştir. Ayrıca yapılan kriz masası toplantılarında ortaya çıkan raporlarda sunulan görüş ve önerilere atıf dahi yapılmadan Irak'a karşı fiili olarak bir şeyler yapmamız fikrinde ısrar eden Cumhurbaşkanı tarafından bürokratik ve akademik çalışmalardan ziyade bu meselenin pratik ve dinamik tarzda ele alınması durumu birkaç kez vurgulanmıştır. Böylece eldeki tüm istihbarata, bilinen buhran yönetimi kurallarına ve imkânlarımıza göre yapılan somut değerlendirmeler bir yana bırakılarak stratejiye uymayan ve kişisel kararlara dayanan değişik bir yönetim modeli ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir.¹⁴⁶

Bunların yanında Necip Torumtay daha sonra Cumhurbaşkanı ile çeşitli temaslarında, Cumhurbaşkanı tarafından sınır ötesi bir kara hareketinin lüzumu ve önemi üzerinde durulduğunu ve buna da hazırlıklı olunması gerektiğinin vurgulandığını söylemiştir. Ancak Necip Torumtay, bu tür bir hazırlığın askeri açıdan en azından yığınak ve kısmi seferberlik olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşmelerde sürekli olarak Musul ve Kerkük'ün Misakı Milli sınırları içerisinde olduğunun, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından hatırlatıldığını söylemiştir. Nitekim 1990 Ağustosunda görevi devralan Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral İrfan Tınaz ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Siyami Taştan ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis'i Cumhurbaşkanı'na taktim için köşke çıkartmıştır. Görüşme sırasında Turgut Özal'ın hemen bu konuya girdiğini, yeni komutanlara da Musul ve Kerkük konusunu açarak bu konuda tanınmış bir İngiliz yazarın yazmış olduğu ve bu iki yerin Türkiye için öneminden bahseden bir makaleyi okuduğunu söylemiştir. Ayrıca Necip Torumtay, Cumhurbaşkanı'nın bu düşüncelerinin bir kısmının basına da yansıdığını ve Irak'ın parçalanması durumunda bazı oldu bittiye karşı sınır ötesi bir hareketin yapılacağıyla ilgili haberlerin yabancı basında da yer aldığını belirtmiştir.¹⁴⁷

Ancak Necip Torumtay TBMM'nin onayından geçen her türlü savaş kararının hükümet direktifi çerçevesi dahilinde en başarılı şekilde uygulanacağını ve bu durumda seferberlik dahil, derhal ilave hazırlıklara geçilebileceği konusunun Cumhurbaşkanı'na arz edildiğini söylemiştir. Ancak Necip Torumtay, Turgut Özal'ın TSK'nın geniş çaplı

¹⁴⁶ Torumtay, a.g.e., s. 114

¹⁴⁷ Torumtay, a.g.e., s. 115-116

bir savaşa hazırlanması durumunu, barış zamanındaki tatbikat hazırlığı gibi hemen yapılabileceğini düşündüğünü fakat bu hazırlığın kısa bir sürede yapılamayacağını kendisine bildirildiğini söylemiştir.¹⁴⁸

Necip Torumtay 1990 yılının Kasım ayının son haftalarında Genelkurmay Karargahı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile karargah düzeyinde bir çalışma yapılarak ve Körfez Krizi ile ilgili olarak silahlı kuvvetlere verilecek hükümet direktifinin taslağının hazırlandığını ve kendisi tarafından da görüldüğünü ifade etmiştir. Bu taslağın daha sonra tetkikleri ve nihai kararları için hükümete sunulduğunu söylemiştir. Ancak ne bir haftalık süre içerisinde ne de 30 Kasım 1990 günü yapılan ve Körfez konusunu içeren toplantıda, bu taslağın direktif ve karar gerektiren kısımlarına değinilmediğini belirtmiştir.¹⁴⁹

Necip Torumtay, 2 Ağustos 1990'dan bu yana dört aya yakın bir süre içerisinde Körfez'deki koalisyon kuvvetlerinin yoğun bir faaliyet ile yığınaklarını tamamladıklarını ve büyük ölçüde savaşa hazır duruma geldiklerini söylemiştir. Türkiye'nin ise Cumhurbaşkanı'nın basına yaptığı açıklamalardaki çeşitli görüş ve niyetleri haricinde, asıl yetkili makamların bir karar almadığını ayrıca konuyla ilgili kapsamlı ve kesin siyasi tutumun tespitine yönelik bir görüşmenin yapılmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁰

Necip Torumtay Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinin ardından geçen dört aylık süre zarfında Türkiye'de Saddam Hüseyin'e karşı yapılan sert ve ani çıkışların hatta Saddam Hüseyin'e ömür biçen açıklamaların, yurt içinde ve dışında Irak'a karşı hareket yapılacağı izlenimi veren açıklamalar yerine, krizin başından itibaren Türkiye'nin Irak tarafından bir tehdide uğramadığı sürece Irak'a karşı fiili bir savaşa girmeden koalisyona gerekli olan desteğin verilmesi yönünde demeçler verilseydi durumun daha sağlıklı yönetilebileceğini ifade etmiştir.¹⁵¹

Necip Torumtay sonuç olarak Körfez Krizi'nin başından itibaren dört aylık zaman zarfında, Irak'a karşı açık bir devlet politikasının ortaya konmadığını söylemiştir. Ayrıca kamuoyunun, Cumhurbaşkanı tarafından sık sık dile getirilen ve bir kumar

¹⁴⁸ Torumtay, a.g.e., s. 116

¹⁴⁹ Torumtay, a.g.e., s. 119-120

¹⁵⁰ Torumtay, a.g.e., s. 120

¹⁵¹ Torumtay, a.g.e., s. 124

deyimi ile ifade edilen savaş sonrasına ait iyimser vaatlerin merakla izlendiğini belirtmiştir. Bu vaatlerle, onun gerisinde hedefi ve ne olduğu açıkça bilinmeyen sınır ötesi askeri operasyonla adeta gözü kapalı olarak bir savaşa girilmesinin düşünüldüğünü söylemiştir. Böyle bir ortamda Genelkurmay Başkanlığı'nın, kanunlara göre görev bakımından sorumlu olduğu Başbakan yerine Cumhurbaşkanı'nın, Irak'a karşı askeri operasyon niyet ve arzularına muhatap olduğunu ve bu niyetlerin gerçekleşmesi için esas sorumlu makam olan hükümetten bir emir hatta bir işaret alınmadığını belirtmiştir. Ayrıca hükümetin karar mekanizması sistemi içerisinde kendi yetkisini kullanmakta tereddüt edip hiyerarşideki yerini de alamayınca, Genelkurmay Başkanı, sevk ve idare yetkisi bulunmayan Cumhurbaşkanı'nın direkt olarak talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Kısacası geminin dümenin asıl sorumlusunun elinde olmadığını ve rotasının da belirsiz olduğunu ifade etmiştir. Böylece Necip Torumtay, Cumhurbaşkanı'nın askeri açıdan katılmadığı görüşlerine ve mevcut sistemi dışlayan usul ve yetki dışı bir yönetim biçimine ayak uydurarak ya inançlarımı feda edecektim ya da işgal ettiğim makama veda ederek ciddi bir uyarıda bulunmak durumunda kalacaktım diyerek Körfez Krizi'nde yaşanan problemleri değerlendirmiştir.¹⁵²

İstifa Mektubu

*İnandığım prensiplerle ve devlet anlayışıyla hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum.*¹⁵³

Orgeneral Necip TORUMTAY

3 Aralık 1990

Necip Torumtay'ın istifası, ordu sivil yönetimi ilişkileri açısından da önemli bir gelişme olmuştur. Öncelikle politikanın uygulayıcısı konumunda bulunan bürokrasinin gerektiğinde gizli veya açık bir şekilde alınan kararları engelleyebileceği görülmüştür. İkinci olarak Necip Torumtay'ın istifası bu politikanın uygulanmasını engellemiş olmakla birlikte, istifa ederek sergilemiş olduğu tutum yalnızca demokratik ülkelerde görülebilecek türden bir yaklaşımdı. Üçüncü olarak ordunun bu tutumu ülkedeki demokrat kesimlerin de desteğini aldığından bundan sonraki süreçte TSK'nin

¹⁵² Torumtay, a.g.e., s. 125

¹⁵³ Torumtay, a.g.e., s. 130

iç ve dış politikadaki meşruiyeti artmıştır. Özetle Necip Torumtay'ın istifası, bir sivilin savaş istemesi bir askerin ise savaştan kaçınması gibi bir izlenim ortaya çıkartmıştır.¹⁵⁴

1.2.8. Körfez Krizi'nde Turgut Özal'ın Musul-Kerkük'e Bakışı

Körfez Krizi esnasında Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal yalnızca aktif bir dış politika izlemekle yetinmeyip Musul ve Kerkük'le ilgili bazı planları olduğu izlenimini yaratmıştır. Ayrıca Turgut Özal'ın kriz esnasında daha aktif davranılması gerektiğini belirtmesi ve açıkça asker gönderilmesinden yana olduğu izlenimini vermesi, ona yakın olan isimlerin de Musul ve Kerkük'le ilgili olarak bazı planlardan söz etmeleri, Turgut Özal'ın aklında buraya girilmesi ile ilgili bir planın olduğu kuşkusunu ortaya çıkartmıştır. Kriz süresince Turgut Özal'ın Körfez politikasını tek başına yürütmeye çalışması örneğin 1990 yılının Ağustos ayında Türkiye'ye gelen ABD Dışışleri Bakanı ile tek başına görüşmesi, yine kasım 1990'da Washington'a ziyaretinde Bush ile yaptığı görüşmeye ABD Dışışleri Bakanı katıldığı halde Türk Dışışleri Bakanı'nın alınmaması, Meclis'ten ısrarla yurtdışına asker gönderme kararı aldirmaya çalışması gibi olaylara son olarak dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifasının eklenmesi ile bu kuşkular daha da artmıştır. Turgut Özal Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'la yaptığı görüşmelerde ordunun sınır ötesi bir hareket için hazır durumda olmasını istemiştir. Musul ve Kerkük'ün Misakı Milli sınırları içinde kaldığını belirtmiş, bu sorunun akademik ve bürokratik değil pratik ve dinamik bir şekilde çözülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁵

O dönemde Turgut Özal'a yakın isimlerden olan Engin Güner, Turgut Özal'ın Musul ve Kerkük ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getiriyordu: "Körfez Krizi esnasında Turgut Özal'ın öncelikle tarihi hatırlamakla işe başladığını, bazı kitaplar istettiğini ve özellikle Lozan görüşmelerini incelediğini, Musul ve Kerkük meselesini inceleyerek Irak'ta durumun eskisi gibi devam etmeyeceğini, bazı değişikliklerin olacağını hissettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda da Türkiye'nin eğer ileride bölgede bir masa kurulacaksa o masada ABD'nin yanında yalnızca İngiltere ve Fransa'nın değil Türkiye'nin de bulunması gerektiği düşüncesinde olduğunu çünkü Irak'taki gelişmelerin Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğini, Turgut Özal'ın aktif dış politikayı bu

¹⁵⁴ Oran vd., (b), a.g.e., s. 257

¹⁵⁵ Oran vd., (b), a.g.e., s. 256

amaçla isteğini belirtmiştir. Fakat aktif dış politikanın devletin diğer mekanizmalarından gerekli desteği görmediğini, bu durumun bir macera olacağı fikrinin hem askeri kanatta hem de diğer üst düzey yetkililerde hakim olduğunu, Turgut Özal'ın bu konuda yalnız kaldığını ifade etmiştir.”¹⁵⁶

Yine Turgut Özal o dönemde Saddam Hüseyin'in devrileceğini, Orta Doğu bölgesinde haritanın yeniden çizileceğini, Türkiye'nin bu süreçte aktif davranması halinde buradan daha büyük bir pay alabileceği yönündeki görüşünü dile getirmiştir. Bu düşünce akla hemen Musul ve Kerkük'ü getirmiştir. Ayrıca Turgut Özal'ın o dönemde Türkiye'de federasyon konusunun tartışılması gerektiğini belirtmesi, Irak'ın Türkiye'ye saldırması durumunda ya da İran ve Suriye'nin Irak'a girmesi halinde Türk ordusunun Irak'a gireceğini belirtmesi, bu konuyu Bush ile de görüştüğünü ve ondan destek aldığını söylemesi konunun daha da dikkat çekici hale gelmesine neden olmuştur. O dönemde Turgut Özal'a yakın isimlerin Türkiye'nin ya küçüleceği ya da büyüyeceği yönünde görüşlerde bulunmaları da bu durumu destekler nitelikteki görüşlerdir. Bu proje ciddi olarak düşünüldüyse bile bu konu büyük ölçüde Yıldırım Akbulut hükümetinin karşı çıkması, Genelkurmay'ın ayak diremesi ve ayrıca muhalefet ve kamuoyundan gelen baskılar yüzünden gerçekleşmemiştir.¹⁵⁷

Yine o dönemde Milli Savunma Bakanı olan Hüsnü Doğan Turgut Özal'ın düşüncelerini şöyle aktarıyor: “Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın istifasının ardından Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın da istifa ettiğini, Necip Torumtay'ın istifa ettiği sırada kendisinin Milli Savunma Bakanı olduğunu ve o dönemde bir NATO toplantısı için Brüksel'de bulunduğunu, Genelkurmay Başkanı'nın istifa haberini orada aldığını söylemiştir. Ayrıca bu iki istifanın da perde arkasında yatan ana nedenlerden ilkinin Turgut Özal'ın fazla inisiyatif alması, ikincisinin de Kuzey Irak konusunda Turgut Özal'dan farklı düşüncelere sahip olmalarına bağlamıştır. Ancak bu iki durumun arkasında birçok neden sıralanabileceği, çalışma tarzı ve başka şeylerin söylenebileceği fakat neticede Turgut Özal'ın Kuzey Irak'a girilmesini istediğini, Yıldırım Akbulut ve Genelkurmay Başkanlığı'nın ise Kuzey Irak'a girilmesini istemediğini bu yüzden de

¹⁵⁶ Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın, (2015), *The Özal Bir Davanın Öyküsü*, 14.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul: s. 438

¹⁵⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 256-257

Turgut Özal'ın bu fikrinin hayata geçmediğini fakat zamanın kimi haklı çıkaracağını ilerleyen yıllarda belli olacağını söylemiştir.”¹⁵⁸

1.2.9. Körfez Krizi'nde Turgut Özal'ın Dış Politikası

Körfez Savaşı'nın başından sonuna kadar Türkiye, uluslararası diplomasi trafiğinin kilit noktalarından biri haline gelmiştir. Türkiye'nin bölgede sahip olduğu stratejik konum Türkiye'yi aktif bir biçimde ön plana çıkarmış ve Irak'a karşı oluşturulan koalisyonda bölge açısından önemli merkezlerden biri olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı sürecinde yürüttüğü diplomasi trafiğinin iki yönü bulunmaktaydı: İlki, Türkiye'nin kendi dış politikasını ve konumunu belirlemek için gerçekleştirmiş olduğu diplomatik temaslardı. İkincisi, diğer devletlerin ve özellikle krizde, savaşta etkili olan Batı'nın ve Türkiye'nin komşularının ve diğer bölge ülkelerinin Türkiye'ye yönelik gerçekleştirmiş oldukları diplomatik faaliyetlerdi. Türkiye'nin diplomasi trafiğinde yürütmüş olduğu faaliyetleri üç bölüme ayırmak mümkündür: O dönemde Türkiye'ye gelen yabancı temsilcilerle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler, ilgili devletlerle yapılan mesaj ve telefon diplomasisi, Türkiye'nin dışındaki diplomatik alanlarda temsil edilmesi durumu.¹⁵⁹ Tabi yapılan bu temaslar ve görüşmeler sırasında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın rolü çok büyüktü.

İki yönlü ve çeşitli şekillerde devam eden diplomasi trafiğinin başında ise Türkiye'nin konumunu pazarlamaya çalışan kişi Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dı. Böylece Türkiye'nin Körfez Savaşı politikası Turgut Özal'ın liderliğinde yürütüldü. Diğer kurumlar ve karar alıcı konumunda olan kişiler de genellikle Turgut Özal'ın arka planında kaldı. Türkiye'nin diplomasi trafiğinin içinde rol alan Turgut Özal ve diğer ilgililerin gerek yüz yüze temaslarda gerek yazılı mesajlarda gerekse telefon diplomasisi aracılığıyla krizin daha ilk saatleri itibari ile görüştükleri beş grup ülke bulunmaktaydı. Bu ülkeler; ABD ve diğer Batılı devletler, Irak ve Kuveyt, Sovyetler Birliği, Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeleri ile İran'dan oluşmaktaydı. Böylesine yoğun diplomasi trafiğinin tek bir hedefi vardı. Türkiye, Irak'a karşı Batı ile beraber hareket edecekse ilgili diğer devletlerin tutumlarını da öğrenmek durumundaydı. Bazı örnekler, Körfez Krizi'nin daha başında Türkiye'nin Körfez politikasının belirlenmesinde kritik

¹⁵⁸ Birand ve Yalçın, a.g.e., s. 438

¹⁵⁹ Faruk Sönmezoğlu vd., (a), (2004), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (Der.), 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul: s. 290-291

görüşmeler yapmaya gelen ABD Dışışleri Bakanı James Baker, Irak Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, İran Cumhurbaşkanı Rafsanjani'nin özel temsilcisi Alırıza Muaayyeri, Sovyetler Birliğı Başbakan Birinci Yardımcısı Lev Veronin ile temaslar Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın makamında gerçekleştirilmiştir. Bu model ilerleyen dönemlerde de düzenli olarak devam etmiştir.¹⁶⁰

Turgut Özal'ın izlemiş olduğı dış politikanın ana hatları ise dört gruptan oluşmaktaydı: Bunlardan ilki, Batı dünyasına bakış açısı ve Türkiye'nin bu dünya içindeki yeri ve rolünün durumu. İkincisi, Türkiye'nin İslam Dünyası ile olan ilişkileri. Üçüncüsü, ilk iki maddeye daha geniş bir çerçeveden bakan şu görüşü: "Türkiye'nin Batı ile Orta Doğı ya da İslam Dünyası arasında köprü konumunda olması." Dördüncüsü, Sovyetler Birliğı'nin ardından yenedünya düzeninde Türkiye'nin rolü ile ilgili düşüncelerdi.¹⁶¹

Turgut Özal'ın liderliğindeki bir grup karar alıcı açısından Türkiye'nin Körfez Savaşı politikasının oluşmasında, Türkiye-Irak ilişkilerinde savaş öncesi dönemde yaşanan sorunların önemli bir yeri vardı. Onların geçmişle ilgili hataları, Körfez Savaşı'ndaki ortamla birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin sergileyeceğı tutum netleşmekteydi. Zira onlara göre Irak yönetimi, savaş öncesi dönemde Türkiye'ye karşı sergilemiş olduğı düşmanca politikada da görüldüğü üzere artık sorunlu bir rejim haline gelmişti. Irak'ın Türkiye'ye karşı sergilemiş olduğı bu tutum, Türkiye'nin 1980'ler boyunca Irak'a karşı tarafsız olması hatta İran'la yapmış olduğı savaşta dolaylı olarak destekleyici olması göz önüne alındığında gerçekten şaşırtıcıydı. Zira Irak'ın Türkiye'ye karşı bu saldırgan tutumu, Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. İşin daha da vahim kısmı, eğer Irak Kuveyt'ten sonra başka ülkelere saldırırsa listenin ilk sırasındaki ülke muhtemelen Türkiye'ydi.¹⁶² Bu yüzden Cumhurbaşkanı Turgut Özal krizin başından itibaren ABD yanlısı bir politika izledi.

Uluslararası krizlerde zaman sınırlaması ve ulusal çıkarlara tehdit ihtimali, krizle ilgisi olan ülkeler arasında çok yoğun, çok yönlü ve hızlı bir iletişim ağının kurulmasını zorunlu kılar. Türkiye'nin aktif dış politika izlemesinin bir başka sebebi de yoğun ilişkiler kurma ihtiyacı ve buna duyduğu gereksinimdir. Aslında Türkiye'nin

¹⁶⁰ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 291

¹⁶¹ Ramazan Gözen, (2000), *Amerikan Kısılcacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara: s. 120

¹⁶² Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 287

Körfez Savaşı ile ilgili doğrudan bir ilgisinin bulunduğunu söylemek zordur. Ancak gerek jeopolitik konumu gerekse Irak'la olan ilişkileri ve ayrıca uluslararası baskıların sonucunda pasif bir dış politika izleme ve dışarıda kalma gibi bir şansı da yoktu. Sonuçta Türkiye, kendisini işgalin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan yoğun diplomasi trafiğinin ortasında bulmuştur.¹⁶³ Ayrıca Körfez Krizi boyunca ABD yanlısı bir dış politika izlemiştir.

Ancak Turgut Özal, sadece ABD yanlısı Irak karşıtı politika izlemekle yetinmeyecek ve daha da ileri giderek aktif bir dış politika izleyecekti. Irak'ın Kuveyt'i işgalinin yanlış ve desteklenemez bir tutum olması yanında aktif politikayı uygulanabilir hale getiren diğer bir faktör, Türkiye'deki siyasal sistemin o dönemdeki yapısıydı.¹⁶⁴

Türkiye, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın fikir babası olduğu 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası' söylemi ile Osmanlı hinterlandı üzerinde statükocu ve pasif dış politikayı terk etmiş ve aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası' söylemi Batı ile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk unsurları arasında köprü kurma görevi şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan istikrarsız ortamda, Turgut Özal yönetimindeki Türkiye'yi Osmanlı hinterlandı üzerinde aktif bir dış politika izleme konusunda harekete geçirmiştir. Körfez Savaşı sırasında Turgut Özal'ın Kuveyt'e asker göndermeye çalışması ancak çabalarının yetersiz kalması sonucunda Turgut Özal: "En azından orada çağımızın savaşını öğrenmek durumunda olacaktı subaylarımız. Böyle bir fırsatı kaçırmamalıydık." ifadesini kullanarak daha küçük, hareketli ve vurucu gücü yüksek bir ordunun Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar tüm bölge üzerinde hareket edebilecek yeteneğe sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁶⁵

Türkiye Turgut Özal'ın mimarı olduğu 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyası' ve Osmanlı hinterlandı çerçevesinde Orta Doğu'da aktif bir dış politika izlemek istemiştir. ABD açısından da Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle bölgede önemli bir ülke olarak görülmekteydi. Türkiye'de, Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği dönemde, ABD ile birlikte hareket ederek Irak'a girmek hatta Musul ve Kerkük

¹⁶³ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 289

¹⁶⁴ Bal vd., a.g.e., s. 730

¹⁶⁵ Bodur, a.g.e., s. 867

üzerinde hak iddia eden aktif dış politika izlenmesi gerektiğini savunan kesimin yanında bir de geçmişte izlenen statükocu ve geleneksel dış politikayı savunan kesim de yer almaktaydı. Bu görüşü benimseyenler, ABD ve NATO çerçevesinde değerlendirilecek olan yeni tehdit algılarını bekleyerek bu duruma uygun bir dış politika izlenmesi konusunda hemfikir di. Yeni tehdit değ erlendirmesi çerçevesinde öncelikle yer alan tehditler ise uluslararası terörizm, kökten dincilik ve etnik bölgesel çatış malar olarak ortaya konmuştur. Balkanlar ve Kafkasya etnik bölgesel çatış maların merkezi olarak değ erlendirilirken köktendincilik sorunu için Orta Doğu iş aret edilmekteydi.¹⁶⁶

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın mimarı olduğu aktif dış politika söylemi ise řu unsurlardan oluş maktaydı: Türkiye Osmanlı Devleti'nden devraldığı dış politikadaki çok yönlülüğe dönük mirası, daha önceki süreçlerde başarılı olarak kullanamamıştır. Bunun nedeni ise yeni stratejiler üretmesine izin vermeyen Batı bağımlılığıydı. Bu yüzden İslam ülkeleri ile iş birliğinde, Orta Doğu'daki geliş melerde ve özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Türk dünyası ile olan ilişkilerinde boş lukta kalmıştır. Halbuki Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen devlet geleneği ve jeopolitik konumunun sağlamış olduğu avantajlar onu bir dünya gücü yapabilirdi. Bu potansiyel hem çevre ülkelerde hem de Orta Asya'daki Türk varlığı nedeniyle kendi içinde zaten bulunmaktaydı. Bunun yanında İslam dünyası ile kurulacak olan olumlu ilişkiler de Türk dış politikası için yeni hareket alanları sağlayacaktı. Yeni Osmanlıcılık olarak nitelendirilen bu akım çerçevesinde Türkiye, dünyanın geride kalan kısmından kendisini soyutlayan geleneksel dış politikasını bir kenara bırakıp önüne çıkan her fırsatı sonuna kadar değ erlendirerek, Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir alana etki ederek ve böylece bölgesinin en güçlü devleti olarak dünya politikasına ağırlığını koymalıydı.¹⁶⁷

Ancak Turgut Özal o dönemde arzuladığı düşünceleri uygulayabilmek için kendisinin yönettiği ve şekillendirdiği dış politikanın hızlı ve yerinde olduğunu düşünmüş, o dönemdeki bürokrasi ve siyasi mekanizmayı bir anlamda askıya alarak hareket etmiştir. Bu kurumların hemen hemen hepsi ile fikir çatışması yaşamıştır. Ayrıca Turgut Özal'ın bu kurumları bay-pas etme şekli kamuoyu tarafından o dönemde şiddetle eleştirilmiştir.

¹⁶⁶ Bodur, a.g.e., s. 868

¹⁶⁷ Bodur, a.g.e., s. 868

Öncelikle Dışişleri Bakanlığını devreden çıkararak sadece ticareti artırarak dış politikadaki sorunların halledileceğini düşünmek gibi yeniliklerin dış politikada tehlikeli olduğu anlaşılmıştır. Aktif dış politika ile doğru dış politika kavramlarının birbirinden tamamen farklı şeyler olduğu görülmüştür. Türkiye'nin geleneksel dış politikasından fazla sapmanın, gerçeklerle örtüşmediği kanısına varılmıştır. Ayrıca statükoculuk ilkesinde yaşanan büyük ölçüdeki sapma ve diğer taraftan da dengecilik anlayışının terk edilmesi, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin savaşın eşiğine gelmesine ve savaştan sonra da büyük ekonomik kayıplarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Savaş esnasında Türkiye kadar ABD yanlısı davranmayan Ürdün gibi ülkeler, yaşanan bu krizden daha az zararla kurtulmayı başarmışlardır.¹⁶⁸

Bunların yanında, bütün kartları ABD'ye göre düzenlemenin ve ayrıca ABD yönetimine güvenmenin sonucunda büyük hayal kırıklığı yaşanmıştır. Çünkü hem Kongre'yi devreden çıkartmak mümkün değildi hem de ABD'nin her istediği yerine getirildikçe borç haricinde bulunan unsurları almanın zorlaştığı görülmüştür. Sonuç olarak bu dönemin dış politikası, 1950-1960 yılları arasındaki Menderes dönemiyle benzer şekilde çok aktif ancak çok riskli ve ABD'ye büyük ölçüde bağımlı olarak seyretilmiştir.¹⁶⁹ Böylece Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından sonra Orta Doğu bölgesinde bölge ülkelerinin iç işlerine karışmama ve bölge ülkeleri arasındaki sorunlarda tarafsız kalma politikasını¹⁷⁰ terk etmiştir.

1.2.10. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Körfez Krizi ve Körfez Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'a karşı doğrudan bir askeri operasyon yürütmemiş olmasına rağmen krizin ilk günlerinden itibaren yüksek bir hareketlilik yaşamıştır. TSK, ilk günden başlayarak Türkiye-Irak sınırına yığınak yapmıştır. Türkiye'nin yapmış olduğu bu yığınak, iç ve dış basında farklı spekülasyonlara yol açmıştır. Bazı çevreler, özellikle Turgut Özal'ın Kuzey Irak'a girmek için yığınak yaptığı iddiasında bulunmuştur.¹⁷¹

¹⁶⁸ Oran vd., (b), a.g.e., s. 33

¹⁶⁹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 256-257

¹⁷⁰ Zafer Akbaş, (2012), "Orta Doğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 1, Malatya: s. 66

¹⁷¹ Sönmezoglu vd., (a), a.g.e., s. 292

Halbuki Türkiye'nin o dönemde başka öncelikleri ve endişeleri bulunmaktaydı. Birincisi, Irak'a karşı ambargo uygulayan Türkiye Irak'ın olası bir askeri tepkisine karşı savunma tedbirleri almıştır. İkincisi, ayrılıkçı Kürt grupların Irak'ın baskı altına alınmasından yararlanarak Türkiye ve Irak'ta yapacakları muhtemel ayaklanmalara karşı tedbirler arttırılmıştır. Olası bir Kürt bağımsızlık ayaklanması ve bunun yaratacağı etkiler, Türkiye açısından en baştan itibaren ihtimal dahilinde yer almıştır. Dolayısıyla savaşın bitiminde Kürtlerin ayaklanma başlatarak Türkiye'ye doğru kaçışında, Türkiye duruma hazırlıksız yakalanmamıştır. Sınıra yerleştirilen askerler, Irak'tan kaçan Kürt mültecilerin Türkiye'ye girmelerine engel olmayı düşünmüşlerdir. Üçüncüsü, Irak'ın toprak bütünlüğüne karşı emperyalist bir politika izleme ihtimali bulunan diğer bölge ülkeleri İran ve Suriye'ye karşı Türkiye, bir caydırıcı güç konumundaydı. Dördüncüsü, Körfez Savaşı stratejisine uygun olarak hareket edilmesi amaçlanmıştır. Eğer Körfez Savaşı'nın hava operasyonun ardından koalisyon askerleri ile Irak askerleri arasında kara savaşı başlarsa koalisyon güçlerinin başarılı olabilmesi için Irak'ın güneydeki askeri konsantrasyonunun dağıtılmasının gerekli olduğu kanısına varılmıştır. Zira Irak, savaş sırasında İran'la yaptığı barış görüşmelerinin ardından İran-Irak sınırındaki askerlerinin bir kısmını güneye sevk etmiştir. Tam da bu noktada Türkiye'nin coğrafi konumunun önemi ortaya çıkmıştır. Türk askerlerinin Irak sınırına kaydırılması sayesinde, Irak askeri birliklerinin bir bölümü kuzeye çekilmiştir. Türkiye, Irak sınırına asker sevk ederek Irak'ın kuzeyden çevrelenmesine yardımcı olmuştur.¹⁷²

Irak'ın kuzeye yani Türkiye sınırına askeri birlikler yığmasının önemli bir nedeni bulunmaktaydı. Körfez Savaşı esnasında özellikle Batı kamuoyu tarafından gündeme getirilen Türkiye'nin ikinci cephe olacağı ve katkılarının ödülü olarak Musul ve Kerkük bölgesinin Türkiye'ye verileceği şeklindeki asparagas haberler, Irak'ı doğal olarak endişeye sevk etmiştir. Türkiye'nin gerçekten Musul ve Kerkük ile ilgili olarak planlarının olup olmadığı hakkında çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Kimileri, Türkiye'nin bu fırsatı kullanarak sınırı yeniden çizeceğini ifade etmiştir. Zira Turgut Özal'ın ABD ile aktif olarak askeri işbirliğinde bulunması ve onun savaş yanlısı olduğu şeklindeki yorumlar bu iddiaları desteklemiştir.¹⁷³

¹⁷² Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 292-293

¹⁷³ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 293

İKİNCİ BÖLÜM

KÖRFEZ SAVAŞI VE SONRASI DÖNEM (1991-1993)

2.1. KÖRFEZ SAVAŞI

Körfez Krizi'nin Orta Doğu bölgesinde yaratmış olduğu ağır tahribata rağmen ABD'nin başını çektiği BM Güvenlik Konseyi, siyasi ve ekonomik olarak birçok karara imza atmış ve Irak'ın Kuveyt'ten bu yaptırımlarla çıkarılmasını amaçlamıştır. Ancak alınan bu kararlara rağmen Saddam Hüseyin geri adım atmak yerine bölgede tutumunu daha da sertleştirmiş ve Körfez Krizi'nin Körfez Savaşı'na dönüşmesi için adeta çaba sarf etmiştir. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeyeceğini her defasında yineleyen Saddam Hüseyin, bu duruma karşı gelen bölge ülkeleri ile de gerekirse çatışılabilceğinin sinyalini vermiştir.

Yaşanan bu gerilim ve kaos ortamının daha fazla sürmesini istemeyen BM Güvenlik Konseyi, son olarak Saddam Hüseyin yönetiminin Kuveyt'ten kendi rızası ile çıkmaz ise kuvvet kullanılarak zorla çıkarılacağına dair karar almıştır. Ancak bu kararın alınmasına rağmen kuvvet kullanma yerine diplomatik temalarla Saddam Hüseyin'in Kuveyt'ten geri çekilmesi için çaba sarf edilmiş yine de Körfez Krizi'nin Körfez Savaşı'na dönüşmesi engellenememiştir.

2.1.1. Körfez Savaşı'nın Başlaması

1990 yılının Ekim ayından itibaren savaşa yönelik adımlar hızla atılmaya başlanmıştır. Irak, Kuveyt'ten çıkmamakta ısrar ederken ABD ve Koalisyon güçleri Körfez'deki askeri sevkیاتlarını artırmaya başlamışlardır. ABD, iki yüz bin ilave asker sevkıyatı yaparak Körfez'deki asker gücünü dört yüz bine yükseltmiştir. Bu sevkıyat, ABD'nin Irak'a karşı savunma durumundan saldırı pozisyonuna geçtiğini göstermektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi, 29 Kasım 1990'da aldığı 678 sayılı kararla Irak'a 15 Ocak 1991'e kadar süre tanımış ve eğer bu süre içinde Irak Kuveyt'ten çıkmazsa her türlü aracı kullanarak Irak'ın Kuveyt'ten zorla çıkartılacağı konusunda ultimatoom vermiştir.¹⁷⁴

BM'nin verdiği sürenin yaklaşması ve bölgede konuşlanan Amerikan kuvvetlerinin sayısının yaklaşık beş yüz bine çıkması üzerine Amerikan Kongresi, Irak'a yönelik askeri operasyon hakkında tarihi bir görüşme düzenlemiş ve askeri harekatı onaylamıştır. Irak askeri birlikleri hala Kuveyt'teyken 15 Ocak 1991 tarihine

¹⁷⁴ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 304

kadar verilen sürenin sona ermesi üzerine ABD ve Koalisyon ortakları Çöl Kalkanı Harekatı'nı Çöl Fırtınası Harekatı'na dönüştürmüştür.¹⁷⁵

17 Ocak 1991 Perşembe günü Türkiye saati ile 01:50'de Körfez Savaşı'nın başlaması dünya televizyonculuk tarihinde ilk kez CNN'nin canlı yayını ile birlikte tüm dünyaya duyurulmuştur.¹⁷⁶

ABD'ye ait savaş uçakları, Suudi Arabistan'daki üslerinden havalandırarak Irak'ı bombalamaya başlamışlardır. İlk olarak Irak uçaksavarlarının yerlerini tespit etmek için bir saldırı düzenlenmiştir. Uçaksavarların yerleri tespit edildikten sonra ABD'ye ait diğer filolar havalandırarak saldırıya geçmişlerdir. Başkent Bağdat bu saldırıda alevler içinde kalmış ve havaalanı kullanılamaz hale getirilmiştir.¹⁷⁷

İlk bombardıman otuz beş dakika sürmüştür. Düzenlenen ilk hava saldırısının ardından ABD'nin Beyaz Saray Sözcüsü Marlin Fitzwater bir açıklama yaparak Kuveyt'in kurtuluş operasyonunun başladığını ve düzenlenen bu harekate Çöl Fırtınası isminin verildiğini tüm dünyaya duyurmuştur.¹⁷⁸

Ayrıca Washington, Bağdat'a hava harekatı düzenleyen uçakların Suudi Arabistan'dan kalktığını, yapılan bu ilk operasyonda Türkiye'den ise herhangi bir uçağın havalandırmadığını bildirmiştir.¹⁷⁹

17 Ocak 1991 günü büyük çaplı hava saldırısı ile başlayan Körfez Savaşı, Saddam Hüseyin'in birliklerini, gizlenmek için kaçmaya sevk etmiştir. Koalisyon hava kuvvetlerinin yüz bin sortiden fazla uçarak gerçekleştirdikleri hava saldırısında, cephe hattından başlayıp Bağdat'a kadar olan Irak hedefleri enkaz haline getirilerek imha edilmiştir. İlk olarak Irak'ın komuta ve kontrol mevzileri, uçuş pistleri, iletişim merkezleri ve diğer askeri tesisleri hedef alınarak ortadan kaldırılmıştır. İkinci aşamada ise Kuveyt'teki Irak birliklerinin ikmal için kullandıkları köprü ve yollar imha edilmiştir. Mahsur kalan Irak askerleri, daha sonra aralıksız bir şekilde gerçekleştirilen saldırılara maruz kalmıştır. Kötü bir şekilde gizlenmiş olan Irak birliklerine ait tanklar ve zırhlı personel taşıma araçları, ABD'nin lazer güdümlü füzeleri ile yok edilmiştir. Bu

¹⁷⁵ Hook and Spanier, a.g.e., s. 216

¹⁷⁶ Cevizoğlu, a.g.e., s. 13

¹⁷⁷ Irak, yerle bir ediliyor, *Hürriyet*, 17.01.1991, s. 1

¹⁷⁸ Savaş, ABD, Irak ve Kuveyt'i gece yarısı vurdu, *Cumhuriyet*, 17.01.1991, s. 1

¹⁷⁹ Türkiye'den uçak kalkmadı, *Tercüman*, 17.01.1991, s. 1

saldırı, Iraklı askerleri ya öldürmüş ya da onların çölde mahsur kalmalarına yol açmıştır. Körfez Koalisyonuna ait tank kuvvetleri, Suudi Arabistan sınırının ilerisinden kara saldırısına 24 Şubat 1991 tarihinden önce başlamamıştır.¹⁸⁰

Irak bu saldırılara karşı Suudi Arabistan ve İsrail'e Scud füzeleri atarak yanıt vermiştir. Hava bombardımanı sonucunda Irak'ın artık ne havada ne de karada saldırı gücü kalmamıştır. Ayrıca Irak, Kuveyt'teki petrol kuyularını ateşe vermiştir. 24 Şubat 1991 tarihinde başlayan kara harekâtında Irak askeri birlikleri herhangi bir direniş gösterememiş ve 25 Şubattan itibaren Kuveyt'ten geri çekilmeye başlamıştır.¹⁸¹

Savaş sırasında Irak ordusu lojistik destek sağlayamamıştır.¹⁸² Ayrıca Irak ordusu mantıklı, tutarlı, stratejik ve taktik açıdan herhangi bir harekâta bulunamamıştır. O dönemde dünyanın dördüncü büyük ordusu olarak gösterilen Irak askeri birlikleri, stratejik savunma bile yapamamıştır. Savaş sırasında Irak birlikleri arasında muharebe irtibatının kesilmesiyle birlikte emir komuta sistemi felç olmuştur. Bu durum Irak'ın yenilgisini hızlandırmıştır.¹⁸³

Gerçekleştirilen bu askeri müdahalenin sonuçları, en iyimser askeri analistlerin beklentilerini bile aşmıştır. Yüz saat içinde koalisyonun ait kara kuvvetleri, çoğu hızla teslim olan Iraklı askeri birliklerin etrafını kuşatmıştır. Bir dönem dünyanın en büyük dördüncü savaş gücü olarak korkulan bu birlikler, yemek ve su karşılığında silahlarını teslim etmişlerdir. Neredeyse hiçbir karşı müdahaleye maruz kalmayan Körfez Koalisyonu birlikleri başkent Kuveyt'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Daha çok Arap ülkelerinden oluşan ilk dalga kurtuluş orduları, Kuveyt'in başkentine girmiştir. Körfez Savaşı toplamda kırk üç gün sürmüştür.¹⁸⁴

ABD Başkanı Bush, 28 Şubat 1991 günü Kuveyt'in tamamen Irak işgalinden kurtarıldığını açıklamış ve harekâtın tek taraflı olarak durdurulduğunu söylemiştir. Bu gelişmelerin ardından Sovyetler Birliği duruma müdahale ederek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden ateşkes kararı alınmasını talep etmiştir. 2 Mart 1991 tarihinde Güvenlik Konseyi, 686 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararla birlikte Güvenlik

¹⁸⁰ Hook and Spanier, a.g.e., s. 216

¹⁸¹ Bodur, a.g.e., s. 870

¹⁸² Ahmet Kanık, (1991), "Körfez Savaşı'ndan Alınmayacak Dersler", *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl: 25, Sayı: 86, Ankara: s. 60

¹⁸³ M. Cihat Akyol, (1991), "Körfez Savaşı", *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl: 25, Sayı: 86, Ankara: s. 19

¹⁸⁴ Hook and Spanier, a.g.e., s. 216

Konseyi, ateşkesin dışında Irak'ın daha önceden Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu on iki kararı da kabul etmesini ve Kuveyt'in ilhakı ile ilgili olan tüm işlemleri ve kararlarını geri almasını ayrıca Kuveyt'e tamirat borcu ödemesini ve tüm esirleri serbest bırakmasını da istemiştir. Irak, tüm şartları kabul ettiğini bildirmiş ve böylece Körfez Savaşı sona ermiştir. Kara savaşının bitmesinin ardından, Irak'ın asker kaybı seksen beş bin ölü ve yüz yetmiş beş bin esir olurken; müttefiklerin asker kaybı ise iki yüz otuz dört ölü ve dört yüz yetmiş dokuz yaralı olmuştur.¹⁸⁵

Fakat bu savaş, Saddam Hüseyin'in iktidardan düşürülmesi ile sonuçlanmamıştır. Bu durum, hiçbir zaman BM'nin hedefi olmamıştır. Araplar, Saddam Hüseyin'in artık bir tehdit oluşturmamasını garanti altına almak istemiştir. Fakat Saddam Hüseyin'in devrilmesine de karşı çıkmışlardır. Ayrıca Washington'da, Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucunda kuvvetle muhtemel iç savaş yaşayan bir ülkenin idaresinde yer almak istememiştir. Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan Iraklı Kürtler ve Şii Müslümanlar, Sünni bir Müslüman olan Saddam Hüseyin'e karşı ülkenin değişik bölgelerinde ayaklanma başlatmışlardır. Ancak son anda ani bir ateşkesle çoğunluğu kurtarılan, Saddam Hüseyin'in Cumhuriyet Muhafızları'nı bozguna uğratmak için yeterli güce sahip değillerdi.¹⁸⁶

ABD ve Koalisyon ortakları, Irak'ın parçalanmasından yana tavır almamışlardır. Irak'ın Orta Doğu güç dengesindeki önemli rolünü sürdürmesinden yana olmuşlardır. Ancak Irak parçalanırsa bu rol mümkün olmayacaktı. Daha da önemlisi etrafındaki ülkelerin özellikle İran ve Suriye'nin kendi bölgesel hakimiyet girişimleri adına Irak'ı bölmelerini istememişlerdir. Saddam Hüseyin, savaşın ardından bir dizi uluslararası talebe karşı gelerek Koalisyonun zaferine rağmen bir tehdit olarak kalacağını belli etmiştir. Körfez Koalisyonunun 1991'de Irak'ı Kuveyt'ten çıkartmasındaki çarpıcı başarısına rağmen Saddam Hüseyin, kararlı bir şekilde iktidarını sürdürmüş ve kaos yaratma yeteneğini sürekli olarak göstermiştir.¹⁸⁷

Körfez Savaşı sona ermesine rağmen Orta Doğu bölgesinde uzun süre boyunca tamiri mümkün olmayan ağır bir hasar bırakmıştır. Körfez Savaşı, ABD'nin 1967'de

¹⁸⁵ Bodur, a.g.e., s. 870

¹⁸⁶ Hook and Spanier, a.g.e., s. 216-217

¹⁸⁷ Hook and Spanier, a.g.e., s. 217

Vietnam'dan sonra yaptığı en büyük savaştır.¹⁸⁸ Ayrıca Körfez Savaşı, Vietnam Savaşı'nın ardından ABD askeri kuvvetlerinin profesyonel olarak düzenli orduya geçişinin denendiği ilk sıcak savaştır.¹⁸⁹

Bu savaşın bitimiyle Kuveyt'teki Irak işgali de sona ermiştir. Fakat Irak, mevcut askeri gücü açısından ABD için hala Basra Körfezi ve Orta Doğu'da önemli bir tehdit olarak kalmıştır. ABD yönetimi, Irak'ın askeri gücünün kontrol altında tutulması kısacası Irak'ın çevrelenmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi ile eşgüdüm halinde bir dizi yaptırımlar ve silah denetimleri sistemini uygulamaya koymuştur.¹⁹⁰ BM Güvenlik Konseyi, 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı ateşkes şartlarını düzenleyen kararı diğer koşullarla birlikte balistik füzeleri de içeren toplu tahrip silahlarının denetlenmesini ve imhasını öngörmüştür. Kararda alınan imha ve denetim uygulamasını ise BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'nın birlikte yapacağı duyurulmuştur. Ayrıca Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması da bu denetimin sonucuna bağlanmıştır.¹⁹¹ Yine bu kararla Irak ve Kuveyt sınırında Birleşmiş Milletler gözlem gücü yetkililerinin denetleyeceği silahsızlandırılmış bir bölge oluşturulmuştur.¹⁹²

ABD'nin Körfez Savaşı'ndan elde ettiği kazançlar ise şu şekilde sıralanmıştır: Beş yüz binden fazla askeri Orta Doğu'ya gönderip Irak'ı kesin bir yenilgiye uğratarak uluslararası alanda lider olduğunu kanıtlamıştır. Bununla birlikte Vietnam sendromunu atlattığını göstermiş; bunu yaparken de savaşın maliyetinin önemli bir bölümünü Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya ve Almanya gibi ülkelerden çıkarmıştır. Demode olan ve silahsızlanma anlaşmaları doğrultusunda elinden çıkarmak zorunda olduğu silah ve mühimmatın bir kısmını bu savaşta kullanarak bunlardan kolay yoldan kurtulmuştur. Yeni silah sistemlerini bu savaşta denemiş ve geliştirmiştir. Saddam Hüseyin'in iktidarına son vermeyerek ondan çekinen tutucu Körfez ülkelerine ileriki dönemde büyük miktarda silah satarak fazladan büyük karlar elde etmiştir. Irak'ı fiilen üçe bölerek ve ambargo uygulayarak zayıf durumda tutmuş ve Irak'ın petrol ihracını

¹⁸⁸ Gülçin Günay, (2007), "Birinci Körfez Savaşı, Irak Savaşı ve Değişen Gazetecilik", Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul: s. 19

¹⁸⁹ Günay, a.g.t., s. 20

¹⁹⁰ Günay, a.g.t., s. 19

¹⁹¹ Tayyar Arı, (2000), "Irak'a BM Yaptırımları: Kitleli İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo", *Avrasya Dosyası*, Yıl: 7, Sayı: 3, Ankara: s. 234-235

¹⁹² Mehmet Akif Okur, (2008), "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 7, İstanbul: s. 165

baskı altına alıp uluslararası alanda petrol fiyatlarını denetimi altına almıştır. Ayrıca ABD Başkanı Bush, yeni dünya düzeninin kurulduğunu Körfez Savaşı sırasında ilan etmiştir. Orta Doğu bölgesinde İsrail, Irak'ın yenilgisi ile rahatlıkla savaş sırasında Irak'ı destekleyen FKÖ zor durumda kalmıştır.¹⁹³

2.1.2. Kuzey Irak'ta Kürtlerin, Güneyde Şiilerin Ayaklanması ve I. Huzur Operasyonu'nun Başlaması

Irak ordusunun yenilgisi ile sonuçlanan Körfez Savaşı'nın hemen ardından Güney Irak'taki Şiiler, yönetime karşı 1991 yılının Mart ayında bir ayaklanma başlatmıştır. Şii ayaklanması Kürt bölgelerini de harekete geçirmiş ve ilk ayaklanma 2 Mart 1991'de Süleymaniye'de başlamıştır. Saddam Hüseyin'e bağlı Caş (Sıpa) diye adlandırılan Kürt aşiretlerinin de katıldığı bu isyan sonucunda Kerkük, Erbil ve Dohuk isyancıların kontrolüne geçmiştir. Irak ordusu Musul'u güçlükle koruyabilmiştir. Musul ve Kerkük petrollerinin kurulacak bir Kürt devleti için vazgeçilmez olduğunu petrol olmadan devlet kuramayacaklarını bilen Irak Kürdistan Cephesi, Musul'u da ele geçirmek için ısrarla mücadele etmiştir. Irak ordusu, Koalisyonun savaş uçağı kullanmasını yasaklaması nedeniyle isyanı bastırmada ilk etapta zorlansa da 21 Mart 1991'den itibaren helikopter desteğiyle Kürt isyancıların direnişini kırmıştır.¹⁹⁴ ABD Kürt ayaklanması sonucunda oluşacak yeni bir rejimle muhatap olmaktansa bu onu korumak anlamına bile gelse Saddam Hüseyin'i yönetimde tutmayı tercih etmiştir.¹⁹⁵ Savaş sonrasında ABD, Irak'ın parçalanmasının daha çok İran'ın işine yarayacağını düşünerek Saddam Hüseyin'in yönetimde kalması için Kürtleri yarı yolda bırakmış ve ayaklanmayı desteklememiştir.¹⁹⁶

Kürt isyanının sona ermesi hızlı ve ani olmuştur. Irak ordusunun bölgeye hakimiyeti sonucunda yüzbinlerce Kuzey Iraklı Kürt yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁷

¹⁹³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 255

¹⁹⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 139

¹⁹⁵ Gilbert Achcar, (2004), *Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu*, Rida Ş., (Çev.), İthaki Yayınları, İstanbul: s. 355

¹⁹⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 139

¹⁹⁷ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, (1997), *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Ahmet F., (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: s. 159-160

Neticede 1991 yılının Nisan ayı başında Irak ordusundan kaçan bir buçuk milyon Iraklı Kürt, İran ve Türkiye sınırına dayanmıştır. Türkiye, sayıları beş yüz bine varan sığınmacıları içeri almama yönünde karar almıştır.¹⁹⁸

Çünkü üç yıl önce yaşanan benzer durumda Iraklı Kürt sığınmacılar, Türkiye'ye gelmiş ve büyük bir bölümü Irak'a geri dönmemiştir. Türkiye, kamplarda yaşayan sığınmacıların maliyetini de üstlenmiştir. Ayrıca ülkedeki Kürt bilincinin güçlenmesi ihtimali Türkiye'deki siyasetçilerin gözünde olumsuz bir imaj yaratmıştır.¹⁹⁹

Ancak hem sınırdan içeriye yönelik baskı çok artmış hem de Türkiye bu durumu sürdürmeye devam ederse uluslararası alanda çok fazla eleştiriye maruz kalacağını görmüştür. Neticede Kürtler sınırdan içeri kamplara alınmıştır. Dolayısı ile 1988'deki Kürt sığınmacılardan sonra Türkiye yeniden Kuzey Irak'taki Kürt sorununun kendi sınırları içine taşması durumuyla karşılaşmıştır.²⁰⁰

Kriz devam ederken Turgut Özal, Kürtlere daha kolay yardım sağlanabilmesi için sığındıkları dağlık alandan sınırın Irak tarafındaki bölgeye indirilmeleri ve burada bir tampon bölge oluşturulması fikrini Bush'a iletmıştır. BM Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991'de ünlü 688 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar üye ülkeleri ve insani örgütleri, insani yardım çabalarına katılmaya davet etmiştir. ABD kendi kamuoyundan gelen baskıların artması, Türkiye'nin ısrarı ve daha da önemlisi ABD müdahale etmezse İngiltere ve Fransa'nın müdahale etme durumunun belirmesi üzerine Kuzey Irak'a havadan yardım başlatma kararını almıştır. Neticede ABD, 10 Nisan 1991'de Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde yer alan bölgeye uçuş yasağı getirmiş ve askeri faaliyetleri durdurmuştur.²⁰¹

ABD, Irak'ı zayıflatıp kendisine bağlı bir Kürt devleti kurarak bölge üzerindeki denetimini artırmaya çalışmıştır.²⁰² Kuzey Irak bölgesinde bir devlet embriyosu oluşturulmasına rağmen bu oluşumun komşu devletlerde herhangi bir endişe

¹⁹⁸ Oran vd., (b), a.g.e., s. 260

¹⁹⁹ Erol Özdemir, (2016), "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara: s. 235

²⁰⁰ Oran vd., (b), a.g.e., s. 260

²⁰¹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 260-261

²⁰² İlhan Uzgöl, (1998), "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 55, Sayı: 1, Ankara: s. 323

yaratmaması için İngiltere Başbakanı John Major tarafından Kürt bölgesi yerine güvenli bölge teriminin kullanılması önerilmiştir.²⁰³

Bu gelişmelerin ardından Huzur Harekatı (Operation Provide Comfort) adı verilen operasyon, ABD, İngiliz ve Fransız askeri birliklerinin Zaho civarında güvenli bölge (safe haven) oluşturma yolundaki çalışmalarıyla başlamıştır. Bu devletlerin askerlerinden oluşan birlikler Silopi’de, hava gücü de İncirlik’te konuşlanmıştır. Çekiç Güç’te toplam 1.862 kişi görev almış ve 44’ü ABD, 4 tanesi Türkiye’den olmak üzere 77 uçak ve helikopter Huzur Harekatı’nın içinde yer almıştır.²⁰⁴ Bu operasyonun amacı, mültecilere acil yardım sağlayarak onları ülkelerine dönmeye ikna edecek bir güvenli bölgeyi Kuzey Irak’ta oluşturmaktır.²⁰⁵ Türkiye’ye ekonomik ve siyasal açıdan büyük yük getiren (günde bir milyon altı yüz bin dolar) Kürtler, hızla Kuzey Irak’a dönmeye başlamıştır. Bu ilk operasyon, 16 Temmuz 1991’de sona ermiş ve hemen ardından 2. Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort 2) ya da kamuoyunda Çekiç Güç olarak bilinen kuvvetin görev aldığı ikinci aşama başlamıştır.²⁰⁶

Çekiç Güç, Irak ordusunun Kuzey Iraklı Kürtlere olası saldırılarını engellemek ve onlara güvenlik şemsiyesi sağlamak için kurulmuştur.²⁰⁷ Çekiç Güç’ün Türkiye’ye gelmesi Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ısrarlı girişimleri sonucunda olmuştur.²⁰⁸

Bu operasyon, büyük miktarda insani yardımı mültecilere dağıtarak onların yaşadıkları bölgeye dönmeleri için aktif rol oynamıştır. Huzur Operasyonu’nun askeri ayağı on bir ülkeden katılan birliklerle beraber toplamda yirmi binin üzerine çıkmıştır. Bu operasyona Türkiye, askeri koruma sağlamak ve Irak birliklerinin güvenli bölgeye saldırmalarını engellemek amacıyla katılmıştır. Irak sınırına yakın bir yerde konuşlandırılan Türk askeri birlikleri, havadan askeri operasyona destek vermeye başlamışlardır. Kuzey Iraklı Kürtlerin kendi rızaları ile yaşadıkları bölgeye dönmelerini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Huzur Operasyonu, gerekli olan tüm güvenlik

²⁰³ Serkan Kekevi, (2010), *Devlet ve Egemenlik Açısından İki Körfez Savaşı Arasında Kuzey Irak’taki Gelişmelerin Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s. 173

²⁰⁴ Oran vd., (b), a.g.e., s. 261

²⁰⁵ Baskın Oran, (c), (1996), “*Kalkık Horoz*” Çekiç Güç ve Kürt Devleti, Bilgi Yayınevi, Ankara: s. 16

²⁰⁶ Oran vd., (b), a.g.e., s. 261

²⁰⁷ Baskın Oran, (1995), “Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç’ün Yasal Dayanakları Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 52, Sayı: 3, Ankara: s. 258

²⁰⁸ Oran, a.g.m., s. 259

önlemlerini almıştır. İlk etapta mülteciler, dağlardan Türk sınır hattındaki yaklaşık yirmi kampa yerleştirilmiştir.²⁰⁹

Huzur Operasyonu'nun askeri kuvveti olan Kalkık Horoz ya da Türkçedeki adı ile Çekiç Güç'ün görev alanı, 36. enlemin kuzeyindeki Irak toprakları ile sınırlandırılmıştır. Bu bölgenin genişliği 160 mil, derinliği ise 50 mildir. Bu arada sınırdaki sığınmacı sayısı giderek azalmış ve 1991 yılının Ağustos ayında yalnızca beş bin kişi kalmıştır.²¹⁰

36. paralelin kuzeyinin Irak askeri faaliyetlerine yasaklanmasından sonra Saddam Hüseyin, 14 Nisan 1991'de BAAS'ın resmi yayın organı olan el Thavna'da Kürtler ile ilgili bir yazı yayınlamıştır. Kürtlerin Irak'ın yerli halklarından olduğunu belirten yazıda Saddam Hüseyin, Barzani'yi dış güçlerin oyununa gelmemesi konusunda uyarmıştır. Saddam Hüseyin, Irak'ın monarşiden beri Arap ve Kürt halklarından oluşan bir devlet olduğunu ifade etmiştir. Böylece Kürt grupları yine kendi yanına çekmeye çalışmıştır.²¹¹

Türkiye 12 Temmuz 1991 tarihinde bir Bakanlar Kurulu kararıyla içerisinde TSK'nın da bulunduğu gücün Türkiye'de konuşlanmasına izin vermiştir. Kararın iç hukuktaki dayanağı olarak çok tartışmalı da olsa daha önce alınmış olan 126 sayılı TBMM kararı gösterilmiştir. Türkiye bununla birlikte İncirlik ve Batman'daki NATO üslerinin NATO dışı faaliyetlerde yani alan dışında (out of area) kullanılmasını kabul etmiş ve kendisi de Çekiç Güç'e katılmıştır. Ancak Türk komutanının görev kuvveti komutanıyla aynı rütbe ve statüde olması şartını getirmiştir. Ayrıca Çekiç Güç'ün faaliyetlerinde Türk Genelkurmayının izni gerektiği vurgulanmış, bu amaçla Türkiye'ye gelecek olan silahlar da yine Türkiye'nin denetimine tabi tutulmuştur. Bu birliğin görev süresi ise altı aylık sürelerle uzatılmıştır. 1991 yılının Eylül ayında kara birlikleri Türkiye'nin isteği üzerine çekilince, Çekiç Güç İncirlik ve Pirinçlik'te bulunan 77 uçak ve helikopterden oluşan bir kuvvet haline dönüşmüştür. Zaho'da da bir askeri eşgüdüm merkezi (Military Coordination Center MCC) kurulmuştur.²¹² Böylece Kuzeyden Keşif

²⁰⁹ Kirişçi ve Winrow, a.g.e., s. 163

²¹⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 141

²¹¹ Ayhan ve Pirinççi, a.g.e., s. 181

²¹² Oran vd., (b), a.g.e., s. 261

Gücü adını alan Çekiç Güç, bölgede yalnızca hava denetimi yapan bir kuvvete dönüşmüştür.²¹³

2.1.3. Türkiye'nin Çekiç Güç Karşısındaki Tutumu

Amerikan, İngiliz, Fransız ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nden oluşan ve İncirlik'e yerleştirilmiş olan teknik, diplomatik adıyla Huzur Sağlama Operasyonu'nun çok uluslu askeri gücün ya da popüler ifade ile Çekiç Güç'ün Türkiye'de uzun süre kalması hem Türk iç politikasını hem de Türk dış politikasını çok yakından etkileyen sıkıntı verici bir problem haline dönüşmüştür. İç politika açısından bakıldığında Çekiç Güç'ün varlığı ve faaliyetleri, TBMM'de çokuluslu gücün Türkiye'de kalma süresinin uzatılması ile ilgili görüşmeler ve oylamalar esnasında milletvekilleri arasında çok şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Hatta bazen Türkiye'deki hükümetler içinde bölünmelere ve krizlere yol açmıştır. Dış politika açısından bakıldığında ise Türkiye'nin komşuları ve özellikle Irak'la olan ilişkilerinde çatışmaların ve krizlerin nedeni haline gelmiştir.²¹⁴

Çekiç Güç, 1990'lı yıllarda Türkiye'de en fazla tartışılan dış politika konularından biri haline gelmiştir. Çekiç Güç'ün lehinde ve aleyhinde çok sayıda görüş ileri sürülmüştür. Lehte olan görüşler şöyle sıralanmıştır:

Kürt sorunu açısından bakıldığında Çekiç Güç, Saddam Hüseyin'in Kürtleri ezmesini engellemiş ve Türkiye sınırına yığılmalarının önüne geçmiştir. Türkiye Çekiç Güç'ün varlığından dolayı Kuzey Iraklı Kürtlerin ezilmesine engel olmuş, Kürt halkıyla bir problemi olmadığını öne sürmüş ve Çekiç Güç'ün varlığı sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesini önlemiştir. Çünkü Türkiye Çekiç Güç'e izin verirken ABD'de Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına sessiz kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye, Çekiç Güç'e izin vererek Kuzey Iraklı Kürtlerin yakınlığını sağlamıştır. Eğer Çekiç Güç'ün görev süresi uzatılmazsa başka bir ülkeye yerleşmesi ihtimali gündeme gelmişti ki bu durumda Türkiye, kendi toprakları üzerinde yerleşmiş olan kuvvetleri daha yakından denetleme imkanını kaybedecekti.²¹⁵

²¹³ Alptekin Molla, (2009), "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 11, Balıkesir: s. 37

²¹⁴ Gözen, a.g.e., s. 343

²¹⁵ Oran vd., (b), a.g.e., s. 262-263

Türkiye'nin bölge politikası açısından bakıldığında Çekiç Güç'ün bölgede bulunması, Irak'ın Türkiye açısından tehdit unsuru olmasını önlemiştir.²¹⁶ Çekiç Güç'ün Türkiye'den gitmesi ve Saddam Hüseyin'in güçlenmesi, Bağdat'ın Türkiye'ye karşı daha fazla sertleşmesine ve Kürtleri yeniden ezmeye başlaması durumunda ambargonun devam etmesine neden olacaktı. Ayrıca Çekiç Güç, Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağladığı için Türkiye'nin bu ülkelerden de bazı beklentileri bulunmaktaydı.²¹⁷

ABD ile ilişkiler açısından bakıldığında Çekiç Güç; yardım, bölgesel işbirliği ve Kuzey Irak'a dönük askeri operasyonlar gibi konularda Türkiye'nin elinde tuttuğu önemli bir koz haline gelmiştir.²¹⁸

Ayrıca bu kapsamda NATO ilk kez, Varşova Paketi dışında bir tehdide cevap vermiş ve böylece güvenliği katı bir biçimde Avrupa terimiyle değerlendiren Batı'nın tutumunda bir değişiklik yaşanmıştır. Bu hareketin Türkiye'ye sağladığı somut yararlarından biri de Türkiye'nin gelecekte Orta Doğu ülkeleri ile yaşayabileceği anlaşmazlıklarda NATO'nun Türkiye'nin yanında yer alma kararlılığını, Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşularına göstermiş olmasıydı. Başka bir ifade ile Orta Doğu ülkelerine gelecekte Türkiye'nin NATO üyeliğini daha da ciddiye almaları gerektiği sinyali gönderilmiştir.²¹⁹

Çekiç Güç'ün aleyhinde olan görüşlere bakıldığında ise bu gücün PKK'ya yardım ettiği, Kuzey Irak'ta otorite boşluğu yarattığı bununla birlikte bölgede bir Kürt devleti kurulmasına yardımcı olduğu şeklindeydi. Çekiç Güç'ün göreve başlamasının ardından PKK faaliyetlerinde bir artış yaşanması, Türkiye basınında Çekiç Güç'e ait helikopterlerin PKK'ya yardım malzemesi attığı ve PKK'lı yaralıları taşıdığı yönünde haberlerin yer alması bu yöndeki kuşku ve rahatsızlığın artmasına neden olmuştur.²²⁰ Ayrıca Çekiç Güç'ün Türkiye'deki varlığı ve Kuzey Irak'ta yürütülen operasyonlar Ankara-Bağdat hattında ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır.²²¹

²¹⁶ Alptan Ulutaş, (2006), "1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, İzmir: s. 96

²¹⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 262-263

²¹⁸ Oran vd., (b), a.g.e., s. 263

²¹⁹ Oral Sander, (b), (2013), *Türkiye'nin Dış Politikası*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara: s. 248

²²⁰ Oran vd., (b), a.g.e., s. 263

²²¹ Damla Aras, (2002), "Algılar, Yanılsamalar ve Gerçekler: Körfez Savaşı Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Komşularıyla On Yılı", Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul: s. 127

İlginçtir ki birbirine tam anlamıyla zıt her iki argümanın aynı Türk siyasetçiler tarafından farklı zamanlarda savunulduğu görülmüştür. TBMM'deki görüşmeler esnasında konuşan milletvekillerinin görüşlerinde zaman içinde devamlılık ve uyumun olmaması, Çekiç Güç'le ilgili olarak bazen lehte bazen aleyhte görüş öne sürmeleri, oldukça ironik ama aynı zamanda manidar bir durumdur. Milletvekillerinin konuyla ilgili olarak muhalefette iken aleyhte hükümete geldikten sonra lehte görüş öne sürmeleri, Türkiye'deki siyaset mantığı açısından sürpriz olmasa bile kafalarda bazı soruların oluşmasına yol açmıştır.²²²

Bu konuda farklı görüşler olmasına rağmen Çekiç Güç'ün Türkiye'deki varlığı ile ilgili durumu hiç değişmeden devam etmiştir. Hangi parti tarafından kurulursa kurulsun hükümetlerin Çekiç Güç'ün Türkiye'de kalması ile ilgili olan süreyi uzatma isteği, her defasında ilgili hükümetin Meclisteki çoğunluğu tarafından onaylanmıştır. Örneğin, Çekiç Güç'ün Türkiye'ye ilk yerleşmesi sırasında hükümette bulunan ve evet oyu kullanarak destekleyen ANAP milletvekilleri daha sonra muhalefete geçtikleri zaman bu gücün Türkiye'ye gelmesine ret oyu kullanmışlardır. Diğer taraftan ilk etapta Çekiç Güç'ün Türkiye'ye gelmesine hayır oyu kullanan dönemin muhalefet SHP milletvekilleri de daha sonra hükümete gelince tam tersi bir tutum sergileyerek Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılması yönünde oy kullanmışlardır.²²³ Türkiye Çekiç Güç karşısında bu çelişkileri yaşarken²²⁴ bu gücün görev süresi sürekli olarak uzatılmıştır.

Daha geniş perspektiften bakıldığında Çekiç Güç'ün Türkiye'den kalkarak Irak toprakları üzerinde askeri ve istihbari operasyonlarda bulunması, bir taraftan BM Antlaşmasının 2. maddesinin 4. ve 7. paragraflarına diğer taraftan da bu güce dayanak olarak gösterilmiş olan 688 sayılı kararın genel ilkelerine aykırı bir hükümdür. Zira her iki metin de bir ülkenin egemenliğinin hiçbir şekilde ihlal edilemeyeceğini söylemiştir. Halbuki Çekiç Güç, bu iki metinde belirtilmiş olan bu ilkeye aykırı bir biçimde Irak topraklarının kuzey bölgesi üzerindeki egemenliğini kısıtlamıştır. Gerçekten de Irak yönetimi, 1991'de yaşanan trajediden itibaren kendi ülkesinin 36. paralelinin kuzeyinde

²²² Gözen, a.g.e., s. 344-345

²²³ Gözen, a.g.e., s. 345

²²⁴ Oran vd., (b), a.g.e., s. 269

ve 32. paralelinin güneyinde bulunan yerlerin kontrolünü kaybetmiş ve otoritesini kullanamaz, faaliyet yapamaz hale gelmiştir.²²⁵

Irak'ın toprakları fiilen üç bölgeye ayrılarak Bağdat'ın bunlardan ikisi üzerindeki egemenliği durdurulmuştur. Bu bölünmeler de aslında ABD'nin tek taraflı olarak yaratmış olduğu suni oluşumlardır. Yani ABD'nin 688 sayılı kararı, Irak'ı üç parçaya bölme sonucuna götürecek biçimde yorumlaması, silahlı güç oluşturmaları ve bunu bölgeye konuşturması alınan bu kararın ve BM antlaşmasının ruhuna aykırıdır. Sonuçta 688 sayılı BM kararı, üye devletlere ve insani yardım kuruluşlarına, Irak halkına insani yardım çalışmalarına destek vermeye çağırıştır. Ancak bu durum, Irak devleti üzerinde askeri uçuşlar yapma yetkisi vermez çünkü aynı kararın tüm üye ülkelerin, Irak'ın ve bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı duymayı taahhüt ettiklerini kayıt altına almıştır, hükmüne aykırılık teşkil etmektedir.²²⁶

Ayrıca böyle bir çokuluslu gücün Irak üzerinde faaliyette bulunabilmesi için yine BM hukukuna göre Bağdat yönetiminden izin alınması gerekmektedir. Zira gayet açıktır ki Bağdat yönetimi, kendi içişlerine karışıldığı ve egemenliğinin ihlal edildiği gerekçesiyle Çekiç Güç'ün faaliyetlerine karşı çıkmıştır. Böyle bir durumda BM antlaşmasına göre bu gücün Irak içine yerleştirilmesi ya da üzerinde askeri uçuşlar yapması durumu uluslararası hukuka aykırıydı. Klasik uluslararası hukuk anlayışına göre Irak yönetimi kendi halkına karşı baskı yapmış olsa dahi onun egemenliğine zor kullanılarak son verilmesi mümkün değildi. Bu durum, klasik uluslararası hukukun en temel kuralı olan devletlerin içişlerine karışılmazlık ilkesine aykırıydı.²²⁷

Örneğin, Irak'ın insan hakları ihlallerini önlemek için Bağdat'ın içişlerine Çekiç Güç ile müdahale eden Batılı ülkeler; Bosna'da, Irak'ta yaşanan olaydan daha büyük oranda ve şiddette üç yıl devam eden insan hakları ihlalleri karşısında aynı hassasiyeti göstermemiştir. Üç yıl boyunca Sırpların Bosnalıları katletmesini ve kökünden kazıma faaliyetlerini önlemek için bir huzur sağlama operasyonu gerçekleştirilmemiştir. Aksine BM Güvenlik Konseyi'nin büyük ülkeleri, uzun bir süre Bosna savaşının bir iç savaş olduğunu ve dışarıdan müdahalenin doğru olmayacağı

²²⁵ Gözen, a.g.e., s. 354

²²⁶ Gözen, a.g.e., s. 354

²²⁷ Gözen, a.g.e., s. 354-355

gerekçesini öne sürerek müdahale etmekten kaçınmışlardır. Uygulanan bu çifte standardın altında yatan temel problem, ulusal çıkar anlayışından kaynaklanmıştır. Yani Batılı ülkelerin Irak'a karşı hızlı müdahalesi ile Sırbistan'a karşı sessiz kalması ya da yavaş tepki göstermesi arasındaki tezadın nedeni, bu devletlerin iki durumla ilgili ulusal çıkar anlayışları ve her iki durumda varmak istedikleri amaçlardı.²²⁸

Ayrıca bu yetki, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı her türlü araçları kullanılarak Kuveyt'ten çıkarılmasını öngören 678 sayılı karara destek vermekle sınırlıydı. Bir başka ifade ile 126 sayılı karar, Körfez Savaşı döneminde hem Irak'ın savaşta yenilmesine katkıda bulunmak hem de Türkiye'ye karşı bir saldırı olması durumunda savunma pozisyonu almak için hükümeti görevlendirmiştir. Bu yetki, sadece savaş şartlarında ve bu dönemi kapsayan bir yetkiydi. Körfez Savaşı'nın 28 Şubat 1991 tarihinde resmen sona ermesi ile birlikte bu yetki de sona ermiştir.²²⁹

Halbuki Çekiç Güç, Körfez Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından ortaya çıkmış ve Irak içindeki çatışmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan mülteci krizine bir çözüm bulmak amacıyla oluşturulmuştur. Bunun yeni bir durum olduğunu gösteren en önemli kanıtlardan biri sadece mülteci krizi kapsamında alınmış olan BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararıydı. BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ise böyle bir gücün kurulmasını zaten istememiştir. Özetle 126 sayılı karar, BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararına destek vermek amacıyla alındığı için 688 sayılı karar ile ilgili olarak TBMM'den ayrı bir yetkinin alınması gerekirdi.²³⁰ Ancak TBMM'nin bu yönde almış olduğu bir karar yoktu.²³¹ Bu nedenle hükümetin 126 sayılı karara dayanarak Çekiç Güç'ü Türkiye'ye konuşlandırması Türk Anayasası açısından uygun değildi.²³² Çünkü Anayasanın 92. maddesine göre dışardan asker getirilmesi izni yalnızca TBMM'ye aitti.²³³

Ayrıca Çekiç Güç'ün 126'ya dayandığı iddia edilirse böyle bir durumda Türkiye'nin Irak'a karşı savaş durumunu devam ettirdiği anlamı ortaya çıkar ki bu

²²⁸ Gözen, a.g.e., s. 355-356

²²⁹ Gözen, a.g.e., s. 356-357

²³⁰ Gözen, a.g.e., s. 357

²³¹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 262

²³² Gözen, a.g.e., s. 357

²³³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 262

durum hem genel olarak Körfez Savaşı'nın resmen sona ermesinden dolayı hem de Türk dış politikasının hedefleri açısından gerçek ve doğru değildi.²³⁴

Mesut Yılmaz hükümeti, ilerleyen aylarda Çekiç Güç'ün Türkiye'de kalma süresinin uzatılması adına yine hükümet kararıyla 1991 yılının Eylül ayında üç aylık uzatma yapmıştır. Daha sonra 1991 yılının Aralık ayında ise Süleyman Demirel hükümeti altı aylık uzatma yapa kararı almıştır. Bu uzatma kararları da TBMM'nin 126 sayılı kararına dayandırılarak yapılmış ve yeni bir TBMM yetkisine başvurulmamıştır. Yani Çekiç Güç'ün Türkiye'de kalış süresini uzatma kararları da Türk Anayasasına uygun değildi. Son olarak Çekiç Güç'ün Türkiye ve ABD arasında stratejik işbirliğinin temelini meydana getiren 1980 tarihli Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) ile de bir ilişkisi yoktu. Bu gücün Türk-Amerikan anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye konuşlandığı bilindiğine göre SEİA'nın bir yasal dayanak olduğu iddia edilebilirdi. Ancak burada da bu dayanağı yok eden problemler vardı. En önemlisi SEİA'nın kendisi de NATO kapsamında yapılmış bir anlaşmaydı ve Çekiç Güç nasıl ki NATO kapsamına girmezse SEİA kapsamına da giremezdi.²³⁵

Sonuçta Çekiç Güç'ün ne iç hukuk açısından ne de uluslararası hukuk açısından güçlü bir yasal dayanağı yoktu. Çekiç Güç'ün Türkiye'ye konuşlanmasının tek bir dayanağı vardı, o da özellikle Türkiye ve ABD arasında meydana gelen Fransa ve İngiltere'nin de desteklediği siyasi bir uzlaşmaydı. Hem güçlü bir hukuki dayanağının olmaması sebebiyle hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan şartlar göz önüne alındığında Çekiç Güç'ün Türkiye'nin Soğuk Savaş ve Körfez Savaşı sonrasında meydana gelen yeni dünya düzeninde özellikle ABD ile olan ancak genel olarak Batı dünyası ile ilişkilerinde ortaya çıkan yeni bir süreci temsil ettiği görülmekteydi. Bu yeni süreç kısaca Türkiye ile Batı dünyası arasında meydana gelen Avrasya Güvenlik Konsensusu olarak tanımlanabilir. Bu konsensus, Türkiye ve Batı'nın Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkanlar'da karşılaşmış oldukları yeni sorunların kaynakları ve çözümleri konusundaki siyasi işbirliğine dayanır. Bu yeni işbirliği, Soğuk Savaş dönemindeki hukuksal temellere dayanmadığı gibi yeni bir hukuki temeli de yoktu. Eğer Çekiç Güç sürekli olarak Türkiye'de bulunacaksa bu yeni konsensusun hukuki dayanağının yapılması gerekmektedir. Ancak görünen o ki Çekiç

²³⁴ Gözen, a.g.e., s. 357

²³⁵ Gözen, a.g.e., s. 357-358

Güç'ün uzun, çok uzun süre devam etmesi mümkün ve gerekli görünmemekle birlikte Çekiç Güç'ün varlığı ve geleceği, ilgili devletlerin amaçlarının gerçekleşmesine ve Çekiç Güç'ün bu amaçları ne kadar yerine getirip getirmediğine bağlıdır.²³⁶

Ancak tüm bu yaşananlara rağmen Çekiç Güç, varlığını sürdürmeye devam etmiş ve 2003 yılında kaldırılana kadar bir Kürt devleti yaratmaktan çok çifte çevreleme politikasının uygulanması için görev yapmıştır. Böylece ABD, bir taraftan Çekiç Güç sayesinde Kürtlerin güvenliğini sağlamış ve Saddam Hüseyin'le işbirliğine gitmelerini önlemiş diğer yandan da Kürtler sayesinde hem Irak'ı hem de Körfez bölgesini denetleme imkanı yakalamıştır.²³⁷

2.1.4. ABD'nin Irak'a ve Diğer Ülkelere Karşı Uyguladığı Çifte Çevreleme Politikası

ABD özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Orta Doğu ülkeleri üzerinde hegemonyasını artırmaya başlamıştır. Şemsiyesi altında yer alan ülkelerle işbirliği yapan ABD, kendisine meydan okuyan ya da işbirliğinden kaçınan ülkelere de gözdağı vererek tek kutuplu sisteme geçen yeni konjonktürde gövde gösterisi yapmıştır. Bu güç gösterisinin en önemli ve somut örneği ise hiç kuşkusuz Körfez Savaşı olmuştur.

ABD, 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanıyla net bir şekilde bu ülkeye karşı cephe almıştır. Artık Orta Doğu'da sadık dostu olan İran Şahlığını kaybetmiştir. Orta Doğu dengeleri açısından ABD, İran-Irak Savaşı'nda İran'ın karşısında olmuş ve Irak'tan yana net bir tutum sergilemiştir. Ancak bu savaşın bitimiyle birlikte Irak yönetimi özellikle Orta Doğu'da ABD'nin çıkarlarına aykırı hareket etmeye başlamış ve saldırgan tutumu sonucunda Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu durum, ABD için bardağı taşıran son damla olmuştur.

ABD'nin Irak'ı hedef tahtasına koyması Soğuk Savaş'ın bitimine denk gelmiştir. Kuveyt'i işgal etmesi ile petrol rezervlerini daha da artıran Irak, ABD tarafından diğer devletlerin de desteği alınarak Kuveyt'ten çıkartılmıştır. Böylece Irak'ın daha da güçlenmesi engellenmiştir. Bu savaşın nedenlerinden biri petrol ve

²³⁶ Gözen, a.g.e., s. 359

²³⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 266

sarsılan Orta Doğu dengelerini yeniden kurmaktır. Diğer bir neden ise Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ABD, küresel liderliğini tekrardan güçlendirmek istemiştir.²³⁸

Böylece ABD, İran'a ilave olarak Irak'ı da bölgede birinci hedefi haline getirmiştir. Bu iki ülke ikili çevreleme (dual containment) politikasının merkezine konulmuştur. ABD'nin 1990'larda kendisi ile çatışan rejimleri asi, haydut devletler (rogue states) olarak adlandırıp bu ülkeleri uluslararası alandan izole etme ve sıkıştırma politikasının bir uzantısı olarak çifte çevreleme (dual containment) politikasını ortaya çıkarmıştır. Çifte çevreleme politikası ilk olarak Clinton'un özel danışmanı Martin Indyk tarafından 18 Mayıs 1993'te Washington Institute for Near East Policy adlı bir düşünce üretim merkezinde yaptığı konuşma sırasında ortaya atılmıştır. İkili çevreleme politikası, Arap-İsrail barış girişimi ile birlikte ABD'nin 1990'larda Orta Doğu'ya karşı oluşturduğu en önemli politikalardan biri olmuştur. Irak ve İran'ı uluslararası alandan izole etmeyi hedefleyen bu politika, ABD'nin artık bölgede bu iki ülkeyi geçmişte olduğu gibi birbirine karşı kullanma politikasından da vazgeçtiğinin bir göstergesidir.²³⁹

Irak ve İran dışında Libya, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkelere karşı ABD; izole etme, çevreleme, baskı uygulama ve hatta bu ülkeleri uluslararası sistemin yapıcı üyeleri haline dönüştürme sorumluluğunu kendisinde görmüştür.²⁴⁰ Herhangi bir ülke, ABD'nin istediği şekilde hareket etmezse sorumluluklarını yerine getirmezse ABD tarafından haydut ya da başarısız devlet olarak görülmüş ve yola getirilmeye çalışılmıştır. Bu devletler uluslararası sistemden soyutlanmış ve ABD, diğer ülkelerin bunlarla diyalog kurmalarını önlemeye çalışmıştır.²⁴¹

ABD, Irak ve İran'ı aynı anda çevreleyerek ve uluslararası alandan izole ederek Orta Doğu'daki dengeyi kontrol etmeye çalışmıştır. Yahudi lobisinin de desteklediği ve uygulanmasında etkili olduğu çifte çevreleme politikası, 1990'ların sonuna gelindiğinde özellikle Batılı ülkelerin bu iki ülkeye eleştirel diyalog adını verdikleri yaklaşımlarını geliştirmeleri üzerine etkinliğini yitirmeye başlamıştır.²⁴²

²³⁸ Sedat Laçiner, (2004), *Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye*, 1. Baskı, Roma Yayınları, Ankara: s. 13-14

²³⁹ Sönmezoğlu, (b), a.g.e., s. 540

²⁴⁰ Oran vd., (b), a.g.e., s. 269-270

²⁴¹ İlhan Uzgöl, (2004), "ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası", *Orta Doğu ve NATO, Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Yıl: 39, Sayı: 243, Ankara: s. 8-9

²⁴² Oran vd., (b), a.g.e., s. 270

Bu kapsamda Türkiye'nin coğrafi olarak İran ve Irak'a sınır ülke konumunda olması, bölgede Türkiye'nin önemini daha da artırmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin dış politikada yapacağı manevralar ve izleyeceği tutum sadece Türk dış politikası açısından değil bölge konjonktürü açısından da önemli hale gelmiştir.

2.2. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKASI

Dış politika, uygulanmakta olan diğer tüm politikalar gibi devletin ve ülkenin karar alma mekanizması tarafından oluşturularak diğer politikalardan farklı bir şekilde uluslararası ortamda uygulanır. Bu sebeple devletin dışındaki ortamda yani uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerden, mevcut güç dengesinden ve işlemekte olan siyasi, hukuki ve ekonomik süreçlerden etkilenir. Dış politika, üç önemli çevreden gelen girdilerin bir araya gelmesi neticesinde oluşan kararlar, davranışlar ve hedeflerin toplamıdır. Dış politikada karar alıcılar, dış politika sürecinde yalnızca kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını katmazlar. Ancak bu arada uluslararası ve ulusal ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve diğer girdileri de dikkate alarak hareket ederler. Böylece ortaya çıkan politikalar ne sadece liderlerin ne ulusun tamamının ne de sadece uluslararası ortamın ürünü değildir. Zira bütün bunların birleşimidir. Bu birleşimde hangi etkenin ne kadar rol alacağı yani dış politika yapıcılarının hedeflerinin tam olarak ne ölçüde gerçekleştirebileceğini ve sonuçta uluslararası ortamdaki şartlar dış politikanın meydana gelmesinde ve uygulanmasında ne derecede elverişli olacağı gibi sorulara genel yanıtlar vermek oldukça zordur.²⁴³ Kimi zaman ülkelerin benimsedikleri ideolojiler (ideolojik devletler) hem iç politikayı hem de dış politikayı belirleyebilir. Kimi zaman ülkeler, belirli dönemlerde ideolojik davranışlar sergileyebilir bazen de karar alıcıların ideolojik yaklaşımları dış politikaya yansıyabilir.²⁴⁴ Çünkü dış politikanın meydana gelmesinde etkili olan bu üç faktör, devlet sisteminin yapısına, liderlerin psikolojik ve kişisel özelliklerine, uluslararası ortamın özelliğine ve diğer faktörlere bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkarır.²⁴⁵

²⁴³ Bal vd., a.g.e., s. 726

²⁴⁴ Yusuf Ziya Bölükbaşı, (2016), "2002'den Günümüze Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara: s. 180

²⁴⁵ Bal vd., a.g.e., s. 726

2.2.1. Körfez Savaşı Sonrası Dönemde Oluşan Yeni Türk Dış Politikası

Türkiye, Kuzey Irak politikası çerçevesinde yaşadığı problemlere rağmen bölge açısından büyük önem taşıyan bir ülkeydi. Geçmişten itibaren Türkiye hem kendisinin hem de bölgenin huzuru için barış ve istikrar ülkesi olmaya çalışmıştır. Ancak Türkiye, bu çabalarına rağmen jeostratejik konumundan dolayı çevresinde yaşanan sorun ve çatışmalardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye'nin güvenlik algısı sebebiyle genelde Irak, özelde ise Kuzey Irak bölgesi birçok nedenden dolayı önem arz etmektedir. Birinci Körfez Savaşı, Irak'ta ve Orta Doğu bölgesinde birçok dengenin değişmesine neden olmuştur. Bu savaşın sonunda 1991 yılında Irak'ın güneyinde Şiiler, kuzeyinde ise Kürtler ayaklanmıştır. Kuveyt'in işgali Irak için bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaşla birlikte Irak'taki ve bölgedeki dengelerin yavaş yavaş değişmeye başlaması, Irak'ın bugün içinde bulunduğu konjonktürü hazırlamıştır. Bir yandan Saddam Hüseyin yönetiminden koparılan Kuzey Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla güvenli bölge ilan edilirken diğer yandan da Irak'a uygulanan ambargo ülkeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Irak'la birlikte ortaya çıkan bölünme senaryoları hem Irak halkına hem de bölge ülkelerine yönelik bir psikolojik savaş yürütüldüğü izlenimi vermiştir. Irak'ta yaşanan bu gelişmeler, başta Türkiye olmak üzere bölgedeki tüm ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir.²⁴⁶

Türkiye, yeni koşullarda Kürt sorununu çözmek için harekete geçmiştir. Irak'ın güçlenmesini istemeyen bu yüzden de Batı'yla dolayısıyla da Türkiye'yle yakınlaşan Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 12 Şubat 1991'de Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'ı içine alan yedi günlük bir geziye çıkmıştır. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara'yla temaslarda bulunan Alptemoçin'in Şam ziyareti esnasında üç konu ele alınmıştır: Irak'ın durumu, bölgesel suların ortak kullanımı ve sınır güvenliği. Ziyaret sonrasında yapılan ortak açıklamada; Türkiye'nin ve Suriye'nin, Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyetleri açık olarak vurgulanmıştır. Taraflar, savaş sonrasında bölge coğrafyasında bir değişiklik yaşanmaması konusundaki görüşlerini dile getirdikten hemen sonra Irak'ın gelecekteki yönetim biçimine, Irak halkının karar vermesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Ortak

²⁴⁶ Ali Semin, (2011), "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", *Bilge Strateji*, Yıl: 3, Sayı: 5, İstanbul: s. 180

bildiride ayrıca kriz sonrası dönemde Türkiye ve Suriye arasında temasların artırılması, güçlü bir koordinasyon ve işbirliği ortamı kurulmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte sınır güvenliği konusunda da olumlu adımlar atılmıştır. Suriyeli yetkililer, Dışişleri Bakanı Alptemoçin'e Türkiye'deki iç istikrarın kendileri için önemli olduğunu belirterek Türkiye'nin istikrarının Suriye'nin istikrarıyla yakından ilgili olduğu mesajını vermişlerdir.²⁴⁷

Yine iki ülke arasında bulunan bölge sularının paylaşılması konusunda da bir yakınlaşma sağlanamadığı izlenimi ortaya çıkmıştır. Alptemoçin'in, Turgut Özal'ın kasımında İstanbul'da bir su zirvesi yapılması teklifini iletmesine ve su sorununun Suriye ile ilişkileri bozmaması için yapılan tüm girişimlere rağmen ortak bildiride yer alan açıklamalardan iki tarafın farklı görüşlerde ısrar ettikleri görülmüştür. Suriyeli yetkililer, bölgesel sular konusunu suyun kotalara göre paylaşımı şeklinde gündeme getirmiştir. Türk tarafı ise suyun paylaşımı değil ortak projeler yoluyla kullanımının en verimli şekilde gerçekleştirilmesi üzerinde durarak, bu alanda Suriye ile çeşitli projeler gerçekleştirmeye hazır olduklarını bildirmiştir.²⁴⁸

Ayrıca Türkiye, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmeye çalışırken ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması politikasını izlerken, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulabileceği haberleri hızla yayılmaya başlamıştır. KYB lideri Celal Talabani'nin bu sırada ABD'ye giderek Kürtlerin geleceği ile ilgili görüşmelerde bulunması, bu haberlerin Washington kaynaklı olduğu ihtimalini güçlendirmiştir. Bu sırada Cumhurbaşkanı Turgut Özal, PKK'nın bölgedeki etkinliğini azaltmak için Kuzey Irak'taki Kürt liderlerle temasa geçmiştir.²⁴⁹ Bu dönemde Türkiye, PKK terörünün çözümü için Kuzey Irak'taki Kürtler arasında realist bir politika izlemeye başlamıştır. 1991'den itibaren Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın isteği ve Dışişleri bürokratları aracılığı ile KYB lideri Celal Talabani ve KDP lideri Mesut Barzani ile yakınlaşma sağlanmıştır.²⁵⁰ Genelkurmay ve MİT'e haber vermeden 20 Şubat 1991'de Barzani ve Talabani'ye mesaj göndererek görüşme isteğinde bulunmuştur. 8 Mart 1991'de Barzani'nin bir temsilcisi, Talabani ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tugay Özçeri

²⁴⁷ Oran vd., (b), a.g.e., s. 555

²⁴⁸ Oran vd., (b), a.g.e., s. 270

²⁴⁹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 555

²⁵⁰ İsmail Birer, (2001), "Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Yansımaları", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 120, Sayı: 370, Ankara: s. 11

arasında Ankara’da bir görüşme gerçekleşmiştir. Irak Kürtlerinin hamiliği rolünü üstlenmek isteyen Turgut Özal’ın Kürt sorununa yaklaşımı, MGK toplantılarında sert tartışmalara yol açmıştır. Sertlik yanlıları, Körfez Krizi’nde olduğu gibi yine kendilerine haber vermeden hareket eden Turgut Özal’ın politikasının devletin menfaatleriyle çelişebileceğini düşünmüşlerdir. O dönemde Kuzey Irak’ta denetimi sağlayan Barzani’ye bağlı Kürt gruplarının Türkiye sınırına yakın yerleri boşaltmasının ardından Irak hükümetiyle ilişkiye geçen PKK bölgeye yerleşmiş, terkedilen silah ve cephanelere el koymuştur. Kuzey Irak’ta ortaya çıkan bu boşluğun Türkiye tarafından doldurulmasından endişe duyan Irak, Türkiye sınırını emniyete almak için PKK’nın bölgeye yerleşmesini teşvik ederek, bu yolla sürekli olarak gündeme gelen Musul-Kerkük bölgesini PKK aracılığıyla emniyete almayı planlamıştır.²⁵¹

Süreç bu şekilde devam ederken 14 Haziran 1991’de Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ilk kez Talabani ile doğrudan görüşme yapmış ve Ankara’da fikir ayrılıkları iyice ortaya çıkmıştır. Turgut Özal’ı ihanetle suçlayacak denli ağır eleştirilerde bulunan sertlik yanlıları, devletin politikasında ağır basmış ve 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991’de Kuzey Irak’a üç harekat düzenlenmiştir. Bu harekatlar Kuzey Irak Kürtleri arasında büyük tepkiye neden olmuştur. Kuzey Irak Kürtleri, Türkiye’nin amacının PKK’yı vurmak olmadığını Irak Kürtlerini vurarak onları kendi bölgelerindeki PKK terör örgütünü temizlemeye zorladıkları görüşünü ileri sürmüşlerdir. Uluslararası alanda da tepkiler son derece sert olmuştur. Rusya, Almanya, Irak ve Yunanistan Türkiye’yi protesto etmiştir. Harekata yönelik tepkilere rağmen Türkiye’nin onayı olmadan Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulamayacağını bilen KDP ve KYB, Ankara’yla ilişkilerini artırmış ve kendi bölgelerinde Bağdat’ın desteği ile etkisini artıran PKK’nın eylemlerini sınırlandırmaya çalışmıştır.²⁵²

Türkiye bir taraftan Kuzey Irak’ta terör örgütüne karşı askeri operasyonlar gerçekleştirirken diğer taraftan da Suriye ile temasa geçerek Şam’ın PKK’ya verdiği desteği kesmesini sağlamaya çalışmıştır. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992’de Şam’a yaptığı ziyaret sırasında Suriye’nin PKK’ya verdiği desteği gösteren belgeleri mevkidaşına sunmuştur.²⁵³

²⁵¹ Oran vd., (b), a.g.e., s. 555

²⁵² Oran vd., (b), a.g.e., s. 555-556

²⁵³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 556

Ayrıca o dönemde Kuzey Irak'taki Kürt hükümetinin ilk başkanı sıfatıyla 9 Haziran 1992'de Türkiye'ye gelen Talabani, PKK'nın Irak'a geçmiş olabileceğini ama Kuzey Irak'ta bulunmadığını açıklamıştır. Temmuz 1992'de Talabani ve Barzani'nin Turgut Özal'ın isteği üzerine Ankara'ya gelmeleri ve kendilerine verilen kırmızı pasaportla ABD'ye geçmelerinin ardından, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişmelerde doğrudan yer almak istediği fikri açığa çıkmıştır. KDP ve KYB ise hem Ankara'nın federe devlete karşı çıkışını önlemek için hem de PKK'nın Kuzey Irak'taki gücünü azaltmak için PKK'ya yönelik politikalarında değişiklik yapmıştır. PKK, seçimler de dahil federe devlete giden siyasal sürecin dışında tutulmuş ve Kuzey Iraklı Kürtler ekim ayında silahlı güçlerini de birleştirme kararı aldıktan sonra PKK ile çatışmaya başlamıştır. Tam bu sırada Türkiye'nin yeni bir sınır ötesi hareket yapması sonucu, PKK iki ateş arasında kalarak Irak denetimindeki güney bölgelere çekilmek zorunda kalmıştır.²⁵⁴

Türkiye, bir taraftan ABD'nin Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurma girişimlerinin içinde yer alır görünürken diğer taraftan kendi politikası olan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için çabalarını sürdürmüştür. 4 Kasım 1992'de Erbil'e giden Jandarma Kuvvetleri Genel Komutanı Eşref Bitlis, Kürt yönetimiyle bir anlaşma yaparak Türk askerlerini bölgeden çekmiş, bunun karşılığında Kürt tarafından PKK'nın Türkiye'ye geçmesine izin verilmeyeceği güvencesini almıştır. 14 Kasım 1992'de ise Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları Ankara'da bir araya gelerek, bölgede bir Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceklerini belirterek, üç ülke tarafından ABD'nin Kürt devleti kurma politikasına karşı bölgesel bir ittifak yapıldığı izlenimini vermişlerdir. Bunun ardından Kürt parlamentosu üç ülkenin de parlamentolarına birer mektup yollayarak bu ülkelerin içişlerine karışmaya niyetleri olmadığını ve bu ülkelerdeki Kürt nüfusu kışkırtmayacaklarını açıklamıştır.²⁵⁵

Bu sırada Türkiye'nin bölge güçleriyle gelişen ilişkileri ve askeri hareketleri nedeniyle sıkışan PKK, gücünü daha fazla zayıflatmak istemeyerek 20 Mart 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Bu sırada PKK, bir taraftan KDP ve KYB arasında Türkiye'yle yapılan sınır ticaretinden alınan vergiler konusunda çıkan anlaşmazlıktan yararlanmıştır. Diğer taraftan tekrar Talabani'den destek almaya başladığı gibi

²⁵⁴ Oran vd., (b), a.g.e., s. 557

²⁵⁵ Oran vd., (b), a.g.e., s. 557-558

stratejisinde de değişikliğe giderek, halk ayaklanmaları temeline dayanan köylü savaşı anlayışını terk ederek yeniden gerilla savaşına dönüş yapmıştır.²⁵⁶

2.2.2. Turgut Özal'ın Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesine Bakış Açısı

Turgut Özal'ın Kürtlere yönelik düşündüğü stratejik vizyon şu unsurlardan oluşuyordu: Türkiye'nin Irak'ta bağımsız ya da otonom bir Kürt devletine sempatiyle bakması ve bu tür bir gelişmeyi olumlu karşılaması halinde, Kürtlerin de devlet kurduktan sonra Türkiye'ye Kürtçe konuşan bölgelerin ana ülkesi olarak bakma şansı bulunmaktaydı. Çünkü dünyadaki Kürtlerin çoğunluğu Türkiye'de yaşamaktaydı ve Türkiye Kürtleri, diğer bölgelerde yaşayan Kürtlerle karşılaştırıldığında daha iyi eğitilmiş, Türk siyasal hayatında yükseklere tırmanmış bir gruptu. Bu durumda şayet günün birinde bir Kürt devleti kurulması halinde, Türkiye'nin varlığı ve sesi de oradaki Kürtler tarafından en çok dinlenen olurdu. Böyle bir oluşum, İran ve Irak'taki Kürtler üzerinde Türkiye'nin etkin bir rol oynamasını sağlayarak, Türkiye'ye pazarlık gücü kazandıracak ve yapılacak bazı manevralarla Kürtlerle ilgili masada iyi bir konum sağlamış olacaktı.²⁵⁷

Bu bakış açısı ışığında Körfez Savaşı'nın hemen ardından yaşanan mülteci akını ve Irak'ın kuzeyinin uçuşa yasak bölge ilan edilmesinden sonra Turgut Özal, Kürt kartını oynamaya karar vermiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, o dönemle ilgili şu düşüncelere sahipti: Türkiye'nin Bulgaristan, Batı Trakya hatta Kıbrıs'taki Türk azınlığı ile ilgili olarak soydaşları için devreye girdiğini, bu konu ile ilgilendiğini belirtmiştir. Şimdi aynı mantıkla Türkiye, vatandaşlarının bir kısmının Kürt olduğunu kabullenirse Irak'taki Kürtlerle onların geleceği ve esenliği ile ilgilenmesi de son derece doğaldı. Çünkü Irak'taki Kürtler bizim vatandaşlarımızın soydaşlarıydı.²⁵⁸

Bu düşünceler ışığında, ilk olarak Kürtçe konuşmanın serbest bırakılması gündeme gelmiştir. Bu durumun hemen ardından Turgut Özal, doğu sorununun konuşa konuşa çözülebileceğini ifade etmiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ Oran vd., (b), a.g.e., s. 558

²⁵⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 161-162

²⁵⁸ Arcayürek, a.g.e., s. 331

²⁵⁹ Arcayürek, a.g.e., s. 333

Dönemin ANAP Milletvekili Adnan Kahveci, Güneydoğu’da bir süre incelemelerde bulunduktan sonra 1992 yılının Mayıs ayında ‘Kürt sorunu nasıl çözülmez’ başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Türkiye’nin en önemli gündem maddesi haline gelen ve ciddi bir çözümün bulunmaması halinde durumun iç savaşa dönüşebileceğinden söz edilmiş ve bu konuda; askeri yöntemlerle hiçbir devletin çözüme ulaşamadığını, askeri yöntemlerin hep iç savaşı getirdiğini, bugün Kürt sorununun siyasal bir krize dönüştüğünü, çözüm için kararlılıkla atılacak siyasi adımlara ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Ayrıca Adnan Kahveci; Kürt realitesi, Kürt kimliği ve dilinin bir an önce kabul edilmesi gerektiğini, Kürtlerin siyasal haklarının verilmesini, bu durumun Türkiye’de demokrasi çitasını yükselteceğini ve PKK gibi terör örgütlerine olan halk desteğinin de ortadan kalkmasına neden olacağını ifade etmiştir.²⁶⁰

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye’nin o güne kadar izlemiş olduğu politika ile taban tabana zıt olan raporu incelemesinin ardından üzerinde el yazısıyla bazı değişiklikler yaptıktan sonra kendi raporu haline getirerek dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’e göndermiştir. O yaz, raporda söz edilenler doğrultusunda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Milli Güvenlik Kurulu’nda, GAP televizyonundan Kürtçe yayın yapılmasını istemiştir. Yine aynı yılın ağustos ayında ise Kürtçe eğitimin serbest bırakılması gerektiğini ifade etmiş ve sonunda Türkiye’yi karıştıracak o ünlü açıklamasını yapmıştır: “Federasyonu bile tartışmalıyız.”²⁶¹

Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş bu konuyla ilgili dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’la görüşmüştür. Bu görüşme ile ilgili olarak: Bu durumun basına yansıdığını ve konuyla ilgili olarak Turgut Özal’a hangi görüşte olduğunu sorması üzerine Turgut Özal’ın Doğan Güreş’e; Federasyon fikrini asla savunmadığını çünkü bu durumun ülkenin üniter yapısına aykırı olduğunu ancak konuşulmasında ve tartışılmasında mahsur görmediğini, hatta konuşulsun ve tartışılsın ki federasyon fikrinin sakıncaları ortaya çıksın ve halk da buna inansın diyerek görüşünü aktarmıştır. Bunun üzerine Doğan Güreş de Turgut Özal’a; Bu konunun tartışılması zamanının bile uygun olmadığını çünkü alçak şiddette bir mücadele yürüten silahlı kuvvetlerin, polisin

²⁶⁰ Arcayürek, a.g.e., s. 335

²⁶¹ Arcayürek, a.g.e., s. 336

ve halkın morali üzerinde olumsuz etki yapacağını ve bu durumun da kendisini sıkıntıya sokacağını belirtmiştir.²⁶²

Ancak o dönemde Uğur Mumcu, Eşref Bitlis, Adnan Kahveci gibi Kürt sorunuyla uğraşan çözüme kavuşmasını isteyen siyasetçi ya da devlet adamı kim varsa 1993 yılı içinde siyasi cinayetler sonucu hayatını kaybetmiştir.

2.2.3. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin Oluşma Durumu ve Türkiye

Türkiye'nin en çok çekindiği konulardan biri olan Kuzey Irak'ta bir Kürt siyasal oluşumu, Türkiye'nin davet ettiği Çekiç Güç'ün sağlamış olduğu güvenlik ile birlikte embriyon olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumun en önemli aşaması ise 1992 yılının Mayıs ayında Kuzey Irak'ta seçimlerin yapılarak bir parlamentonun kurulması olmuştur. Gerçi Iraklı Kürtler seçim konusunu Ankara'ya önceden iletmıştır. Ancak bu durum, parlamento değil belediye seçimleri olarak bildirilmiştir.²⁶³

Yapılan bu seçimlerden önce Bağdat yönetimi, 23 Ekim 1991'de bölgedeki tüm memurluklarını geri çekerken bölgeye yönelik bir de ekonomik ambargo başlatmıştır. Bunun sonucunda ise Kuzey Irak'ta tam bir siyasi ve idari kaos başlamıştır. Müttefiklerin izledikleri politikaların ve bölgenin Irak idari bütünlüğünden koparılmasının bir sonucu olan bu kaostan çıkmak için tavsiye edilen çözüm, yapılacak genel seçimler sonucunda bölgede yerel bir siyasi otorite sağlayarak siyasi ve idari düzenlemeleri yapmak şeklinde gerçekleşmiştir. Washington'un isteği üzerine Ankara'ya gelen Kürdistanî Cephe temsilcileri, Kuzey Irak'ta 1970 Özerklik Anlaşması'na dayanarak yerel yönetimler oluşturmak için seçim yapmak istediklerini bildirmişler ve Ankara'nın olurlarını almışlardır. Bunun sonucunda 1992 yılının Ocak ayında, bölgede genel seçimlerin 4 Nisan 1992'de yapılacağı açıklansa da teknik nedenlerden ötürü seçimler önce 30 Nisana sonra 17 Mayıs'a sonra da 19 Mayıs'a ertelenmiştir.²⁶⁴

19 Mayıs 1992'de yapılan seçimlere, Kürdistanî Cephe'ye bağlı partiler dışında Kürdistan İslami Hareketi adlı cephe dışı bir örgüt ve bir grup Hristiyan, bağımsız bir

²⁶² Arcayürek, a.g.e., s. 337

²⁶³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 263

²⁶⁴ Ümit Özdağ, (1999), *Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaş'ın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: s. 79-80

liste ile katılmıştır. Bir Irak Kürdistanî partisi olmayan PKK terör örgütünün yapılan seçimlere katılması mümkün değildi. Diğer yanda Irak Milli Türkmen Partisi lideri Dr. Muzaffer Asım, seçimlerin Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacağını ifade ederek partisinin seçimlere katılmayacağını açıklamıştır. Irak Milli Türkmen Partisi 8 Mayıs 1992 tarihinde bir bildiri yayınlayarak seçimlerin Türkmenlerin ve Irak halkının beklentileri ile uyuşmadığını ifade etmiştir. İngiliz istihbaratı ile yakın ilişki içinde olan ve geçmişte Bağdat yönetimi ile çalışan surçî aşireti merkezli Kürdistan Muhafazakar Partisi ve Komünist Akım adlı iki örgüt de seçimlere katılmamıştır.²⁶⁵

Kürdistanî Cephe tarafından alınan bir karar doğrultusunda Kerkük ve Musul'da da gerekli şartlar sağlandığında seçimlerin yapılacağı, buralarda yaşayan Türkmen azınlığa da 5-10 sandalye verileceği ifade edilmiştir. Ancak işin ilginç tarafı, Türkmenlerin Kürtlere oranının yüzde 40'a 60 civarında olduğu gerçeği göz önüne alındığında Türkmenlere verilen sandalye sayısının yetersiz olduğu görülmüştür. Türkmenlere verilen sandalyelerin oranı ırkçı bir yaklaşımla belirlenmiştir. Ayrıca Viyana'da gerçekleşen Irak muhalefeti toplantısında alınan karara göre demokratik Irak parlamentosunun kurulması durumunda nüfusun yüzde 71'ini oluşturan Araplar 123 milletvekili, yüzde 20'sini oluşturan Kürtler 35 milletvekili, yüzde 6'sını oluşturan Türkmenler 11 milletvekili ve yüzde 3'ünü oluşturduğu ifade edilen Süryaniler 5 milletvekili sahibi olacaktı. Fakat Türkmenlerin gerçek oranı olan yüzde 13-15'i kabul etmeyen Viyana kararlarının bile altında bir temsil öneren Kürdistanî Cephe, Türkmenlere hiç de adaletli olmayan bir oran önermiştir.²⁶⁶

Bu gelişmelerin ardından Irak'ın kuzeyinde parlamento seçimleri 1992 yılının Mayıs ayında yapılmıştır. Seçimlere 18 yaşını doldurmuş olan 1.1 milyon seçmen katılmıştır. Her 30.000 seçmene bir milletvekili düşmüş ve yeni kurulan parlamento 105 sandalyeden oluşmuştur. 17 Mayıs 1992 tarihinde yapılan seçimlerde KDP oyların yüzde 45'ini, KYB ise yüzde 44'ünü almıştır. Sosyalist parti oyların yüzde 3'ünü, Komünistler yüzde 2'sini almalarına rağmen parlamentoya girmek için gerekli olan yüzde 7'nin altında kalmış ve her iki partide sandalye kazanamamıştır. Kürdistan İslami Hareketi ise yüzde 5 oy almıştır. Yapılan görüşmelerin ardından KDP ve KYB'nin 50'ser milletvekili çıkarmaları, Hristiyan azınlığa ise 5 sandalye verilmesi

²⁶⁵ Özdağ, a.g.e., s. 80

²⁶⁶ Özdağ, a.g.e., s. 80-81

kararlaştırılmıştır. Kırmanç bölgesinde Barzani, soran bölgesinde Talabani kesin bir üstünlük kazanmıştır. İki bölgenin kesişme yeri olan ve 300.000'e yakın Türk'ün yaşadığı Erbil'de ise seçimi KDP az bir fark ile önde tamamlamıştır.²⁶⁷

Ayrıca o dönemde yapılan seçimler, Irak'ta şimdiye kadar yapılmış olan ilk demokratik oylamaydı. Böylece Kürtler demokrasi fikrine duydukları inancı da vurgulamışlardır. Oylarda sahtecilik yapılmasını engellemek ve uluslararası izlemeyi kolaylaştırmak için Kürt yetkililer tarafından İsviçre Büyükelçiliğindeki bölgede oy kullanmak üzere yüzlerce yer hazırlanmıştır. Çok uzun mesafeleri yaya olarak gelen Kürtler, oy kullanmak için de sekiz saat sandık başında beklemişlerdir. Seçime katılım yüzde seksen civarında olmuştur. Oyların toplamının sıra dışılığı seçim sonuçlarına da yansımıştır. KDP ve KYB meclis seçimlerine ağırlık vermiştir. Ne Mesut Barzani ne de Celal Talabani başkanlık yarışında çoğunluğu sağlayamamıştır. Oylardaki eşitliğin bölücü bir etki yaratmaması adına partiler başkan olmaması konusunda anlaşmaya varmış ancak hükümeti kuran koalisyon kabinesinin bakanlıkları iki parti arasında eşit bir şekilde paylaşılmıştır. Coğrafi açıdan ise KYB doğudaki Süleymaniye şehrinde yoğun destek alırken KDP Türkiye sınırında Kurmanci konuşulan bölgede yoğun destek sağlamıştır. Başkent Erbil ise çekişmeli bölge olarak kalmıştır.²⁶⁸

Seçimlerden sonra oluşan parlamentonun başkanı, 466.819 oy alan KDP'nin adayı olurken, 441.057 oy alan KYB adayı da başkan yardımcısı olmuştur. Kurulan devletin başkanlığı için Barzani ve Talabani yeterli oyu sağlayamadıklarından ikinci bir seçim yapılması gerekiyordu. Fakat bu seçim hiçbir zaman yapılmamıştır. Meclis ilk toplantısını 4 Haziran 1992 tarihinde Erbil'de Saddam Hüseyin'in yaptırdığı bölgesel parlamentoda yapmıştır. Tüm üyeler Kürdistan halkını ve topraklarını koruyacaklarına dair yemin ederek göreve başlamışlardır. 4 Temmuz 1992'de ise KYB'den Dr.Fuad Masum'un başkanlığında ilk bakanlar kurulu oluşturulmuştur. Kabinede KDP ve KYB, Emekçiler Partisi, Demokratik Asuri Hareketi ve Komünist Parti'den birer kişi yer almıştır. Böylece Kuzey Irak'ta hukuken olmasa da fiilen bir devlet kurulmuştur. 5 Temmuz 1992 tarihinde fiili devletin yeni Başbakanı Fuat Masum geldikleri yerin ne özerklik ne de bağımsızlık olmadığını, ikisinin arasında bir yerde bulunduklarını, hangi

²⁶⁷ Özdağ, a.g.e., s. 143

²⁶⁸ A. Nazmi Çora, (2007), *Çekiç Güç'ün Kürdistan Tuzağı*, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul: s. 62

yöne doğru gideceklerini ise zamanın göstereceğini söylemiştir.²⁶⁹ Kuzey Irak'ta yaşanan bu gelişmeler bölge ülkelerini alarma geçirmiştir. Kendi aralarındaki temel ihtilafları göz ardı etmeden masaya oturmaya zorlamıştır.²⁷⁰

4 Ekim 1992 tarihinde Kürt parlamentosu, Irak Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Kürt Federe Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Barzani tepkileri hafifletmek için kararın bağımsızlık ilanı olmadığını açıklamaya çalışsa da başta Türkiye olmak üzere komşu ülkeleri ikna edememiştir. Bağdat yönetimi ise zaten seçimleri yasa dışı ilan etmiştir. Suriye'nin de benzer tepkilerde bulunduğu bu gelişme karşısında Türkiye, yeni kurulan hükümeti tanımadığını ayrıca bu oluşumu bölge barışı açısından da tehlikeli bulduğunu belirtmiştir. Irak Kürt Federe Devleti ile ilgili olarak Türkiye endişelenmiştir.²⁷¹

Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin 1992 yılının Temmuz ayında hükümet kurması, eylülde bir istihbarat (asayiş) ve polis örgütü oluşturması, ekimde ordu kurma yolundaki girişimlerini hızlandırması yine aynı ay içinde Erbil'de Federe Kürt Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi Türkiye'yi daha etkin önlemler almaya yöneltmiştir.²⁷²

Bu arada Çekiç Güç'ün konuşlanmasının ardından Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ağırlığını koyması üzerine Türkiye, Kuzey Irak'taki gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bölgedeki gelişmelere dahil olarak kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye gerçekten de bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başlamıştır. Bu durumun en önemli göstergesi Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani'nin 1992 yılının Temmuz ayında Turgut Özal'ın isteği üzerine Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları olmuştur. Ayrıca burada kendilerine diplomatik pasaport da verilmiştir. Türkiye'de yapılan görüşmeden sonra bu liderler, ABD'ye giderek Dışişleri Bakanı James Baker'la görüşmüştür. Türkiye Kuzey Iraklı Kürt grupların, Ankara'da

²⁶⁹ Özdağ, a.g.e., s. 81

²⁷⁰ Özdağ, a.g.e., s. 82

²⁷¹ Silleli, a.g.e., s. 197

²⁷² Yılmaz, a.g.e., s. 143-144

temsilcilik açmalarına da izin vermiş ve bununla birlikte bölgede bazı alt yapı çalışmalarına da yardımcı olmuştur.²⁷³

Bu gelişmenin ardından Türkiye, 1992 yılının Ekim ayında PKK'nın yerleştiği bölgeye yönelik büyük bir operasyon başlatmıştır. Bu operasyona, Türkiye'nin tepkisini yumuşatmak isteyen Barzani grubu da katılmıştır. İkinci olarak Ankara, Kuzey Iraklı Kürt gruplara Bağdat yönetimiyle diyalog çağrısında bulunurken Bağdat yönetiminin bölgedeki denetimini yeniden kurması gerektiğini de savunmaya başlamıştır. Üçüncü olarak Türkiye, 1992 yılının Kasım ayında Ankara'da Suriye ve İranlı yetkililerle bir konferans düzenleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ile ilgili olarak bir bildiri yayınlanmasını sağlamıştır.²⁷⁴

Ülkelerinde yaşayan Kürt nüfusu sebebiyle Türkiye, İran ve Suriye (üç devlet) Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır sergilemişlerdir.²⁷⁵ Türkiye böylece aslında ilişkilerinin iyi olmadığı Suriye ve İran'la bu noktada çıkarlarını uyumlaştırmış ve bu devletleri de yanına alarak ABD'ye ve dünyaya, Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceği mesajını iletmıştır. Dördüncü olarak 1993'ten itibaren Türkiye, Irak hükümeti ile olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte temelde ekonomik nedenler de olsa Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması için daha yoğun temaslarda bulunmuştur.²⁷⁶

2.2.4. Türkiye'nin 1992 Yılında Kuzey Irak'ta Yaşanan Gelişmeler Karşısındaki Tutumu

1992 yılının başında Kuzey Irak'ın geleceği ile ilgili bazı konularda gelişmeler yaşanmıştır. Körfez Savaşı'nın bitiminde Irak birliklerinin bölgeden çıkartılmış olmasına rağmen 1975'te ABD ve İran'ın Kürtleri yarı yolda bırakmasını unutmayan ve Batı'ya güvenmeyen Mesut Barzani, Bağdat ile görüşmeler yapmıştır. Mevcut konjonktürü kendi lehine en uygun şekilde geliştirerek Irak'tan genişletilmiş bir özerklik almaya çalışmıştır. Ancak ABD'nin Kürtleri, Saddam Hüseyin'i kontrollü olarak devirme politikasının bir parçası yapmak istemesi üzerine Barzani'nin bu

²⁷³ Oran vd., (b), a.g.e., s. 263

²⁷⁴ Oran vd., (b), a.g.e., s. 264

²⁷⁵ Cenk Tamer, (2016), "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 6, Ankara: s. 106

²⁷⁶ Oran vd., (b), a.g.e., s. 264

politikası sonuçsuz kalmıştır. 1992 yılında Irak'ın geleceği ile ilgili yaşanan önemli bir gelişme de INC'nin Viyana'daki toplantısı olmuştur. Bu toplantıya Kürt gruplar kendi kaderlerini tayin etme hakkını elde etmek için gitmişlerdir. Ancak Şii, Türkmen ve Arap muhaliflerin bu duruma karşı çıkmaları sonucunda Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı şartlı olarak çıkmıştır. Kendi kaderini şartlı tayin hakkı, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde bir çözümü öngörmüştür.²⁷⁷

Müttefikler ise 1992 yılında Irak'ta kitle imha silahı üretim programlarını tespit ve yok etme çalışmalarına başlamıştır. Nisan 1992'de Irak'ta çalışmalarına başlayan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) Başkan Yardımcısı 1992 yılının Haziran ayında Irak'ın halen nükleer silah üretme potansiyelinin bulunduğunu açıklamıştır. Aynı günlerde Irak'ın BM heyetinin kimyasal ve balistik füzeler konusunda araştırma yapmak istemesine karşı çıkmasının ardından ABD, İngiltere ve Fransa, Irak'a karşı kuvvet kullanacaklarını açıklamışlardır. Bunun ardından BM heyetine gerekli olan izin Irak tarafından verilmiştir. ABD, yaşanan bu gerilimin ardından Irak muhalefetine, Saddam Hüseyin'e karşı harekete geçmesini isteyerek destek vadetmiştir. Irak yönetimi, 1992 yılının Ağustos ayında BM heyetleri ile ortak çalışmasını durdurmuş ve heyetlerin bakanlıkların içinde arama yapmasını yasaklamıştır. ABD ise Irak'a uyarıda bulunarak gerekirse güç kullanacağını bildirmiştir.²⁷⁸

ABD bu aşamada Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölge benzeri bir yapıyı, Şii'ler içinde gerçekleştirme projesini gündeme getirmiştir. Nitekim 18 Ağustos 1992 tarihinde 32. enlemin güneyinde bulunan hava sahası da Irak uçakları için uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Böylece Bağdat yönetimi, hava sahasının yüzde 50'den fazlasını kontrol edemez duruma gelmiştir. Fakat bu yasak Irak'ın fiilen üçe bölünmesine de sebep olmuştur. Bu gelişmenin ardından Irak'ın üçe bölünmesi durumu, yoğun bir şekilde düşünülmeye başlanmıştır. Hatta savaşın hemen ardından başlayan Şii ayaklanmasına destek verilmesine karşı çıkan Suudi Arabistan ve Kuveyt, artık Şiiilerle temasta bulunma konusunun bir sorun teşkil etmediğini görmeye başlamıştır. Batı ile Körfez arasındaki fikir alışverişinde Irak'ın üçe bölünmesi konusunda ilerleme kaydedilmesi durumu Irak'ı paniğe sevk etmiştir. Bağdat yönetimi, Ankara'dan Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda destek talep etmiş, Ankara da Bağdat'a istemiş olduğu bu

²⁷⁷ Özdağ, a.g.e., s. 78

²⁷⁸ Özdağ, a.g.e., s. 78-79

desteği vermiştir. Ankara ile birlikte Suriye'nin, İran'ın ve ayrıca 13 Eylül 1992'de Arap Birliği'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklemeleri sonucunda Irak'ın bölünme projesi ortadan kalkmıştır.²⁷⁹

2.2.5. Körfez Savaşı'nın Sonuçları

Körfez Savaşı'nın en önemli ve uzun vadeli sonucu, Orta Doğu'nun tamamında ve Kuzey Afrika'da köktendinci akımların güçlenmesi olmuştur. Bölgede 1945'ten beri üzerinde en çok durulan ve tüm siyasi partilerin programlarının başında yer alan Arap Birliği düşüncesi büyük bir darbe almıştır. Araplar, geçmişten itibaren bu birliği güzel bir düş olarak görmüş ancak gerçekleşmesi çok zor olmasına rağmen gösterişte de olsa bu doğrultuda fikir üretmişlerdir. Ancak Körfez Savaşı'nda Arapların ayrı ayrı saflarda yer almaları ve kendi ulusal devletlerinin olduğu kadar Batı'nın çıkarlarını da korumak için kendi aralarında savaşmaları, Arap birliği fikrini ortadan kaldırmıştır. 1993 yılında gerçekleşme yoluna giren Arap-İsrail barışı, Arap dünyasının bir kısmında tepkiye ve çaresizliğe neden olmuştur. Ekonomik ve demokratik gelişmenin bir türlü hayata geçmemesi, ülkelere yeni bir kişilik ve amaç duygusu kazandıracak yeni önder ve kadroların ortaya çıkmaması, Arap toplumunda umutsuzluk yaratmıştır. İşte tüm bu gelişmelerin sonunda birleştirici bir öge olarak Batı düşmanlığı patlayıcı bir potansiyel olarak ortaya çıkmıştır. Hem dinci hem de aşırı milliyetçi olsun, radikal akımlar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Arapların uluslar üstü birlik arayışına cevap verebilecek Arap Birliği fikrinin ortadan kalkması ile birlikte bin yıldır böyle bir birlik çağrısında bulunan İslami köktendinciler, İran rejiminin de destek vermesi ve kışkırtması sonucunda ortamı boş bularak faaliyetlerini artırarak yaygınlaştırmıştır.²⁸⁰

Körfez Savaşı'nın ikinci sonucu; Orta Doğu'nun kabileler, mezhepler ve yerel asiler arasındaki çatışmalara, yeni yeni bölünmelere ve kaosa sürüklenmesi ihtimalinin artmasına neden olmuştur. Kısacası tüm bölgenin yani Orta Doğu'nun "Lübnanlaşma" sürecini yaşama ihtimali vardı. Bölgede ulus devlete ortak ve tam bir sadakat neredeyse yoktu. Ayrıca zorluk, yenilgi ve bunalım dönemlerinde ülkeyi bir arada tutacak olan sivil toplum, bölgenin siyasi tarihi içinde oluşamamıştır. Üstelik bölge ülkelerinin çoğunun sınırları, yerel dinamikler, etnik ve dinsel yapı göz önüne alınmadan

²⁷⁹ Özdağ, a.g.e., s. 79

²⁸⁰ Sander, (a), a.g.e., s. 573-574

emperyalist ülkeler tarafından ve bu ülkelerin geçici çıkarları doğrultusunda çizilmiştir. Dolayısı ile Irak'ın Kuveyt'i işgali ve büyük ölçüde bölge dışı güçler eliyle yenilgiye uğratılması durumu, "Lübnanlaşma" sürecini tetiklemesine neden olmuştur.²⁸¹

Savaşın bir diğer önemli sonucu, İran'ın bölgede kazanmış olduğu yeni ağırlıktır. Her şeyden önce, Körfez'in en güçlü iki devletinden biri olan Irak'ın 1991'de uğramış olduğu ağır yenilgi ve ardından uygulanan ekonomik ambargo, İran'ı göreceli olarak üstün duruma getirmiştir. İran, Humeyni'nin ölmesi ve özellikle 1989'da Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olması ile birlikte ideolojiden az da olsa uzak kalmıştır. Böylece kuzeyle güney arasındaki önemli coğrafi konumunu daha da iyi kullanan bir dış politika izleme yoluna gitmiştir. Humeyni'nin ne doğu ne de batı anlayışı, hem kuzey hem de güney şeklinde değiştirilmiştir. İran'ın bu güney politikası, Irak'ın Körfez bölgesinde müttefiksiz ve güçsüz kalmasını, bölge dışı ülkeleri bölgeden uzak tutmak amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek olarak özetlenmiştir. Bazı gözlemciler İran'ın bu politikasını ılımlı ve yapıcı olarak değerlendirirken bazıları da İran'ın Arap-İsrail barış sürecine karşıtlığını, Hizbullah gibi terör örgütleri üzerindeki denetimini, Sudan ve Cezayir konularındaki etkin rolünü, nükleer ve füze teknolojisine ilgisini öne çıkartarak bu devletin dış politikasında ancak taktiksel bir değişiklik olabileceğini ifade etmişlerdir.²⁸²

İran'ın yeni kuzey politikası, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kurmak ve bölgede etki alanı oluşturmak şeklinde özetlenmiştir. İran, bu bölgeyi Körfez'in stratejik gerisi olarak nitelendirmiş ve Orta Asya'da kazanacağı üstünlüğün Körfez'deki durumunu da kuvvetlendireceğini düşünmüştür. İran'ın kuzey politikasının özgül amaçları da bulunmaktadır. Tacikistan'la arasındaki özel kültürel bağları yoluyla Orta Asya'ya bir köprübaşı olmak ve Kuzey Afganistan ile bu ülkeyi birleştirip büyük Tacikistan'ı kurmak istemiştir. Ayrıca bölgede İran modeli köktendinci rejimlerin kurulması yani İran devriminin coğrafi bakımdan geliştirilmesi için gizlice çaba sarf etmiştir. Bunun yanında Orta Asya ve Kafkasya, İran'ın 15 milyar dolarlık ihracatı açısından önemli pazar durumundaydı. İran, Kafkasya'yı Karadeniz ve Avrupa'ya, Orta Asya'yı da Çin ve Pasifik'e çıkış koridoru olarak görürken bölgede İran'a rakip olan

²⁸¹ Sander, (a), a.g.e., s. 569

²⁸² Sander, (a), a.g.e., s. 574-575

Türkiye de benzer bir coğrafyada kendisini doğu ile batı arasında köprü konumunda görmüş ve bölgede etkisini artırmak istemiştir.²⁸³

Körfez Savaşı'ndan sonra bölgede güçlü konuma gelen İran'ın dış politikada Humeyni dönemindekine oranla daha ılımlı görünmesinin en önemli nedeni, uzun süren Irak Savaşı'nın ülke ekonomisinde yarattığı ağır hasar ve devrimin ilk heyecan yıllarını atlatan yeni yönetimin ülke dışındaki olaylara daha gerçekçi yaklaşmasıdır. Dolayısıyla amaç, İslam devrimini öncelikle İran'da güçlendirmek ve sonra başarılı bir örnek olarak devrimin ihracına başlamaktır. Bu durum bir anlamda, Stalin'in bir ülkede sosyalizm yönündeki tarihi tezine benzemektedir.²⁸⁴

1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı ve sonrasında Irak'a uygulanan ambargo, Irak ekonomisini ve ordusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş ve ambargonun oluşturduğu yeni konjonktürde Suriye-Irak ilişkileri, güç dengesi bakımından ilk kez Suriye'nin lehine değişmiştir. Suriye açısından Irak tehdidi kısa bir süre için de olsa azalmıştır. Buna karşın Suriye, Irak'a ve Saddam Hüseyin'e şüphe ile yaklaşmaya devam etmiştir. Saddam Hüseyin'e karşı yürütülen bu itidalli yaklaşıma rağmen Suriye, dış politikada Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır sergilemiştir. Çünkü Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Suriye'nin ulusal çıkarları açısından hayati öneme sahiptir. Irak topraklarının kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması ya da bölgenin Türkiye'nin denetimine girmesi ayrıca güney bölgesinin de İran'ın güdümünde Şii kontrolüne geçmesi ihtimalleri, Suriye açısından ciddi bir tehdit unsuru olmaya devam etmiştir.²⁸⁵

Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ilk krizi istediği şekilde çözmüştür. Ayrıca kapitalist ülkeler arasında sistemi savunmak için gerektiğinde dünyanın herhangi bir yerine müdahale edebileceğini bunu yaparken de askeri, siyasi ve ekonomik imkanlara sahip olduğunu göstermiştir. ABD, diğer ülkelere göre daha düşük miktarda bağımlı olduğu Körfez petrolü üzerinde kesin bir denetim sağlayarak avantajlı konuma gelmiştir.²⁸⁶

²⁸³ Sander, (a), a.g.e., s. 575

²⁸⁴ Sander, (a), a.g.e., s. 575-576

²⁸⁵ Orhan Oytun, (2000), "Orta Doğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak", *Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 3, Ankara: s. 193

²⁸⁶ Haluk Gerger, (1991), "Körfez Savaşı, ABD, Türkiye", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 130, Ankara: s. 7

Körfez Savaşı'nın ardından Irak tamamen devre dışı kalmış, İran ABD tarafından izole edilmiş, Suriye ise SSCB'nin dağılması ve Orta Doğu barış süreci sonucunda ılımlı politikalar izlemeye başlamıştır.²⁸⁷

2.2.6. Körfez Savaşı ve Sonrasında Türk Dış Politikasında Yaşananalar

İran-Irak Savaşı sırasında Türkiye, aktif tarafsızlık politikası izleyerek savaşta tarafların her ikisi ile de yakın ilişkilerini devam ettirmiş ve bu durumdan da ekonomik ve ticari yararlar sağlamıştır. Örneğin, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı o dönemde yapıldığı gibi Türk-İran ticaret hacmi de 2 milyar dolara çıkmıştır. Körfez Savaşı boyunca Türkiye, Irak'ın karşısında yer alarak tamamen ABD'yi desteklemiştir. Türkiye'nin izlemiş olduğu bu politikada, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kişisel görüş ve düşüncelerinin payı büyüktür. Dahası Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı ambargo kararının hemen ardından Türkiye, 7 Ağustos 1990 tarihinde Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. Kerkük-Yumurtalık boru hattı günde 1.7 milyon varil petrol pompalamaktaydı ve Türkiye de petrol gereksiniminin yüzde 40'ını buradan sağlamaktaydı. Türkiye'nin bu hattı kapatmasıyla birlikte kendisinin neden olduğu zarar ortadaydı. Bunun ardından Türkiye, ABD'nin baskısı altında kalmıştır. Çünkü ABD, Adana'da bulunan İncirlik NATO üssü ile Türk topraklarını Irak'a karşı kullanmak istemiştir. Hatta İncirlik üssü ile NATO, Türkiye'ye garanti vererek NATO'nun sorumluluk alanını, bir bakıma Orta Doğu'ya kadar genişletmiştir.²⁸⁸

Diğer bütün ülkeler gibi Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki en önemli hedefi, ulusal çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Ulusal çıkar kavramı her ne kadar subjektif yorumlara açık olsa da her ülkenin bazı objektif ulusal çıkarlarının olduğu da bir gerçektir. Türkiye'nin Körfez Savaşı ile ilgili olarak objektif ulusal çıkarlarını iki kategoride toplamak gerekir. İlki, bölgede siyasi haritanın değişmesini önlemek ve statükoyu korumak yani ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili çıkarlarıdır. İkincisi, Türkiye'nin karşılaşacağı ekonomik, ticari ve mali kayıpların önlenmesiydi. İkinci gruba giren konular hayati öneme sahip çıkarlar değilken Türkiye'nin ambargo dolayısı ile uğradığı ekonomik kayıpların karşılanması bakımından önemliydi. Türk diplomasisi bu amaçla yoğun temaslar gerçekleştirmiş ve zararların telafisi için çok

²⁸⁷ Baskın Oran, (1996), "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 53, Sayı: 1, Ankara: s. 367

²⁸⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 888

yönlü girişimlerde bulunmuştur. Koalisyon içinde yer alan gerek Batılı ülkelerden gerekse Orta Doğu'nun zengin ülkelerinden, Türkiye'nin karşılaştığı bu zararların telafi edilmesi için yoğun girişimlerde bulunulmuştur.²⁸⁹

Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin aktif politikasının ana hedefi, kendi güvenliğini korumaktır. Ayrıca Türkiye, Körfez Savaşı'nda güvenlik açısından ikilem içine girmiştir. Çünkü bir taraftan Irak'ın askeri gücünün giderek büyümesi ve bunun sonucunda Kuveyt'i işgal etmesi, Irak'ın komşusu olan Türkiye'nin endişelenmesine neden olmuştur. Zira bazı karar alıcılar, iki ülke arasındaki su sorunu gibi problemler nedeniyle Irak'ın Türkiye'ye saldırabileceği tezini ileri sürmüştür. Diğer taraftan Türkiye, Körfez Savaşı'nda Irak'ın parçalanması neticesinde ortaya çıkacak bir istikrarsızlığın Türkiye'nin toprak ve ulusal bütünlüğünü tehdit etmesi riskini göz önünde tutmak zorunda kalmıştır. Irak ve Türkiye arasındaki en önemli bağlardan birini oluşturan Kürt sorunu, geçmişte bu iki ülkeyi hep birbirine yakın tutarak işbirliğine zorlamıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda Irak'la bağlarını koparması durumunda bu sorun büyüyerek her iki ülkeyi de tehdit eder konuma gelirdi. İşte bu yüzden sorunun büyümesinin engellenmesi gerekmektedir.²⁹⁰

Türk dış politikası karar vericileri, bu tercihlerden ikincisini seçmiştir. Yani Türkiye'nin ulusal çıkarlarının Batılı devletler ile birlikte hareket ederek artırılabilmesi düşüncesiyle bu yönde politika izlenmiştir. Böylece Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki hedeflerinden bir diğeri, Batı dünyasındaki prestijini artırmak ve böylece güvenlik sorunlarını çözmektir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye'nin siyasi ve stratejik önemini kaybetmeye başladığı ve dolayısıyla Batı dünyası nezdindeki değerinin düştüğü şeklinde görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler Türkiye'yi önemli ölçüde endişeye sevk etmiştir. Birçok Batılı yazar, Türkiye'nin eski önemini kaybetmesi ile birlikte Batı'dan daha az yardım alacağını, Batı kurumlarından ve örgütlerinden daha çabuk dışlanacağını ileri sürmüştür. Dönemin basın yayın organlarında, resmi ağızlarda ve hatta Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından benzer sorunlar dile getirilmiştir. Bunlara yanıt olarak Türkiye ise bunun doğru olmadığını, Türkiye'nin bölgesel etkinliğinin hala devam ettiğini belirtmiştir.²⁹¹

²⁸⁹ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 296-297

²⁹⁰ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 297

²⁹¹ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 297

Türkiye'nin Körfez Savaşı politikası; güvenlik, ekonomik ve siyasi açıdan üç önemli sonuç meydana getirmiştir. Türkiye Körfez Savaşı politikası nedeniyle büyük ekonomik kayıplar yaşamıştır. Irak'a karşı uygulanan ambargo sonucunda Türkiye, Irak'la ticareti tamamen durdurmuş ve bunun sonucunda da Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerindeki önemli bir kapısı kapanmıştır. Petrol boru hatlarının kapatılması sonucu hem boru hatlarının çalışmasından elde edilen gelir yok olmuş hem de önemli bir petrol kaynağından yararlanılamamıştır.²⁹²

Bu durum Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca o yıllarda Irak, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler içinde ilk sıralarda bulunmaktadır. Ambargo kararının alınmasından sonra Irak'la yapılan ihracat da sona ermiştir.²⁹³

Ayrıca Irak'ta çalışan birçok Türk müteahhit ve işçi, Irak pazarındaki işlerini kaybetmiştir. Türkiye'nin Irak'la olan ekonomik ilişkilerini durdurması sonucunda on yılda gerçekleşen toplam ekonomik zarar 50 milyar doları aşmıştır. Bunun dışında Türkiye'nin Irak halkı gözündeki imajı olumsuz yönde etkilenmiştir.²⁹⁴

Türkiye'nin uğradığı zararların karşılanması için Körfez Koalisyonu'nun zengin Arap üyeleri tarafından Türkiye'ye bir miktar dış yardım verilmesine rağmen bu yardımlar hiçbir zaman zararları tam anlamıyla karşılayacak seviyede olmamıştır. Gerek Batılı devletler gerekse Arap devletlerinin savaş döneminde yapmış oldukları küçük yardımlar, savaş sonrası dönemde devam etmemiştir. Daha genel açıdan bakıldığında Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile 1980'lerin başından itibaren geliştirdiği ticari ve ekonomik ilişkiler, büyük ölçüde sona ermiştir. Körfez Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Orta Doğu bölgesinde meydana gelen Arap-İsrail barış süreci ve Irak sorunu merkezli siyasi ve askeri süreçler, Türk dış politikasını da etkilemiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin bölge devletleri ile ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirebilme durumu sona ermiştir. Orta Doğu bölgesinin en etkin gücü olan ABD'nin geliştirdiği siyasi ve askeri projeler çerçevesinde oluşan zeminde, Türkiye'nin farklı bir süreç içine girme şansı kalmamıştır.²⁹⁵

²⁹² Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 306

²⁹³ Körfez Krizi ve Ekonomik Sonuçları, (1990), *İktisat Bülteni*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 2

²⁹⁴ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 306

²⁹⁵ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 306

Türkiye'nin Körfez Savaşı politikasının ortaya çıkardığı ikinci sonuç, Kuzey Irak sorununun ortaya çıkması ve bu durumun Türkiye'nin güvenliğine yaptığı olumsuz etkiydi. Türkiye bir taraftan Irak'ın yükselen gücünün zayıflaması sonucu avantaj kazanırken diğer taraftan da Kuzey Irak bölgesinde bir güç boşluğunun ortaya çıkması sonucunda buraya yerleşen PKK'nın terör faaliyetlerinin daha da artması ile dezavantajlı bir duruma gelmiştir. Körfez Savaşı'nın hemen ardından başlayan genelde Irak sorunu özelde Kuzey Irak sorunu, Türkiye'nin güneydoğu sınırlarını bir güvenlik bunalımına sürüklemiştir. Kuzey Irak sorunu, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder bir boyuta ulaşmıştır.²⁹⁶

Üçüncü sonuç ise Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerindeki siyasi durumla ilgilidir. Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batıdaki prestijinin artması beklenirken tam tersi olmuş ve Türkiye özellikle insan hakları ve demokratikleşme gibi konularda daha sık eleştiriler almaya başlamıştır. Ne acıdır ki Türkiye'nin eleştirildiği konuların birçoğu, Körfez Savaşı sonrasında artan PKK terörü ile yakından ilgiliydi. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK terörüne karşı yapmış olduğu askeri operasyonlar zaman zaman Batı devletleri tarafından eleştirilmiş ve bu yüzden Türkiye'ye askeri ve ekonomik ambargo uygulanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği ile Türkiye'nin Körfez Savaşı politikası arasında bağlantı kurmak doğru değildi. Zira bu iki durum; şartları, gelişimi ve sonucu açısından birbirinden oldukça farklı uluslararası politika süreçleriydi. Dolayısı ile Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda üstlendiği rol sonucunda AB üyeliğini alamaması sürpriz olmamıştır.²⁹⁷

Körfez Savaşı'ndaki Türk dış politikası, dönemin uluslararası kriz ve savaştan doğan olağanüstü şartları ile Türkiye'de o dönemde mevcut olan ortamın üretmiş olduğu tercih ve eylemler bütünüydü. Türk dış politikasının başındaki isim olan Turgut Özal, o dönemde aktif bir dış politika izlemiştir. Türkiye'nin başında Turgut Özal gibi bir lider olmasaydı, Türkiye dış politikada aktif değil fakat daha ılımlı bir politika yürütebilirdi. Böylelikle Turgut Özal'ın farkı, izlenen politikanın aktif olmasına yansımıştır.²⁹⁸

²⁹⁶ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 307

²⁹⁷ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 307

²⁹⁸ Sönmezoğlu vd., (a), a.g.e., s. 308

Ayrıca Körfez Savaşı'nın ardından Türkiye, dış politikada Soğuk Savaş sonrası döneme hazır olmadığını da görmüştür.²⁹⁹ 1990-91 Körfez Krizi, ABD'nin Orta Doğu ve özellikle Basra Körfezi politikasına daha doğrudan girmesine neden olurken bu durum, o güne kadar bölgede Türkiye'nin çıkarlarını derinden etkileyen en önemli gelişme olmuştur. Şüphesiz krizin niteliği diğerlerinden oldukça farklıydı ve Türkiye'nin bu duruma kayıtsız kalması imkânsızdı. Kuveyt'in işgali bölgede dengeleri bir anda Irak lehine değiştirmiş ve bu ülke Orta Doğu bölgesinin hegemonik gücü konumuna gelmiştir. Türkiye ile arasında yaşanan özellikle su sorununu diplomatik yollarla çözmekten kaçınan Irak'ın mevcut potansiyelini bir kat daha artırması, iki ülke arasında çatışmaya kadar uzanabilecek bir takım sorunların yaşanma olasılığını artırmıştır. Bu nedenler, daha önceki Orta Doğu politikasından biraz farklılaşarak Turgut Özal liderliğindeki Türkiye'yi daha aktif bir tutum sergilemeye yöneltmiştir. Buna rağmen Türkiye, Körfez Krizi'nde mali yapısı derinden etkilenen az sayıdaki ülkelerden biri olmuştur. Irak'a uygulanan ve yaklaşık olarak on üç yıl süren ambargo, Türkiye'nin yılda 2,5-3 milyar dolarlık bir kayba uğramasına neden olmuştur. Türkiye, tüm komşu devletlerle olduğu gibi Irak ile olan sınırlarına ve Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı politikasını sürdürmüştür.³⁰⁰

Körfez Krizi ile birlikte Türkiye'nin Orta Doğu politikasında 1980-1988 döneminde başlayan hareketliliğin yeni bir aşamaya gelerek Türk dış politikasında kendisini Türkiye-Irak-ABD denkleminde taşıdığı görülmüştür. Türkiye'nin 1990 sonrası dış politikasında yaşanan Körfez Krizi ve sonrası gelişmeler, Türkiye'nin ileriki dönemde güvenlik politikalarını ciddi biçimde etkilemeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde, ABD'nin hem Irak'a ve Saddam Hüseyin'e hem de Kuzey Irak'taki Kürt gruplara karşı izlemiş olduğu politikada kendine yer bulmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Irak'a uygulanan ambargodan mali açıdan ciddi kayıplara uğrayan Türkiye, Çekiç Güç ve bu bağlamda ABD ile olan ilişkilerini somut kazanımlara dönüştürememiştir. Ayrıca Türkiye, Kuzey Irak'ta 1991 sonrasında gerçekleştirilmeye çalışılan Kürt yönetiminin devletleşme sürecini, kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından bir tehdit olarak görmüştür. Özetle Türkiye'nin Körfez politikası, ABD ile olan stratejik ilişkileri ve yine

²⁹⁹ Mustafa Kayar, (2003), *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: s. 192

³⁰⁰ Bal vd., a.g.e., s. 722

ABD'nin Kürtlere ve Saddam Hüseyin'e yönelik politikaları arasında sıkışıp kalmıştır.³⁰¹

Körfez Savaşı sonrası dönemde PKK'nın giderek artan kanlı eylemleri nedeniyle Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Zira Suriye'nin PKK terör örgütünü açıktan desteklemesi, Mısır'ın ise askeri açıdan Türk-İsrail yakınlaşmasına tepkisi sonucunda bu durum, Türkiye ile bölge ülkeleri arasında ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikada, Arap Orta Doğusu ile olan ilişkilerinin giderek zayıfladığı görülmüştür.³⁰²

³⁰¹ Bal vd., a.g.e., s. 701

³⁰² Erman Akıllı, (2012), "Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı", *Orta Doğu Analiz*, Yıl: 4, Sayı: 37, Ankara: s. 43

SONUÇ

I. Körfez Savaşı'nın Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak girişiminin hemen ardından başlaması ile birlikte Türkiye uzun bir süre izlemiş olduğu Araplar arası sorunlarda tarafsız olma kısacası Orta Doğu bölgesinde geleneksel olarak izlediği statüko ve denge politikasını terk etmiştir. Bölgede aktif bir biçimde rol almayı ve aktör konumuna gelmeyi hedeflemiştir.

Bölge dengeleri, Soğuk Savaş'ın bitmesinin hemen ardından ABD'nin Orta Doğu bölgesine müdahil olması ile birlikte tekrar değişmeye başlamıştır. Özellikle Körfez Savaşı'nın ABD'nin öncülük ettiği koalisyon güçlerinin kazanması ile sonuçlanması, ardından da Sovyet Bloğunun çökmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Orta Doğu bölgesinde ABD'yi daha güçlü bir pozisyona getirmiştir. İran-Irak Savaşı'nda net bir şekilde Irak'ı destekleyen ABD, Körfez Krizi'nin başlaması ile birlikte Irak'ın karşısında yer almış ve BM'ye de bu konuda öncülük etmiştir.

Körfez Krizi'nin başlaması ile birlikte Türk dış politikası büyük bir dönüşüme uğramıştır. Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilanından itibaren Orta Doğu bölgesinde izlemiş olduğu Araplar arası sorunlara müdahil olmama ve statükoyu koruma ilkesinden vazgeçerek bölgede aktif olarak yer aldığı yıllar başlamıştır.

Türkiye, krizin başından itibaren ABD öncülüğündeki BM'nin Irak'a karşı almış olduğu tüm yaptırımlara harfiyen uyarak Irak'a karşı BM'nin yanında yer almayı tercih etmiştir. Bu tercihte dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal başta olmak üzere Türk dış politikası yapıcılarının ve Yıldırım Akbulut hükümetinin etkisi büyük olmuştur. Ancak Türk dış politikası yapıcıları ve Yıldırım Akbulut hükümeti, krizin başından sonuna kadar Türkiye'nin aktif olarak savaşa müdahil olmasını istemezken Turgut Özal ise bu argümanların aksine olası bir savaşta Türkiye'nin aktif olarak yer almasını istemiştir. Bu durum, kriz sürecinde Türk dış politikası yapıcıları ve Akbulut hükümeti ile Turgut Özal arasındaki en önemli fark olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi, Irak'a karşı ekonomik ve siyasi yaptırımlara başvurmuştur. Bu kapsamda BM'nin amacı, Irak'ın Kuveyt'i işgaline bir an önce son vermesidir. Ancak ekonomik ve siyasi yaptırımlar sonuç vermemiş ve Irak'ın Kuveyt'i işgali devam etmiştir. Böylece Körfez Krizi, ABD öncülüğündeki BM'nin almış olduğu tarihi 678 sayılı kararın süresinin dolması ile birlikte Körfez Savaşı'na dönüşmüştür.

Körfez Savaşı, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı yenmesi ile sonuçlanmıştır. Savaşın ardından ise bölgede patlak veren Kuzey Iraklı Kürtlerin Türkiye sınırına yığılması üzerine bölgede mülteci krizi ortaya çıkmıştır.

Yaşanan bu krizin ardından 36. paralelin kuzeyi, BM Güvenlik Konseyi tarafından uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve Çekiç Güç bölgeye yerleşerek buradaki mültecilerin güvenliğini sağlamıştır. Ardından bölgede yaşanan otorite boşluğu sayesinde Kuzey Iraklı Kürtler parlamento oluşturmuş ve Irak merkezi hükümetinden ayrı bir embriyon yapının temellerini atmıştır. Bu süreçte Türk dış politikasında, Kuzey Irak başlı başına bir sorun haline dönüşmüştür. Kuzey Iraklı Kürtlerin oluşturduğu bu embriyon yapı, Türk dış politikası yapıcılar tarafından mercek altına alınmış ve Türkiye'nin olası bir bağımsız Kürt devleti kurulmasına asla müsaade etmeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca Türkiye bu dönemde dış politikada İran ve Suriye ile de temasa geçerek üç ülkenin ortak deklarasyonu ile bu yapının Irak merkezi hükümetinden bağımsız bir devlete dönüşmemesi için ciddi adımlar atmıştır. Bunların yanında Türkiye, Irak merkezi hükümeti ile de temasa geçerek Kuzey Iraklı Kürtlerin olası bağımsız bir devlet kurmalarına karşı çıkılacağı mesajı verilmiştir.

Bu dönemde yine otorite boşluğundan yararlanan PKK terör örgütü bölgeye yerleşmiş, Türkiye o dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri ile sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir. 1990'lar Türkiye'nin dış politikada bir yandan PKK terörü ile mücadele ettiği diğer yandan da olası bir Kürt devletine karşı bölge ülkeleri ile ciddi biçimde temasa geçtiği bir dönem olmuştur. Ayrıca Türkiye, genel olarak o dönemde Batı ve AB ile olan ilişkilerine fazla vakit ayıramamış, Orta Doğu bölgesinde Körfez Savaşı sonrası dönemde sorun sarmalı ile karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren dış politikada titizlikle izlenen Orta Doğu bölgesindeki sorunlara müdahil olmama durumu tamamen terk edilmek zorunda kalınmıştır. Yaşanan bu sorunlar karşısında Türkiye, o dönemde bazen yanına İran ve Suriye'yi bazen de Irak merkezi hükümetini alarak dış politikada bölgede farklı manevralar yapmıştır.

Türkiye Körfez Savaşı sonrası dönemde ekonomik anlamda da ciddi kayıplar yaşamıştır. Aktif dış politikanın uygulanma biçiminin aslında bu olmadığını da anlamıştır.

Körfez Savaşı'nın ardından Sovyet Bloğunun çökmesi ile dünya iki kutuplu sistemden ABD'nin baş aktör olarak yoluna devam ettiği tek kutuplu sisteme geçiş yapmıştır. Bu durum global siyasette ABD'nin meşruiyetini daha da artırmıştır. Savaş ve çatışma ortamının ardından bölgedeki siyasi denklem yeniden dizayn edilmiştir. ABD bu sisteme yeni dünya düzeni adını vermiştir. Bu savaşın ardından Orta Doğu bölgesi kaos ve kargaşa ortamına terk edilmiş, bölgede yaşanan çatışma ve gerilim büyük bir ivme kazanarak devam etmiştir. Böylece günümüzde bölgede devam eden krizin bir anlamda temelleri o dönemde atılmıştır.

ABD yönetimi bu savaşla birlikte bölge petrolünün Avrupa pazarına güvenli bir şekilde aktarılmasını sağlamak ve İsrail'in güvenliği için istediği zaman çatışma ve kaos ortamı yaratabileceğini göstermiştir. Ayrıca ABD yönetimi bu savaş sonunda bölge ülkelerine mesaj vermiştir. ABD, bu ülkelere kendi güdümünden çıkmaları halinde Irak'ta yaşanan kaos ortamının bölge ülkelerine de sıçrayabileceğinin sinyalini vermiştir. Vietnam sendromunu I. Körfez Savaşı ile atlatan ABD, 1990'lı yılların başında geliştirdiği yeni silah sistemlerini bu savaşta deneme fırsatı sağlamıştır. Soğuk Savaş öncesi dönemde bölgesel jandarmaları eliyle kontrol ettiği Orta Doğu bölgesine I. Körfez Savaşı ile birlikte direkt müdahale eden bir pozisyona geçmiştir.

Savaş sonunda Irak'ın kuzeyinde yaşanan Kürt isyanı sonucunda 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve burada ileride kendisi için bölgesel jandarma rolü üstlenmesi ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması için Kürt devletinin embriyon olarak oluşumuna katkı sağlamıştır. Her ne kadar oluşan bu yapının devlete dönüşmeyeceği o dönemde ABD tarafından belirtilse de günümüzde bölgenin analizi yapıldığında aslında ABD'nin amacının sözde bir Kürt devleti kurmak olduğu anlaşılmaktadır.

36. paralelin uçuşa yasak bölge ilanının ardından NATO, tarihinde ilk kez alan dışı bir bölgeye müdahale etmiş ve bölgenin güvenliğinin sağlanması için Çekiç Güç Irak'ın kuzeyine yerleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye, Çekiç Güç'ün bölge güvenliğini sağladığı dönemde çok uluslu güçle ortak bir koordinasyon sağlayarak mültecilerin tekrar Kuzey Irak'a geri dönmeleri için faaliyetlerde bulunmuştur.

Türk dış politikası yapıcılar, bu dönemde bölgede yaşanan gerilim ve kaos ortamının Türkiye'yi etkilememesi için çaba sarf etse de mülteci krizinin Türkiye'ye sıçramasının önüne geçememiştir.

Bu dönemde uluslararası örgüteler ve başta BM Güvenlik Konseyi olmak üzere tam bir uyum ve eşgüdüm içerisinde hareket etse de ABD'nin güdümünden kurtulamamış ve ABD'nin isteği doğrultusunda kararlar almıştır.

Bu çerçevede ABD daha önce İran, Libya ve Kuzey Kore gibi ülkelere uygulamış olduğu çifte çevreleme politikasını, Körfez Savaşı'nın ardından Irak'a da uygulayarak ve Irak'ı dünyadan izole ederek bu politikasının kapsamını daha da genişletmiştir. Bu doğrultuda Irak'ın dünyadan tecrit edilmesi ve yalıtılmasıyla bölge ülkelerine de bir anlamda uyarıda bulunmuştur.

Sonuç olarak Körfez Krizi'nin başlamasıyla birlikte Türkiye, o döneme kadar kuruluşundan itibaren bölgede izlemiş olduğu Araplar arası sorunlarda taraf olmama kısıyası bölgede izlenen statüko ve denge politikasını terk ederek aktif dış politika izlemek adına bölgedeki kaos ve gerilim ortamıyla karşı karşıya kalmıştır.

KAYNAKÇA

- ACHCAR, Gilbert, (2004), **Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu**, Şimşekel, Rida, (Çev.), İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- AKBAŞ, Zafer, (2012), “Orta Doğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 1, Malatya, ss. 51-73
- AKILLI, Erman, (2012), “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, **Orta Doğu Analiz**, Yıl: 4, Sayı: 37, Ankara, ss. 39-45
- AKPINAR, Kadir, (2000-2001), “Körfez Savaşı”, **Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar**, Yıl: yy., Sayı: sy., Ankara, ss. 76-88
- AKYOL, M. Cihat, (1991), “Körfez Savaşı”, **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 25, Sayı: 86, Ankara, ss. 14-20
- ARAS, Damla, (2002), “Algılar, Yanılsamalar ve Gerçekler: Körfez Savaşı Sonrası Türkiye’nin Orta Doğu Komşularıyla On Yılı”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, (2000), **Krizi Doğuran Savaş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARI, Tayyar, (2000), “Irak’a BM Yaptırımları: Kitlel İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo”, **Avrasya Dosyası**, Yıl: 7, Sayı: 3, Ankara, ss. 234-255
- ARI, Tayyar, (a), (2004), **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar, (b), (2005), **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir, (2005), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Cilt 1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- AYHAN, Veysel ve PİRİNÇÇİ, Ferhat, (2008), **Tarih Yeniden Yazılırken Saddam Hüseyin**, Barış Platin Kitabevi, Ankara.
- BAL, İdris, (2004), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, (Der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- BİRAND, Mehmet Ali ve YALÇIN, Soner, (2015), **The Özal Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitap, İstanbul.
- BİRER, İsmail, (2001), “Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye Yansımaları”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 120, Sayı: 370, Ankara, ss. 1-17
- BODUR, Harun, (2013), **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- BÖLÜKBAŞI, Yusuf Ziya, (2016), “2002’den Günümüze Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Bölgesel Çalışmalar Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara, ss. 177-216
- BULUT, Emine, (2011), “Birinci ve İkinci Körfez Savaşı’nda ABD Politikası”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki, (1991), **Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi**, Form Yayınları, İstanbul.
- ÇAKMAK, Cenap, DİNÇ, Cengiz ve ÖZTÜRK, Ahmet, (2011), **Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- ÇORA, A. Nazmi, (2007), **Çekiç Güç’ün Kürdistan Tuzağı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- EFEGİL, Ertan, (2002), **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ERGİL, Doğu, (1990), **Körfez Bunalımı**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- EYİCİL, Ahmet ve HAMADLAK, Peyman, (2015), “Türkiye – Irak İlişkiler’inde Musul Sorunu”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 2, Kahramanmaraş, ss. 67-84
- GERGER, Haluk, (1991), “Körfez Savaşı, ABD, Türkiye”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 130, Ankara, ss. 6-8
- GÖZEN, Ramazan, (2000), **Amerikan Kısılacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte Yayınları, Ankara.

- GÜNAY, Gülçin, (2007), “Birinci Körfez Savaşı, Irak Savaşı ve Değişen Gazetecilik”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- HOOK, Steven W., SPANIER, John, (2014), **Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze**, ZİHİNLİOĞLU, TANIRLI, Özge, (Çev.), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Irak, Kuveyt’i yuttu. **Milliyet**. (3 Ağustos, 1990).
- Irak, yerle bir ediliyor. **Hürriyet**. (17 Ocak, 1991).
- İNANÇ, Gül, (2008), **Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İZMİRLİ, Resul, GÖKBUNAR, Ramazan ve ÖZER, Buğra, (2014), “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 42, Kütahya, ss. 245-256
- KALKAN, Yılmaz, (1991), **Bir Orta Doğu Gerçeği: Irak ve Saddam Hüseyin**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- KANIK, Ahmet, (1991), “Körfez Savaşı’ndan Alınmayacak Dersler”, **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 25, Sayı: 86, Ankara, ss. 59-61
- KARASU, ÖZEK, Ayşe, (2003), “Körfez’ biter ‘Savaşı’ bitmez!”, **Popüler Tarih**, Yıl: 3, Sayı: 2003/29, İstanbul, ss. 46-57
- KAYA, İbrahim ve ACER, Yücel, (2003), “Silahlı Çatışmalar Hukuku ve Irak Savaşı: İhlallere ve Olası Yargılamalara İlişkin Değerlendirmeler”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 3-4, Konya, ss. 115-135
- KAYAR, Mustafa, (2003), **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- KEKEVİ, Serkan, (2010), “Devlet ve Egemenlik Açısından İki Körfez Savaşı Arasında Kuzey Irak’taki Gelişmelerin Analizi”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- KİRİŞÇİ, Kemal, WINROW, Gareth M., (1997), **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, FETHİ, Ahmet, (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Körfez Krizi ve Ekonomik Sonuçları, (1990), **İktisat Bülteni**, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul, ss. 2-6.
- LAÇİNER, Sedat, (2004), **Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye**, Roma Yayınları, Ankara.
- LEWIS, Bernard, CHURCHILL, Buntzie Ellis, (2015), **Tarih Notları Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları**, SÜMER, Çağdaş, (Çev.), Arkadaş Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- MOLLA, Alptekin, (2009), “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 11, Balıkesir, ss. 29-45
- OĞUZ, Mustafa Cem, (2014), “Birlik” Arzusunda Araçsallaşan ‘Sosyalizm’: BAAS Partisi’nde Sosyalist Düşüncenin Niteliği”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 1, Ankara, ss. 25-41
- OKUR, Mehmet Akif, (2008), “Körfez Savaşı ve Irak’ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak’ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 7, İstanbul, ss. 163-174
- ORAN, Baskın, (1995), “Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç’ün Yasal Dayanakları Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 52, Sayı: 3, Ankara, ss. 257-270
- ORAN, Baskın, (1996), “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 53, Sayı: 1, Ankara, ss. 353-370
- ORAN, Baskın, (a), (2008), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1**, (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, Baskın, (b), (2008), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2**, (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, Baskın, (c), (1996), **“Kalkık Horoz” Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- OYTUN, Orhan, (2000), “Orta Doğu’nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak”, **Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 3, Ankara, ss. 180-197
- ÖZCAN, Dilek, (2007), “1991 Körfez Savaşı Dönemi İsrail ve İran’ın Dış Politikaları”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- ÖZCAN, Mesut, (2003), **Sorunlu Miras Irak**, Küre Yayınları, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ümit, (1999), **Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaş'ın Anatomisi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Erol, (2016), “Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye’ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)”, **Bölgesel Çalışmalar Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ankara, ss. 217-249
- ÖZDOĞAN, Talat, (1992), “Körfez Savaşı’nın Düşündürdükleri”, **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 26, Sayı: 87, Ankara, ss. 72-82
- ÖZKAYA, Aslı, (1997), “Medya ve Körfez Savaşı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 44, Sayı: 1, Ankara, ss. 567-579
- SALINGER, Pierre and LAURENT, Eric, **Körfez Savaşı Gizli Dosya**, AKBULUT, Erden, (Çev.), E Yayınları, İstanbul, 1991.
- SANDER, Oral, (a), (2009), **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara.
- SANDER, Oral, (b), (2013), **Türkiye’nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Savaş, ABD, Irak ve Kuveyt’i gece yarısı vurdu. **Cumhuriyet**. (17 Ocak, 1991).
- SEMİN, Ali, (2011), “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”, **Bilge Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 5, İstanbul, ss. 179-204
- SEMİZ, Yaşar ve AKGÜN, Birol, (2005), “Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 9, Konya, ss. 163-181
- SİLLELİ, Turan, (2005), **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (a), (2004), **Türk Dış Politikasının Analizi**, (Der.), Der Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (b), (2006), **İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.
- TAMER, Cenk, (2016), "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 6, Ankara, ss. 103-118
- Tezkereler ve Önergeler, (1990), **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, s. 476-477.
- Tezkereler ve Önergeler, (1990), **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, s. 99.
- TORUMTAY, Necip, (1994), **Orgeneral Torumtay'ın Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Türkiye'den uçak kalkmadı. **Tercüman**. (17 Ocak, 1991).
- TÜRKMAN, Sayim, (2007), **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TÜRSAN, Nurettin, (1992), "Körfez Savaşı'nda Amerikan Diplomasisinin Dengesizliği", **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 26, Sayı: 87, Ankara, ss. 87-93
- ULUTAŞ, Alptan, (2006), "1. ve 2. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, İzmir.
- USLU, Nasuh, (1999), "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 56, Sayı: 3, Ankara, ss. 165-199
- UZGEL, İlhan, (1998), "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 55, Sayı: 1, Ankara, ss. 307-326
- UZGEL, İlhan, (2004), "ABD Hegemonyasının Yeniden İnşası", Orta Doğu ve NATO", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Yıl: 39, Sayı: 243, Ankara, ss. 7-20
- ÜŞÜMEZSOY, Şener ve ŞEN, Şamil, (2003), **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

YILMAZ, Sait, (2011), **Irak Dosyası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

ERSOY, Nuri, (2005), “**İran-Irak Savaşından Günümüze ABD’nin Irak Politikası**”, <http://bgst.org/dunya-gundem/iran-irak-savasindan-gunumuze-abdnin-irak-politikasi> (14.11.2005), html, (27.10.2016)

KÜÇÜK, Anılcan, (2011), “**I. Körfez Savaşı (1991)**”, TUIÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/> (31.01.2011). html, (05.11.2016)

ÖZTÜRK, Mehmet, (2010), “I. Körfez Savaşı’ndan (1990-91) – 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 19, Ocak-Şubat-Mart-2010 *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, s. 13 <http://www.akademikbakis.org/eskisite/19/08.pdf> (Ocak-Şubat-Mart 2010). html, erişim tarihi, (26.03.2017)

DİZİN

-B-

BAAS Partisi, 7, 8, 9
 BM Güvenlik Konseyi, 1, 16, 30, 31,
 41, 58, 62, 64, 70, 71, 97, 98, 100
 Bush, 25, 33, 39, 40, 49, 50, 60, 63, 64

-Ç-

Çekiç Güç, 2, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
 72, 82, 84, 85, 95, 98, 99, 102, 104

-K-

Körfez Krizi, 1, 21, 28, 29, 30, 32, 33,
 34, 35, 36, 39, 41, 44, 45, 47, 49, 51,
 53, 55, 58, 93, 95, 97, 100, 102, 103
 Körfez Savaşı, 2, 3, 1, 2, 8, 12, 18, 20,
 21, 23, 25, 33, 34, 41, 44, 51, 52, 53,
 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
 68, 71, 72, 73, 76, 77, 80, 86, 88, 90,
 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101,
 102, 103, 104, 105, 106, 107
 Kütahya, 1

-N-

NATO, ix, 34, 50, 54, 66, 68, 72, 91, 99

-O-

Orta Doğu, 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15,
 17, 18, 22, 24, 25, 26, 32, 33, 34, 40,

50, 52, 53, 54, 55, 58, 61, 62, 63, 68,
 72, 73, 74, 76, 88, 91, 93, 95, 96, 97,
 98, 99, 101, 103, 104, 105, 106

-P-

Petrol, ix, 5, 10, 25, 27, 30, 32, 93, 101,
 106

-S-

Saddam Hüseyin, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13,
 15, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
 28, 30, 31, 34, 35, 42, 43, 47, 50, 58,
 59, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 76, 84, 86,
 87, 90, 95, 101, 103
 Soğuk Savaş, 7, 25, 27, 28, 33, 41, 67,
 72, 73, 91, 92, 95, 97, 99, 104

-T-

TBMM, ix, 36, 38, 46, 66, 67, 69, 71,
 72
 Turgut Özal, 1, 19, 30, 32, 33, 34, 35,
 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 49,
 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 64, 65, 77,
 78, 79, 80, 81, 85, 91, 92, 94, 95, 97,
 102, 103
 Türk Dış Politikası, 2, 3, 9, 14, 16, 19,
 21, 51, 55, 64, 76, 91, 96, 101, 102,
 104, 105, 106

